T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KELÂM BİLİM DALI

İBN HUMEYR es-SEBTÎ'DE PEYGAMBERLERİN İSMETİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hümeyra ÇELİK

BURSA – 2025

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KELÂM BİLİM DALI

İBN HUMEYR es-SEBTÎ'DE PEYGAMBERLERİN İSMETİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hümeyra ÇELİK

Danışman:

Prof. Dr. Ulvi Murat KILAVUZ

BURSA – 2025

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kelâm Bilim Dalı'nda 702123035 numaralı Hümeyra Çelik'in hazırladığı "İbn Humeyr es-Sebtî'de Peygamberlerin İsmeti" başlıklı Yüksek Lisans Tezi ile ilgili savunma sınavı, 29/07/2025 günü 13:30 - 15:00 saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Ulvi Murat KILAVUZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üy. Kevser DEMİR BEKTAŞ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Kadir GÖMBEYAZ
Kocaeli Üniversitesi

29/07/2025

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: …/…/2025

1- Tez Başlığı / Konusu: İbn Humeyr es-Sebtî'de Peygamberlerin İsmeti
2- Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ……. sayfalık kısmına ilişkin, , …./…/2025 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %....'dur.
3- Uygulanan filtrelemeler:
4- Kaynakça hariç
5- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
6- Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
7- Gereğini saygılarımla arz ederim.

…/…/2025

Adı Soyadı: Hümeyra ÇELİK

Öğrenci No: 702123035

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Kelâm

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman
Prof. Dr. Ulvi Murat KILAVUZ
…/…/2025

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum "İbn Humeyr es-Sebtî'de Peygamberlerin İsmeti" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza
13.06.2025

Adı Soyadı: Hümeyra Çelik

Öğrenci No: 702123035

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı:

Tezin Türü: [x] Yüksek Lisans / [ ] Doktora / [ ] Sanatta Yeterlilik

ÖZET

Yazar adı soyadı	Hümeyra Çelik
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	Temel İslam Bilimleri
Bilim dalı	Kelâm
Tezin niteliği	Yüksek Lisans
Tez danışmanı	Prof. Dr. Ulvi Murat Kılavuz

İBN HUMEYR ES-SEBTÎ'DE PEYGAMBERLERİN İSMETİ

Eş'arîliğin Mağrib'deki öncülerinden olan İbn Humeyr es-Sebtî (ö. 614/1217), kelâma dair genel görüşlerini içeren ana eseri sayılabilecek olan *Mukaddimâtü'l-merâşid* isimli eserinde olduğu gibi, *Tenzîhü'l-enbiyâ*'da da kelam ilminin savunusuyla başlar. Bu ilme karşı olanları ve taassup sahiplerini keskin ifadelerle eleştirir.

Onun yaşadığı dönem olan Muvahhidler dönemi, bir önceki dönem olan Murâbıtlar dönemine göre daha serbest olsa da coğrafyanın konjonktüründen henüz Murâbıtlar'ın izleri silinmemiş olduğundan olsa gerek, bu dönemde de kelâmî ve felsefi alanda çok da serbest olunamadığını İbn Humeyr'in bu dönemin âlimlerine -yahut onun ifadesiyle âlimlik taslayanlarına- karşı eleştirici tavrından çıkarsamak mümkündür. Onun ifadelerinden anlaşılacağı üzere kendi döneminde kelâmın ve dinî konularda aklı kullanmanın karşısında olan, iktidara yakın, mukallitlerden oluşan "âlimlik taslayan" bir taife bulunmaktadır. Bu kimseler, kendileri dinî sahada aklın kullanılmasına karşı oldukları gibi halkı da bu şekilde kendi hevâlarına göre yönlendirebilmektedirler.

O böyle bir ortamda peygamberleri, onlara isnat edilen günahlardan tenzih etme gereksinimi duymuş ve bu amaçla da *Tenzîhü'l-enbiyâ ammâ nesebe ileyhim husâletü'l-ağbiyâ* adlı eserini kaleme almıştır. Bu eser, Mağrib Eş'arîliği'nin erken dönemine ışık tutmasının yanında ismetü'l-enbiyâ literatürünün ilk örneklerinden sayılmasıyla da önem arz etmektedir.

Çalışmamızda İbn Humeyr'in ismet görüşünü diğer kelâmcıların ismet görüşüyle karşılaştırmalı olarak ele alıp *Tenzîhü'l-enbiyâ*'nın ismetü'l-enbiyâ literatürü içerisindeki konumunu saptamayı hedefledik. Bu amaçla araştırmamızda nitel veriler göz önünde bulundurularak deskriptif yöntem kullanılmıştır. Çalışma neticesinde onun ismete dair getirdiği delillerin diğer kelâmcılarınkinden farklılaştığı görülmüştür. Onun, peygamberleri günahlardan tenzih yönteminde ayetlerden delil getirirken aklı faal bir şekilde kullandığı, bunun yanında hadislere de az da olsa yer verdiği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kelâm, nübüvvet, ismetü'l-enbiyâ, İbn Humeyr es-Sebtî, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, Eş'arîlik

ABSTRACT

Name & surname	Hümeyra Çelik
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	Basic Islamic Sciences
Subfield	Kalam
Degree awarded	Master
Supervisor	Prof. PhD. Ulvi Murat Kılavuz

Ibn Humayr al-Sabtī's Perspective on the Protection of Prophets from Sins

Ibn Humayr al-Sabtī (d. 614/1217), one of the pioneers of Ash'arism in the Maghrib, begins his main work Muqaddimāt al-marāshid, which contains his general views on kalām, as well as in *Tanzīh al-anbiyā,* with a defense of the science of kalām. He harshly criticizes those who oppose this discipline and the adherents of blind fanaticism.

The period in which he lived, the Almohad era, was relatively more liberal compared to the previous Almoravid period. However, given that the influence of the Almoravids had not yet been entirely erased due to the region's historical context, it was still not possible to engage freely in theological and philosophical discussions. This can be inferred from Ibn Humayr's critical stance toward the scholars of his time—or, in his words, those who merely "pretended to be scholars". His statements suggest the presence of a group of imitators, closely aligned with the ruling power, who opposed the use of reason in theological matters and sought to influence the public according to their own desires.

In such an environment, he felt the necessity to defend the prophets against accusations of sin and, for this purpose, wrote *Tanzīh al-anbiyā 'ammā nasaba ilayhim khusālat al-aghbiyā*. This work is significant not only for shedding light on the early period of Maghrib Ash'arism but also for being one of the earliest examples of 'ismat al-anbiyā (the infallibility of the prophets) literature.

In our study, we aim to examine Ibn Humayr's view on *'ismah* (infallibility) in comparison with other theologians and to determine the position of *Tanzīh al-anbiyā* within the 'ismat al-anbiyā literature. For this purpose, a descriptive method was employed, considering qualitative data. The study concluded that his arguments regarding *'ismah* differ from those of other theologians. It was found that in his method of exonerating prophets from sin, he actively employed reason while citing verses as evidence, and he also made limited use of hadiths.

Keywords: Ilm al-kalām (Islamic theology), prophethood, infallibility of the prophets, Ibn Humayr al-Sabtī, *Tanzīh al-anbiyā*, Ash'arism

ÖNSÖZ

Cenâb-ı Hak, yaratıp teklife muhatap kıldığı insanı akıl melekesiyle donatmış, ona yol gösterici kitabı göndermiş, bir de insanlar içinden seçtiği elçileri ona açıklayıcı kılmıştır. İnsanlar için hidayet rehberi olan Kur'ân-ı Kerîm'i açıklama misyonuna sahip bu elçinin ise inanç, söz ve davranışlarında hatasız olması beklenir. Zira mükemmel örneklik edebilmesi bu şekilde mümkündür. Bizlere bu hidayet önderi peygamberleri lutfeden Cenâb-ı Hakk bunu, onlara bahşettiği "ismet" vasfı ile garanti altına almıştır. Dolayısıyla peygamberlerin getirdiği davanın doğruluğu ismet sayesinde bilinir. İlâhî vahyin beşerî akıl tarafından kuşkusuz şekilde itibar görebilmesini sağlayan ismet sıfatı, peygamberlere ve bütün insanlığa lütfedilmiş bir nimettir. Bu zikredilen önemine binâen peygamberlerin ismet vasfını konu edindiğimiz araştırmanın sınırlarını Mağrib Eş'arîliği'nin erken dönemdeki temsilcilerinden sayılan İbn Humeyr es-Sebtî'nin (ö. 614/1217) ismet hakkındaki görüşleri oluşturmaktadır. Araştırma, onun peygamberlerin ismetine dair görüşlerini inceleme ve tespit etme gayesi gütmektedir.

Çalışma, Giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın amacı, önemi, metodu, kapsamı, sınırlılıkları izah edilmiş ve araştırmada kullanılan kaynaklar belirtilmiştir. Birinci bölüm, ismet meselesine genel bir izah mâhiyetinde; ismetin tanımı, önemi, mahiyeti, naslardaki temellerini içermekte ve peygamberlerin irâdesi ile ilişkisini İslâm âlimlerinin görüşleri çerçevesinde ele almaktadır. İkinci bölüm ise İbn Humeyr es-Sebtî'nin ismet görüşüne tahsis edilmiştir. Onun, peygamberlerin ismetine ilişkin görüşlerine, genel olarak kelâmî görüşlerini içeren *Mukaddimâtü'l-merâşid ilâ ilmi'l-'akāid* adlı eserinden ve bilhassa bu konuya tahsis etmiş olduğu *Tenzîhü'l-enbiyâ ammâ nesebe ileyhim husâletü'l-ağbiyâ* adlı eserinden ulaşmak mümkündür. İkinci bölümde onun peygamberlerin ismetine dair görüşleri açıklanırken genel olarak onun peygamberlerin ismetini izah ederken izlediği sıra takip edilmiştir. Onun bu sıralama hususunda kronolojiye riayet etmekten ziyâde kendi teorisini ispat etme gayesi güttüğü ve bu sebeple de aslında kronolojik olarak sonradan gelmiş bazı peygamberlerin kıssalarını, tarihsel olarak onlardan önce gelen bazı peygamberlerin kıssalarından önce zikrettiği görülmektedir. Bu yöntemi tercih etme amacının, kendisinin de eserini kaleme almasına vesîle olan muârızlarının, içlerindeki iğrenç tabiatı ortaya çıkarmak olduğunu, onların peygamberlere ne denli kötü isnadlarda bulunmaya cüret ettiklerini okuyucuların gözleri önüne sermek olduğunu ifade etmektedir. Bu amacına binâen onun peygamberlerin ismetine dair görüşleri sunulurken onun izlemiş olduğu bu kronolojiye riayet etmek maslahata daha uygun görülmüş ve genel olarak bu sıra takip edilmiştir. Bununla beraber peygamberlerin ismeti; itikadî konularda, tebliğde, amelî konularda ve ahlâkî konularda ismet olmak üzere tasnif edilerek bazen aynı peygamberin ismeti birkaç ayrı başlığın kapsamına dâhil olmuştur. Bu gibi zarûrî durumlarda ise onun *Tenzîhü'l-enbiyâ*'da izlemiş olduğu sıraya riayet etmek gözardı edilerek zikredilen tasnife sâdık kalmak maslahata binâen tercih edilmiştir.

Onun, peygamberlerin masumiyeti hakkındaki görüşleri açıklanırken yer yer diğer ismetü'l-enbiyâ eserlerinden ve tefsîrlerden yararlanmak sûretiyle *Tenzîhü'l-enbiyâ*'nın ismetü'l-enbiyâ literatürü içerisindeki yeri ve İbn Humeyr es-Sebtî'nin ismet anlayışının da özellikle Eş'ariyye içerisinde olmak üzere diğer mütekellimler arasındaki yerini tespit etmek hedeflenmiştir.

Cenâb-ı Hakk'ın "Biz hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki o bir temennide bulunduğunda şeytan onun arzularına (bir şey) katmaya kalkışmış olmasın." (Hacc 22/52) diye ifade ettiği üzere şeytan peygamberlere dahi vesvese verebilmekte fakat peygamberlerin sahip olduğu ismet sıfatı, onları bu vesveselere uymaktan geri tutmaktadır.

Biz de bu önemine binâen peygamberlerin masumiyetini, İbn Humeyr es-Sebtî'nin konuya dair görüşleri çerçevesinde ele alma gereği gördük. Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Çalışmamı tamamlama konusunda maddî ve manevî desteğini benden esirgemeyen, icabında evlatlarından ayrı kalmak suretiyle fedakârlık eden kıymetli anneme-babama; kardeşlerime ve arkadaşlarıma, süreç boyunca yanımda oldukları için minnet ve teşekkürlerimi sunarım. Müktesebâtıma katkı sağlayan tüm hocalarıma, lisans sürecimden bu yana desteklerini benden esirgemeyen Bursa İlahiyat Vakfı'na, yürütücülerine ve kıymetli çalışanlarına; araştırmamı yürütme konusunda hizmetlerinden faydalandığım Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi'ni hizmetimize sunan, yürüten ve bu hizmeti sürdüren herkese, kıymetli çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim. Tezime olan değerli katkılarından dolayı Dr. Kevser DEMİR BEKTAŞ hocama ve kapısını her çaldığımda beni büyük bir özveri, güleryüz ve anlayışla karşılayan kıymetli danışmanım Prof. Dr. Ulvi Murat KILAVUZ hocama süreç boyunca bana olan inancı, desteği ve başarılı kılavuzluğundan dolayı müteşekkirim.

Hümeyra ÇELİK

BURSA- 2025

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... İİİ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... İV
YEMİN METNİ V
ÖZET ..... Vİ
ABSTRACT ..... Vİİ
ÖNSÖZ ..... Vİİİ
İÇİNDEKİLER X
KISALTMALAR ..... Xİİ
GİRİŞ 1
1. Araştırmanın Amacı ve Önemi 1
2. Araştırmanın Metodu ve Sınırlılıkları 7
3. Araştırmanın Kaynakları 8

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMET

1.1. İsmetin Tanımı 10
1.1.1. Lügavî Anlamı 10
1.1.2. Istılâhî Anlamı 10
1.2. Peygamberlerin İradesi ve İsmet 12
1.3. İsmetin Önemi ve Gerekliliği 14
1.4. İsmet İnancının Naslardaki Temelleri 22
1.4.1. İsmet İnancının Ayetlerdeki Temelleri 22
1.4.2. İsmet İnancının Hadislerdeki Temelleri 27

İKİNCİ BÖLÜM

İBN HUMEYR VE İSMET

2.1. İtikâdî Konularda İsmet 46
2.1.1. Hz. Süleyman 46
2.1.2. Hz. İbrâhim 48
2.1.3. Hz. Âdem 61
2.1.4. Hz. Üzeyr 65
2.1.5. Hz. Yûnus 68
2.2. Tebliğde İsmet 72
2.2.1. Hz. İbrâhim 72
2.2.2. Hz. Muhammed 74
2.2.3. Hz. Eyyûb 78

2.2.4. Hz. Yûnus 79
2.3. Amelî Konularda İsmet 82
2.3.1. Hz. Nûh 82
2.3.2. Hz. Mûsâ 88
2.4. Ahlâkî Konularda İsmet 93
2.4.1. Hz. Muhammed 93
2.4.2. Hz. Dâvûd 95
2.4.3. Hz. Yûsuf 101
SONUÇ 106
KAYNAKÇA 110

KISALTMALAR

a. mlf.	: Aynı Müellif
b.	: bin, ibn
bk.	: Bakınız
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
H	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
Ktp.	: Kütüphanesi
md.	: Madde
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
thk.	: Tahkik Eden
vb.	: ve benzerleri
vs.	: vesaire
v.dğr.	: ve diğerleri

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İlahiyyat, nübüvvat ve semiyyat olarak özetlenen iman esaslarının ikinci önemli unsurunu peygamberliğe iman esası oluşturmaktadır. Hakikate ulaşmada akıl önemli bir işlev üstlense de onun tek başına yeterli olmadığı açıktır. Bu nedenle Cenâb-ı Hak, insanları sırf akıllarıyla baş başa bırakmayıp, lütuf ve merhametinin bir neticesi olarak onlara yol gösterip örnek olan, hidayet rehberleri peygamberleri de göndermiştir.[1] Peygamberlerin içinde yaşadıkları toplum tarafından bilinen güzel ahlakları, geçmiş yaşantıları, sosyal ilişkileri, kavimlerince bilinen temiz fıtratları gibi hususlar, onları sahtekârlardan ayırt etmeye yardımcı olmanın yanında vahye duyulan güveni de tesis etmektedir. Çünkü insan nefsi, günahlara bulaşmamış kişinin peygamberliğini kabul edecek şekilde yaratılmıştır.[2] Vahye muhatap olan peygamberin, aynı zamanda beşerî zaafları da olan bir insan olması hasebiyle karşılaştığı zorluklara dayanamayarak vahyi tamamen veya kısmen gizlemesi yahut onu tahrif etmesi tehlikesi, Cenâb-ı Hakk'ın onlara ve bize lütfettiği ismet vasfı sayesinde garantiye alınmıştır.[3] Kullarına muradını vahiy ile beyan eden Yüce Allah'ın, elçisini bu tür tehlikelerden muhafaza etmemesi aklın da kabul edeceği bir şey değildir. Cenâb-ı Hak, bu sebeple mesajının kullarına olduğu gibi iletilmesi için elçilerini masum kılmıştır. İsmet sıfatı, Yüce Allah'ın, peygamberlerini, vahyi anlama, yaşama ve tebliğ etme safhalarının tümünde, bu alanlara dair olan vahyi de korumak için, kendisiyle donatmış olduğu bir sıfattır. İlâhî iradenin beşer hayatına yansıması olan din, onunla her türlü manipülasyona karşı güvence altına alınmıştır.[4] Nübüvvet meselesi, başlı başına üzerinde tartışmaların döndüğü sansasyonel bir mesele olmakla beraber ona müteallık olan ismet meselesi de Hz. Peygamber'den sonra nispeten geç bir dönemde ortaya çıkmış

---

1 Ebü'l-Meâlî Kemaleddin Muhammed b. Muhammed b. Ebî Bekr İbn Ebû Şerîf, *el-Müsâmere [bi-şerhi'l-Müsâyere fi'l-akaidi'l-münciye fi'l-âhire]* (Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1317), 188-189.

2 Kâdî Abdülcebbâr, *Mutezile'nin Beş İlkesi: Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, nşr. ve çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 2/438.

3 Yahya Yaşar, *Kur'an'ın Bütünlüğü Bağlamında Kur'an Kıssalarında Peygamberlerin İsmeti* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 7.

4 Adnan Demircan (ed.), *Nübüvvet ve Hz. Muhammed'in Nübüvveti* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020), 64.

olması hasebiyle ayrıca mahiyeti ve keyfiyeti[5] üzerinde tartışmaların çok olduğu bir konu olagelmiştir.

Biz de çalışmamızda bu zikrettiğimiz önemine binâen peygamberlerin ismeti meselesini, Mağrib'de Eş'arîliğin gelişmesine katkı sağlayan önemli bir mütekellim olan İbn Humeyr es-Sebtî'nin *Tenzîhü'l-enbiyâ ammâ nesebe ileyhim husâletü'l-ağbiyâ* adlı eseri üzerinden inceleme gereği gördük.

İbn Humeyr es-Sebtî'nin geniş ve derin ilminin yanında peygamberlere iliştirilmeye çalışılan birtakım çirkin ithamlardan onları tenzih etme hususundaki gayret, samimiyet ve hassasiyeti; peygamberlerin ismetini savunmanın gerekliliğini anlatırken bunu oturttuğu teorik zeminin tutarlılığı da bu âlimin eserini inceleme ve akademiye kazandırma isteğimizi perçinledi.

Tam adı *Tenzîhü'l-enbiyâ ammâ nesebe ileyhim husâletü'l-ağbiyâ* olan bu eserin tefsir özelliği gösteren bir eser olması, onu ismetü'l-enbiyâ literatürü içerisinde ayırıcı kılan unsurlardan sayılabilir. Yine bu eser, Eş'arî bir müellife ait olması bakımından Muhammed b. Yusuf es-Senûsî devrinde kökleştiğini bildiğimiz[6] Mağrib Eş'arîliği'nin aslında daha eskilere dayandığını bizlere göstermesi bakımından da önemlidir.

İbn Humeyr es-Sebtî bu eserini yazma gayesiyle ilgili din hususunda gayretli bazı talebelerinin kendisinden ilk bakışta zihinlerde peygamberlere karşı birer itâb olduğunu uyandıran bazı ayetleri açıklamasını istediğini, bunun üzerine kendisinin de bu eseri kaleme almış olduğunu ifade eder. O, peygamberlerin ismetini, onlara izafe edilmeye çalışılan çer çöpten[7] temize çıkarma hususundaki en büyük amacının; Yahudiler'in ve Hristiyanlar'ın rezillerinin peygamberler hakkında uydurdukları rivayetlerin ve bu

---

5 Fazlurrahmân, *İslâm*, çev. Mehmet Dağ - Mehmet Aydın (Ankara: Selçuk Yayınları, 2000), 124-125.

6 Ahmet Çelik, "Mağrib'de Dînî Düşüncenin Gelişimi ve Muhammed b. Yusuf es-Senûsi", *Tasavvuf Dergisi* 22/44 (2019), 23.

7 Tam adı *Tenzîhü'l-enbiyâ ammâ nesebe ileyhim hüsâletü'l-ağbiyâ* olan bu eserin kaleme alınma gayesiyle ilgili İbn Humeyr, kendini bilmez bir tarihçi, kıssacı gürûhunun, Yahudiler'in ve Hristiyanlar'ın, hatta İslâm mezhepleri içerisinde de Mûtezîle ve Haşviyye'den bazı kimselerin peygamberlere iliştirmeye çalıştığı yahut onların şanına yakışmayacak türden şeyleri onlara nispet etmekten imtinâ etmediklerinden söz eder. İbn Humeyr, bu kimseleri "düşkün, ayak takımı, aptal ve reziller" gibi sıfatlarla tavsif ederken onların peygamberlere nispet etmeye çalıştıkları şeyleri de "çer çöp" (*ğusâ'*) olarak isimlendirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Humeyr el-Emevî es-Sebtî, *Tenzîhü'l-enbiyâ ammâ nesebe ileyhim husâletü'l-ağbiyâ*, nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1410/1990), 23-27.

rivayetleri aktaran kıssacılar ve tarihçilerin bu fiilleriyle vahyin güvenilirliğine halel getirmelerine engel olmak olduğunu belirtmiş; peygamberlerin makamlarının bu tür şeylerle kirletilmeyecek kadar yüce olduğunu, bu tür şeylerin onların izzetlerinden de bir şey eksiltmeyeceğini ikrar etmekle birlikte, bu eseri kaleme alma gayesinin o yüce makamı, ona yaraşmayacak bu çer çöpten **(***ğusâ'***)** temizlemek, arındırıp tenzîh etmek olduğunu belirtir.

Cenâb-ı Hak, yaratıp teklife muhatap kıldığı insanı (Muhammed 47/31; İnsân 76/2) başıboş bırakmamış (Muhammed 47/31; İnsân 76/2); akıl melekesiyle donatmış (Tîn 95/4), peygamberler vasıtasıyla kitap göndermiş[8] ve bu peygamberleri de insanlara birer örnek kılmıştır.[9] Vahyi diğer insanlara ulaştırma ve onu açıklama, örneklik teşkil etme misyonuna sahip peygamberlerin (Yûnus 10/47; Nahl 16/36; Şuarâ 26/208-209; Kasas 28/47; Rûm 30/47; Fâtır 35/24; Sâffât 37/72) güvenilirliği ve getirdiği haberin sıhhati açısından ismet sıfatına sahip olması gerekir. Yine bu nedenle onlar sıdk, fetanet, emanet ve tebliğ vasıflarına da sahiptir. Aslında bakıldığında bu sıfatların, birbirinin mütelâzımı olduğu söylenebilir. Şöyle ki; ismet sıfatına sahip bir kimsenin sâdık, emin ve tebliğ hususunda da güvenilir, dosdoğru olması gerekir. Ya da sâdık bir kimse, aynı zamanda güvenilir olacağından, tebliğ ve ismet vasıflarına da sahiptir. Yine tebliğ vasfı, vahiy konusunda sıdkı, emâneti ve ismeti de içermektedir. Dolayısıyla bu sıfatların birbirinden kesin hatlarla ayrılmayan, birbiriyle bağlantılı hususlar olduğunu söylemek mümkündür. Netice itibariyle sâdık veya emîn olmayan bir mâsum düşünülemez. Dolayısıyla bu vasıfların hepsi ayrı ayrı önemli olmakla birlikte, ancak bir bütün olarak anlamlı hâldedirler ve peygamberler hakkında da birinin varlığı, ötekinin yokluğu söz konusu olamaz. Bunların tamamının, bütün peygamberlerde bulunması zorunludur.[10] Bu sebeple ismetin, sıdktan ya da emânetten bağımsız olamayacağını belirtmekle beraber[11], kapsamı itibariyle çalışmamız, bunlardan yalnızca "ismet" vasfını içermektedir. Fakat bu iç içelik

---

8 Abdüllatif Harpûtî, *Tenkîhu'l-kelâm* (Dersaâdet: Necm-i İstikbal Matbaası, 1330), 95.

9 Mustafa Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989), 5-6.

10 Nûreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akâidi: el-Bidâye fî usûli'd-dîn*, thk. ve çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 110; Harpûtî, *Tenkîhu'l-kelâm*, 98-99.

11 Zîrâ emânetin sahih olabilmesi için evvelâ onun sıdkı sahih olmalıdır. Bu bakımdan emânetin de bir bakıma vahyi tebliğ etmek konusundaki masumiyet olduğu yorumunu yapmak mümkündür. Nitekim peygamberlerin sahip olduğu emânet sıfatı "Onların Allah'tan aldıkları hükümleri, hiç kimseden korkmadan, olduğu gibi ümmetlerine ulaştırması" olarak tanımlanmıştır. Bk. Mehmet Bulut, *Ehl-i Sünnet ve Şîa'da İsmet İnancı* (İstanbul: Risâle Yayınları,1991), 17.

yalandan korunmuş olmak manasını içeren doğru sözlülük anlamındaki sıdkı veya vahyi tebliğ etme konusundaki güvenilirliği içeren emâneti de ismet sıfatı içerisinde mülâhaza etme gereğini doğurmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'in delâletiyle peygamberler, kendilerine verilmiş olan görevi, Allah Teâlâ'nın emrettiği şekilde, eksiksiz olarak yerine getirmişlerdir (Hâkka 69/144-147). Şayet getirmemiş olsalardı Cenâb-ı Hakk'ın vaîdine maruz kalacaklardı (Mâide 5/67). Ancak bunun vâkî olduğuna dair bir husus bize ulaşmış değildir. Dolayısıyla peygamberlerin görevlerini eksiksiz, tam bir biçimde yerine getirdikleri bilinmektedir.[12]

Peygamberlerin görevleri ise vahyi eksiksiz olarak insanlara ulaştırmaktır (Hâkka 69/144-147).[13] Cenâb-ı Hak "Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez." (Mâide 5/67) ayeti ile peygamberlere tebliği tam ve eksiksiz yapmalarını emretmiş, bu yolda onları koruyacağı va'dini (Sâd 38/48-49) ve şayet bu görevi yerine getirmezlerse ondan dolayı da vaîdini bildirmiştir (Nahl 16/35; Âl-i İmrân 3/161). Dolayısıyla peygamberler, beşeriyete mahsus konularda sıradan insanlar gibi olmakla beraber, her hareketleriyle Allah'ın insanlar için seçtiği kulu ve elçisi, insanların onlara bakarak kendilerine çeki düzen verecekleri birer örnek olduklarının bilinci ve şuuru içinde olmuşlardır.[14] Elimizde hiçbir argüman olmasaydı dahi Cenâb-ı Hakk'ın, yukarıda zikrettiğimiz va'di, peygamberlerin ismeti hususunda bizler için bağlayıcı olurdu fakat elimizde sırf peygamberlerin ismetine tahsis edilmiş bir literatür bulunmaktadır. İslâm âlimleri, Eski Ahit ve İsrâiliyyât geleneğinde peygamberlere atfedilen olmadık işler ve günahlardan, onları, şânlarına yaraşır şekilde tenzih edebilmek gâyesiyle ismetü'l-enbiyâ literatürünü meydana getirmişlerdir. Bu literatüre katkı sağlayan isimlerden biri de İbn Humeyr es-Sebtî'dir.

---

[12] Mehmet Bulut, *Peygamberlerin İsmeti ve el-Müntekâ min ismeti'l-enbiya* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Öğretim Üyeliği Tezi, 1981), 10; Mustafa Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 11.

[13] Yusuf Şevki Yavuz, "Peygamber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), 34/258.

[14] Ahmet Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş* (İstanbul: Ensar Yayınları, 1987), 142.

Mağrib'deki Eş'arîliğin erken dönem temsilcilerinden biri olan İbn Humeyr es-Sebtî, yetişmiş olduğu Muvahhidler Dönemi'nin, kendisine ve özellikle devletin resmî mezhebi olan Eş'arî mezhebine mensup âlimlere sağladığı ilmî refâh ortamı içerisinde hadisten kelâma, tefsirden edebiyata kadar oldukça çeşitli yönlerden kendini geliştirme fırsatı bulmuş, çok yönlü bir âlimdir. Onun ilminin derinliğini ve genişliğini günümüze ulaşan eserlerinden anlayabilmek mümkündür. Bilhassa *Mukaddimâtü'l-merâşid* adlı eserinde kelâmî görüşlerine kısa ve öz şekilde ulaşabilmekle beraber ilminin genişliğini de çıkarsamak mümkündür. Onun yaşadığı devir olan Muvahhidler döneminde, özellikle Eş'arî âlimler için, her ne kadar ilmî bir refah ortamı olduğunu ifade edebilsek de bu dönemde hâlâ bir önceki dönem olan Murâbıtlar Dönemi'nin âlimler üzerinde kurmuş olduğu istibdâdın izleri tam olarak silinmiş değildir. Hatta İbn Humeyr'in kendisi bile Murâbıtlar Dönemi'nin hâkim zihniyeti olan Mâlikî mezhebine mensuptur.[15] İbn Humeyr'in anlatımından bu dönemdeki hâkim zihniyetin kelâm ilmine mesafeli, nassları zâhirinden başka manaya hamletmekten çekinen, böylece taklîdî bir hüviyete bürünmüş olduğu anlaşılmaktadır. Murâbıtlar Dönemi, kendisinin yaşadığı devirden bir önceki dönem olmasına rağmen, bu konuda onun üzerindeki baskının da henüz tam olarak silinmediğini, eserini bizzat kendileri için telif ettiği zümrelerin isimlerini, eserin girişinde sunduğu mukaddimede açıkça zikred/e/memesinden de çıkarsamak mümkündür. Yine bu nedenle o, ilm-i kelâma muhalif olan bu zihniyete karşı kelâma dair genel görüşlerini içeren, en son ve temel eseri olan *Mukaddimâtü'l-merâşid ilâ ilmi'l-akāid fî def'i şübühâti'l-mübtılîn ve'l-mülhidîn* adlı eserini kelâm müdafaasıyla başlatmıştır.[16] Kelâma dair ele almış olduğu bir diğer önemli eseri ise araştırmamıza esas kaynaklık teşkil eden *Tenzîhü'l-enbiyâ ammâ nesebe ileyhim hüsâletü'l-ağbiyâ* adlı eseridir. Kaleme alma gayesini yukarıda da zikrettiğimiz eserini, özetle bazı ayet ve rivayetlerin zımnında peygamberlerin günah işlemiş veya hata etmiş oldukları ve bu sebeple de Cenâb-ı Hakk'ın itâbına uğradıklarını iddia edenlere bir cevap olarak, peygamberlerin bu tür töhmetlerden münezzeh olduğunu açıklamak gerekçesiyle telif etmiştir.

[15] Fatmanur Örsdemir, *İbn Humeyr es-Sebtî'nin Kelâm Düşüncesinde Sem'iyyât* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022) 5.

[16] Örsdemir, *İbn Humeyr es-Sebtî'nin Kelâm Düşüncesinde Sem'iyyât*, 5.

İbn Humeyr'in *Tenzîhü'l-enbiyâ* adlı eseri ismetü'l-enbiyâ literatürü içerisinde önemli bir yer tutmakta ise de 1990 yılında keşfedilip tahkik edilen esere dair günümüze kadar müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Eser, muhakkiki olan Rıdvan ed-Dâye dışında, Cemal Allâl el-Bahtî gibi araştırmacıların dikkatini celb etmiştir, fakat bu eser üzerine Türk akademyasında bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu çalışma da İbn Humeyr es-Sebtî'nin *Tenzîhü'l-enbiyâ ammâ nesebe ileyhim husâletü'l-ağbiyâ* adlı eseri üzerine yapılan ilk çalışma olması hasebiyle önemlidir. Çalışmayı önemli kılan bir diğer husus da İbn Humeyr'in ismete dair kelâmî görüşlerini ortaya çıkararak ismetü'l-enbiyâ literatürüne katkıda bulunmasıdır.

Araştırmamızın amacı, peygamberliğe ve vahyin güvenilirliğine temel teşkil eden sıfatlardan biri olan ismet sıfatı hakkında genelde İslâm âlimlerinin ve özelde de Eş'arî kelamcı İbn Humeyr es-Sebtî'nin görüşlerini inceleyip sunmaktır. Diğer sıfatlar arasından ismetin seçilmesi onun daha şemsiye bir vasıf olarak sayılabilmesi sebebiyledir. Zira masûm olan kimsenin sâdık ve emin bir mübelliğ olması zaten zorunludur. Dolayısıyla ismet sıfatı tüm bu sıfatları içermesi bakımından önemlidir. Peygamberlerin ismeti meselesi de peygamberlerin ve vahyin güvenilirliğine temel teşkil etmesi bakımından önemli görülmüştür. Bu sebeple mucizeyi peygamberin peygamberliğinin ispatına delâlet eden şey olarak tanımlayan âlimler, mucizenin delâletini peygamberin peygamberliğinin hakikatine bağlamıştır.[17] Bu da ancak ismetle mümkün görülmüştür. Yine âlimlerce ismet meselesi, en nihayetinde peygamberin örnekliğine dayanaklık teşkil ettiğinden, peygambere itaatin dayanağı olarak değerlendirilmiştir.[18] Bu konu şu şekilde de anlaşılmış ve ifade edilmiştir: İnsanların arasında daha üstün bir konumda bulunan âlimler din ve dünya ile alakalı konularda kendi lehlerine olan şeyleri anlama konusunda

[17] Mucizenin peygamberlerin sıdkına delâleti hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed İbn Humeyr el-Emevî es-Sebtî, *Mukaddimâtü'l-merâşid ilâ ilmi'l-akāid fî def'i şübühâti'l-mübtılîn ve'l-mülhidîn*, thk. Cemâl Allâl el-Bahtî (Tıtvân: Matbaatü'l-Halîci'l-Arabî, 1425), 79; Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd*, thk. Abdurrahman Umeyre (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1989), 5/49; Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tevhîdin Esasları Kitâbu't-temhîd li kavâidi't-tevhîd*, çev. Hülya Alper (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 72-73; Bulut, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, 16-17; Heidrun Eichner, "Müteahhir Doğu Eş'arî Geleneğinde Başvuru Kitapları", çev. Ulvi Murat Kılavuz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Kelâmı*, ed. Sabine Schmidtke (İstanbul: Küre Yayınları, 2016), 1/663; İsmail Bulut, *Nübüvvete Çağdaş Bir Yaklaşım Muhammed Ferid Vecdi'nin (1878-1954) Nübüvvet Anlayışı* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2018), 140-158; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri,* çev. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983), 1/204.

[18] Bulut, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, 7.

aynı zekâya sahip görülmemiştir, birine göre doğru olan diğerine göre yanlış olarak addedilebilmektedir. Allah katında kulların iyiliğine olan şeyler söz konusu olduğunda, bunların da onlar tarafından farklı farklı değerlendirilmesi mümkündür. Bundan dolayı da Allah Teâlâ, kullarına, onların din ve dünya işlerinde hayrına olan hususları, vahiy vasıtasıyla bildirmiştir.[19] İşte bu aracılığı yapan peygamberlerin de doğruluğundan ve dürüstlüğünden emin olunan kimseler olması beklenir. Bu sebeple de dinî ve dünyevî, ahlâkî ve beşerî yönden büyük- küçük günahlardan korunmuş olma anlamına gelen ismet sıfatının peygamberlerde bulunması gerekir. Hatta bu, onlar için kaçınılmazdır. Zira Hakîm olan Allah'tan, yarattığını murakabe etmesi beklenir. Bunu da insana akıl ve kitap göndermek, kendisiyle arasında dürüst bir elçi tayin edip, bu elçiyi de vahiyle mütemadiyen murakabe altında tutup, hata ve sürçmeleri olursa bunlara, insanlara kötü örnek olmasına izin verilmeyecek bir süre ve surette müdahale edip düzeltmek suretiyle sağlamıştır.[20] Dolayısıyla peygamberlerin üsve-i hasene oluşları, onların hata ve sürçmelerinde dahi, kesintiye uğramaksızın sürmektedir. Zira söz konusu yanlışlar, bizzat Cenâb-ı Hak tarafından düzeltilmiş, doğrusuyla beraber bu hataların nasıl telafi edilebileceği de yine Allah Teâlâ'nın murakabesinde, peygamberlerin şahitliğiyle gösterilmiştir. Cenâb-ı Hak, yaratıp teklifle şereflendirdiği, daima murakabe ettiği kullarına, kendi cinslerinden, onlara doğru yolu gösterip örnek olacak elçiler göndermiş ve onların sürçmelerini dahi insanlar için birer örnek vesilesi kılmıştır. Zira hatadan ârî olamayacak olan insan, bu yolla, hata yaptıktan sonra sergilemesi gereken tavrı, günahtan ve hatadan nasıl af ve mağfiret dileyeceğini anlamıştır. Dolayısıyla peygamberin temsili bu noktada da devam etmektedir. İşte bu sebeplerle biz de bu denli önemli olan ismet sıfatını çalışmamıza konu edinmeyi gerekli gördük.

2. Araştırmanın Metodu ve Sınırlılıkları

Araştırmamızın çerçevesini İbn Humeyr es-Sebtî'nin, ismet konusundaki görüşlerinin mensubu bulunduğu Eş'arî gelenek içerisindeki yeri, diğer âlimlerin görüşlerinden farkı ve benzerliği ve Mağrib Eş'arî geleneğine katkısı oluşturmaktadır. Çalışmada nitel veriler ışığında, deskriptif metot izlenmiş; böylece İbn Humeyr'in ismet nazariyesi, mensup

[19] Necati Şahin, *Peygamberlik ve İsmet Sıfatı* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 17.
[20] Bekir Topaloğlu (ed.), *İslâm'da İman Esasları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015), 353.

bulunduğu Eş‘arî geleneğe mukayeseli olarak ele alınarak onun bu hususta Eş‘arî gelenekteki konumu, meselelere bakış açısı ve yöntemi saptanmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızda İbn Humeyr’in eserlerinde izlemiş olduğu genel yöntemi olarak yorumlanabilecek olan “pergelin sabit ayağını naklî delile sabitleyip, pergelin hareketli ayağı olarak tasavvur ettiği aklî delilleri, konuyu açıklayıcı ve destekleyici olarak kullandığı”[21] söylenebilmektedir. Onun dakiku’l-kelam konularında olduğu gibi celîlü’l-kelâm konularından biri olan ismet meselesinde de işlevsel akla, nazar ve istidlâle vurgu yaptığı görülmektedir.

İbn Humeyr’in ismet hakkındaki görüşlerine dair telif ettiği *Tenzîhü’l-enbiyâ* adlı eseri bu konuda önemli bilgiler arz etmekteyse de bu konuya dair yalnızca bir eserinin bulunuyor olması ve bu eserin üzerine de bugüne kadar herhangi bir müstakil çalışma yapılmamış olması araştırmanın sınırlılıklarındandır. Aynı şekilde *Mukaddimâtü’l-merâşid* adlı eserinde de ismete dair müstakil bir başlık olması sebebiyle oradan da ismet görüşünü öz bir şekilde almak mümkünse de bu başlığın birkaç sayfayla sınırlı olması da yine araştırmanın sınırlılıklarından sayılabilmektedir.[22]

3. Araştırmanın Kaynakları

Araştırmamız şahıs ve kavram merkezli bir çalışma olması hasebiyle araştırmamızın birinci ve en önemli kaynağını İbn Humeyr’in ismet görüşünü en derli toplu olarak elde edebileceğimiz eseri olan *Tenzîhü’l-enbiyâ ammâ nesebe ileyhim husâletü’l-ağbiyâ* adlı eseri oluşturmaktadır. İbn Humeyr’in ismet görüşüne direkt olarak ulaşılabilen ikinci kaynak ise onun *Mukaddimâtü’l-merâşid ilâ ilmi’l-akâid fî def‘i şübühâti’l-mübtılîn ve’l-mülhidîn* adlı eseridir. Bu iki eser direkt olarak İbn Humeyr’in ismet meselesini ele alışını gösteren eserler olması bakımından araştırmanın temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu ana kaynaklara ek olarak diğer mezheplerin ve mütekellimlerin ismet görüşünü içeren Nûreddin es-Sâbûnî’nin *el-Müntekā min ismeti’l-enbiyâ*, Fahreddin er-Râzî’nin *İsmetü’l-*

---

[21] Örsdemir, *İbn Humeyr es-Sebtî’nin Kelâm Düşüncesinde Sem‘iyyât*, 33-35.

[22] Bahsi geçen bu eserler, onun eserleri arasında günümüze ulaşabilmiş olanlarıdır. Zira eserlerinin çoğu onun döneminin hâkim zihniyeti sayılabilecek olan kelâm karşıtı birtakım gruplarca yok edilmiş ve günümüze ulaşamamıştır. Bununla beraber, İbn Humeyr’in talebeleri tarafından Mısır’a taşınmak suretiyle muhafaza edilmiş olan *Tenzîhü’l-enbiyâ*, günümüzde Suriye Ulusal Kütüphanesi’nde bulunmaktadır.

enbiyâ, Şerîf el-Murtazâ'nın *Tenzîhü'l-enbiyâ* isimli eserleri ve bu eserler üzerine yapılan çalışmalar, tezler ve klasik kelâm eserlerinin nübüvvet ve özelde de ismet bahisleri araştırmamıza kaynaklık etmiştir.

İbn Humeyr'in ismet meselesine hasrettiği *Tenzîhü'l-enbiyâ* adlı eserin, peygamberlerin ismetlerine muğayir görünen ayetleri açıklamak suretiyle, tefsîr özelliği gösteren bir eser olması hasebiyle de yer yer çeşitli tefsirlerden faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMET

1.1. İsmetin Tanımı

1.1.1. Lügavî Anlamı

"İsmet" (عصمة) kelimesi "engel olmak[23], gelebilecek zararları bertaraf edip korumak"[24] anlamındaki "a-s-m" kökünden mastar olup sözlükte "günahtan korunmak[25], engellemek, korumak[26], tutmak, sımsıkı tutmak" anlamlarına gelmektedir.[27] Bu manasından hareketle Arap dili âlimleri, peygamberlerin ismetini "Allah'ın, onları; temiz bir yaratılışa sahip kılması, bedenî üstünlük vermesi, zafer ve kararlılık lutfetmesi, iç huzuru yaratması ve hayra muvaffak kılması suretiyle koruması"[28],"Allah'ın, kulunu düşeceği helâk edici şeylerden, şer ve hatalardan koruması"[29] olarak tanımlamışlardır.

1.1.2. Istılâhî Anlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de "korumak, kurtarmak; Allah'a sarılmak, tutunmak, iffetli olmak" "anlamlarında, farklı türevleriyle[30], on üç ayette geçen[31] ismet kelimesi (Mâide 5/67; Yûnus 10/27; Hûd 11/43; Ahzâb 33/17; Mü'min 40/33) ıstılâhî manada, en öz biçimde "Peygamberlerin günah işlemekten korunması"[32] olarak ifade edilebilir. Nitekim ismetin

---

[23] Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, nşr. Emin Muhammed Abdülvehhab - Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997/1418), 9/244; Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kāmûs,* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1975), 8/398; Tâhir Ahmed ez-Zâvî, *Tertîbü'l-Kāmûsi'l-muhît alâ tarîkati'l-Misbâhi'l-münîr* (Kahire: Îsâ el-Bâbî el-Halebî, 1973), 3/141.

[24] Mehmet Bulut, "İsmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23/ 134-136.

[25] İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhâh: Tâcü'l-lüga ve sıhâhu'l-Arabiyye,* thk. Ahmed Abdülgafur Attâr (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1376/1957), 5/1986.

[26] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "ismet", 9/244.

[27] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 7/4914.

[28] Râğıb el-Isfahânî, *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdulbaki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra, 2010) "a-s-m", 2/219.

[29] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "İsmet" 12/403; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 8/399.

[30] âsım (Yûnus 10/27, Hûd 11/43, Ahzâb 33/17), i'tisâm (Âl-i İmrân 3/101), isti'sâm (Yûsuf 12/32).

[31] Bulut, "İsmet", 23/134-136.

[32] Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2022), "İsmet", 168.

"kıyâmet günü helâk olmaktan koruyan şey" olarak nitelenmesine de rastlanmaktadır.[33] Hadîs-i şerîflerde de, Kur'ân'da olduğu gibi, lugât mânâsında kullanılmıştır.[34] Bazı âlimler bu tanıma "güçleri yetmekle beraber" kaydını da eklemişlerdir.[35] İsmetin "Allah'ın, peygamberlere; önce onlara özgü kıldığı cevher saflığıyla, sonra onlara verdiği bedenî üstünlüklerle, sonra onlara yardım edip ayaklarını sağlamlaştırmakla, sonra onlara sekine indirmekle/iç huzuru vermekle, kalplerini korumakla ve başarı vermekle onları korumasıdır."[36] şeklinde daha kapsamlı tanımları da bulunmaktadır.[37] İsmetin hikmetine vurgu yapan tanımlara bakıldığında ise "Peygamberlerin, gerek sözlerinde, gerekse fiillerinde kendilerini lekeleyecek ve kadr ü kıymetten düşürecek hatalardan korunmuş olmalarıdır."[38] tanımı öne çıkmaktadır.

İsmetin, yalnızca İslâm'da değil, önceki ümmetlerde, mesela tahrifinden önce Hristiyanlık'ta da mevcut olduğu sezilmektedir. Meselâ Yeni Ahit'te, peygamberlerin Tanrı adına söylediklerinin doğru olduğu belirtilmiştir. Bu bilgi, tahrifinden önce, Hristiyanlık'ta da ismet inancının bulunduğunu destekler niteliktedir. Fakat tahrifinden sonra Hristiyan inancında sözgelimi Hz. Âdem günahkâr sayılmıştır. Hatta onun işlediği günahın da aslî bir günah olup nesilden nesile intikâl ettiği inancı mevcut olmuştur. Günümüz Ortodoks Yahudilik'te ise "hiç kimse günah işlemekten tamamen kurtulamaz" inancı hâkim olmuştur. Onlara göre kişi günah işler, bundan kurtulması söz konusu değildir. Ancak o günahtan samimi bir tövbe sayesinde kurtulmak mümkündür.[39] Dolayısıyla bugünkü Ortodoks Yahudilik'te de ismete yer olduğunu söylemek mümkün değildir. Fakat söz konusu bu iki inanca insan dahli bulunduğundan, bu düşüncelerin ismetin ilâhî kaynağına ve geçerliliğine bir etkileri söz konusu değildir. Bununla beraber, İslâm âlimlerinin "ismet" meselesine odaklanmasının gerekçelerinden birinin de Eski Ahit ve isrâiliyyat geleneğinde peygamberler hakkındaki türlü günah ve hata içeren

---

33 Ebü's-Seâdât Mecdüddin el-Mübarek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Esîr eş-Şeybânî el-Cezerî, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1963), 3/249.

34 Vecihi Sönmez, *Nübüvvet Tartışmaları ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî ile Seyfuddîn el-Âmidî'nin Nübüvveti İspat Metodları* (İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2005), 144; Arent Jan Wensinck vd., *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî* (Leiden: E. J. Brill, 1962), 4/249-250.

35 Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî el-Cürcânî, *Tarifât* (Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 2003), "ismet", 228.

36 Isfahânî, *Müfredât*, 705.

37 Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 8/399.

38 Sâbûnî, *el-Bidâye*, 123.

39 Bulut, "İsmet", 134-136.

rivayetler olduğunu da belirtmek gerekir. Nitekim İbn Humeyr de *Tenzîhü'l-enbiyâ*'nın mukaddimesinde, eseri yazma amacını açıklarken başka zümreler yanında "*erâzîlü'l-Yehûd ve'n-Nasârâ" (Yahudiler'in ve Hristiyanlar'ın rezilleri*)[40] şeklinde zikrettiği bu zümrelerin peygamberler hakkında onların şânına yakışmayacak rivayetler anlattığını ifade etmektedir. O, eserin telif gerekçesi hakkında bunların yanı sıra mukallit tarihçiler ve kıssacıların da uydurduğu veya bu gibi gruplar tarafından uydurulmuş rivayetleri aktardığını zikretmektedir. O, bu rivayetlerin, peygamberlerin masumiyetine ve şânına herhangi bir zarar vermemekle beraber, ümmetin avamının kafasını karıştırdığını, anlatımı tamamen abes olan bu rivayetlerin anlatanını da dinleyenini de cehenneme sürüklemeye yeteceğinden söz etmekte, bu sebeple asılsız olduğunu zikrettiği bu rivayetleri aktaran tarihçileri ve kıssacıları da kınamaktadır.[41]

1.2. Peygamberlerin İradesi ve İsmet

Nübüvvet, özü itibariyle vehbî olsa da bu tanımlar, ismetin mahiyeti itibariyle belli ölçüde kesbî olduğunu, dolayısıyla bu sıfatın, mihneti ortadan kaldırmayacağını ortaya koyar. Nitekim ismetin "Peygamberlerin güçleri yetmekle beraber, günahlardan uzak kalma melekeleri", "Allah Teâlâ'nın, peygamberleri önce onlara tahsis ettiği saf cevherlerle, sonra cismî ve nefsî üstünlüklerin en üstününe sahip kılmakla, sonra da onlara sekînet indirmek ve kalplerini muhafaza etmekle ve tevfîkiyle koruması"[42] ya da "Peygamberler için, günah işlemeleri mümkün olmakla beraber, günah işlemekten kaçınmaları"[43] olarak yahut "Dikkat ve temkin içinde isyandan korunmak"[44] şeklinde tanımlanması, onun tabiatında kesbî bir yönü de içerdiğine vurgu yapmaktadır.

Şöyle ki ismet, İslâmî düşüncedeki genel kabule göre peygamberliğe has bir sıfat olduğundan kazanılması nübüvvete bağlıdır ve yine genel kabule göre, nübüvvet vehbî olduğundan[45], ismet sıfatının da buna bağlı olarak vehbî olduğu yorumu yanlış değildir. Bu tanımlar doğrultusunda ismetin, edinilmesi bakımından vehbî olmakla beraber

---

40 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 23.
41 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 24-25.
42 Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 8/399.
43 Cürcânî, *Tarifât*, "ismet", 228.
44 Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd*, 5/50; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 9/244; Mehmet Canbulat, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, ed. İsmail Karagöz (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 323.
45 Ömer Faruk Demireşik, *İtâb Âyetleri Işığında Hz. Peygamber'in Dindeki Yeri ve İsmeti* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 16.

peygamberlerin de en nihayetinde mükellef birer beşer olmaları hasebiyle, onun bir de kesbî yönü bulunmalıdır ki bu da mükellefiyet gereğidir yorumunda bulunmak mümkündür. Dolayısıyla onun sürdürülmesinin kesbî olduğu yorumunda bulunulabilir. İmam Mâtürîdî bunu "İsmet mihneti ortadan kaldırmaz"[46] sözüyle açıklamıştır. Yani ismet sıfatı, elde edilmesi vehbî olsa da sürdürülmesi peygamberin kendi iradesine bağlı olduğundan kesbîdir denebilir. Bu sebeple Mâtürîdîler, ismet için "Allah'ın peygamberlerine öyle bir lütfudur ki, o, peygamberin imtihanını devam ettirerek, iradenin bekası ile peygamberi, kötü fiillerden caydırır, hayırlı fiillere sevk eder." açıklamasında bulunmuşlardır.[47] Dolayısıyla Mâtürîdîler'e göre peygamberlerin mâsumiyeti, onları; taate zorlamadığı gibi, günah işlemekten de aciz bırakmaz. İsmet, Allah'ın bir lütfu olup, peygamberi hayır yapmaya sevk eder, kötülükten de alıkoyar. Fakat, bu esnada ilâhî imtihanın tabiatı gereği onda yine de irade mevcuttur.[48] Bu sebeple peygamberlerin masum olmaları, onların sorumlu olmalarına bir engel teşkil etmez.

İsmetin "Kulları kendi iradeleriyle hayırlı işleri yapmaya sevk ve kötü işlerden meneden ilâhî bir inayettir"[49] ya da "Günahların çirkinliğini ve tâatin iyiliğini bilmeye bağlı olarak sahibini günahlardan alıkoyan nefsânî bir melekedir"[50] şeklinde tanımları da onun, kesbî mahiyetini ortaya koymaktadır. Şöyle ki ismet, nefsânî bir melekedir, peygamberler de her an vahiyle iç içe olduklarından, onlarda bu meleke çok daha kuvvetlidir. Yoksa ismet, peygamberin nefsinde veya bedeninde bulunan bir özellik sebebiyle değildir. Şayet öyle olsaydı, teklifin imkansızlığı bir yana, ismet de övgüye değer bir sıfat olmaktan çıkardı.[51]

Bu tariflerden, ismetin, peygamberlerden günah işleme potansiyelini almadığı, onların kendi iradeleri doğrultusunda günah işlemekten geri durdukları[52] ve Allah tarafından, halkın gözündeki değerlerini düşürecek şeylerden de korunmuş olmaları anlaşılmaktadır.[53]

---

46 Sâbûnî, *el-Bidâye*, 123; Beyâzîzâde Ahmed Efendi, *İşârâtü'l-merâm,* thk. Yusuf Abdurrezzak (İstanbul: Darü'l-Kitabi'l-İslâmî, 1949/1368), 329.
47 Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 16.
48 Sâbûnî, *el-Bidâye*, 121-122.
49 Harpûtî, *Tenkîhu'l-kelâm*, 99.
50 Kâdî Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Kelâm Metafiziği: Tavâliu'l-envâr min Metâlii'l-enzâr*, nşr. ve çev. İlyas Çelebi - Mahmut Çınar (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 228.
51 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 88.
52 Sâbûnî, *el-Bidâye*, 121-122.
53 Bulut, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, 26.

1.3. İsmetin Önemi ve Gerekliliği

Peygamberlerin, içerisinde yaşadıkları toplum tarafından bilinen güzel ahlakları, geçmiş yaşantıları, sosyal ilişkileri, kavimlerince bilinen temiz fıtratları gibi hususlar, onların peygamberliğindeki güvenilirliğin sağlanması açısından önemlidir.[54] Cenâb-ı Hak, yaratmaya lâyık gördüğü insanı, teklife muhatap kılmış, böylelikle kendi değerini kendisinin istihkak etmesinin yolunu insana açmıştır. Mükellef kıldığı insanı da değerini istihkak etme yolunda, akılla ve vahiyle desteklemiştir.

Belli bir düzen ve nizam üzere toplumsal yaşama ihtiyaç duyan insan, toplumsal dayanışma ve fertlerin birbirleriyle uyum içerisinde ve birbirinin hakkını gözeterek yaşaması için de bazı kanun ve sınırlara ihtiyaç duymaktadır. Bu kanunlar, Allah'ın belirlemiş olduğu kurallara ve sınırlara uygun olup yine onun tarafından seçilen elçilerce diğer insanlara iletilmelidir. İşte Allah'tan vahiy alıp onun kurallarını insanlığa sunan bu kimseler de peygamberlerdir.[55]

Allah, insanı öncelikle selîm bir akıl ile sonra da dosdoğru elçilerle kendisine ilettiği mesajlarla desteklemiştir.[56] Bu elçilerin getirdiği mesajın güvenilirliği bir yana, bu mesajı temsil kabiliyetinin de önemli olacağı malûmdur. Zira bir buyruğu ileten kimseden, evvelâ kendisinin ona uyması beklenmektedir. Bu meyanda peygamberlerin de getirdikleri mesajları eksiksiz ve olduğu gibi ileten dosdoğru elçiler olmaları beklenir. Bu da sahip oldukları ismet sıfatı sayesindedir. İnsanlara adalet ve doğruluğun işaretlerini, zulüm ve yalanın alametlerini gösterecek, mahiyeti kapalı kalan her şeye işaret edecek olan peygamberlerin,[57] sayelerinde Yüce Allah ile kulları arasında elçilik yapma liyakatini kazanacakları, kendilerine has bazı sıfatlarının bulunması gerekir.[58]

---

[54] Mahmut Çınar, "Peygamberi Diğer İnsanlardan Ayıran Üç Özellik: Vahiy, Mucize ve İsmet", *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 21 (2011), 97.

[55] İbn Sînâ ve Gazzâlî, peygamberlere olan ihtiyacı bu şekilde açıklamaktadır. Salih Sabri Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2020), 11. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebü'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed Şehristânî, *Nihâyetü'l-ikdâm fî ilmi'l-kelâm*, thk. Alfred Guillaume (Londra: Oxford University Press, 1934), 424-425.

[56] Çınar, "Peygamberi Diğer İnsanlardan Ayıran Üç Özellik", 96; Mahmut Çınar, "Peygamber'e İtaatin Dayanağı Olarak İsmet Meselesi" *İlâhiyat Akademi Dergisi* 7-8 (2018), 1-3.

[57] Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: İSAM Yayınları, 2002), 197.

[58] Sâbûnî, *Mâturîdiyye Akâidi*, çev. Bekir Topaloğlu, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 121.

Peygamberlere has ve onlarda bulunması zorunlu olan sıfatlar emanet, ismet, fetanet, sıdk ve tebliğdir.[59] Bu özelliklerin tamamı, bütün peygamberlerde bulunur ve bulunması da zorunludur. İsmet sıfatları gereği peygamberler; söz, fiil ve takrirlerinde kendilerini lekeleyip kadr ü kıymetten düşürebilecek hatalardan korunmuşlardır.[60] Bu korumanın mahiyeti, onların iradelerinin devre dışı bırakılmaması adına, kasıtları dışında bir hataya düştükleri vakit Cenâb-ı Hakk'ın uyarısına, hatta zaman zaman kınamasına maruz kalmak şeklindedir. Bu manada peygamberler her an Allah'ın murakabesi altındadırlar ve hataları "geciktirilmeden" düzeltilmektedir.[61]

Bu sıfatlardan biri de onların, kendi zamanlarında en üstün ahlâka sahip kimseler olmaları olarak ifade edilmiştir. Peygamberin risalet görevine engel olabilecek kusurlardan ârî olması gerekmektedir. Şayet nübüvvetten önce böyle bir kusuru bulunsa da Cenâb-ı Hak, o kusuru, peygamberlik esnasında izale eder.[62] Buna göre peygamberlikten önce ismet şart değilken peygamberlikle beraber ismet zorunludur. İslâm mezhepleri ismet konusunda bu görüşü savunmakta olup onların tamamı nübüvvetten sonra ismetin varlığını gerekli görmüştür. Bir kısmı ise bu masumiyeti, nübüvvet öncesine de teşmil etmiştir.

İbn Humeyr de ismet meselesini, peygamberin doğruluğuna delâlet etmesi[63] bakımından ele almıştır.[64] Zira, Allah'ın varlığı da dâhil olmak üzere[65] ilâhî bilgi ve buyruklar onunla bilinir. Peygamberin peygamberliği, getirdiği buyrukların geçerliliği ve doğruluğu da onun ismeti sayesinde bilinir. İbn Humeyr'in bu konuya verdiği ehemmiyeti, onun bu meseleye hasrettiği müstakil bir eserinin bulunmasından da anlamak mümkündür. İbn Humeyr, her ne kadar eseri yazma gayesi arasında başka sebepleri de zikretmekteyse de bu konu da göz ardı edilemeyecek ehemmiyeti haizdir.

---

59 Yener Öztürk, *Bir Peygamber Sıfatı: İsmet* (İzmir: Işık Yayınları, 2015), 13-16.
60 Sâbûnî, *Mâturîdiyye Akâidi*, 121.
61 Sâbûnî, *Mâturîdiyye Akâidi*, 121.
62 Sâbûnî, *Mâturîdiyye Akâidi*, 121.
İmam Mâtürîdî buna Hz. Mûsâ''nın dilindeki bağın, onun niyazıyla, Allah Teâlâ tarafından çözülmesini örnek getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Murat Sülün (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2007), 9/192-193.
63 Canbulat vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 323.
64 İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 308.
65 Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, 105. Mâtürîdiyye'ye göre nübüvvetin, dolayısıyla mucizenin varlığını kabul eden kimse, Allah'ın varlığını da kabul etmiş olur. Mucizenin medlûlü ise peygamberin doğru sözlü oluşudur ve bu onun ismeti kapsamındadır.

Peygamberlerin söz ve fiillerinde kendilerini lekeleyecek ve kıymetten düşürecek hatalardan korunmuş olmaları, onların getirdiği ilâhî kanunların bağlayıcılığı açısından mühimdir. Kelâm mezhepleri bu hususa dikkat çeken görüşler ortaya koymuştur.[66]

İslâm mezheplerinin çoğu peygamberlerin günahtan korunmuşluğunu kabul etmektedir. Bununla beraber, ismetin "iradeye ket vuran bir şey olması hasebiyle, imtihanın doğasına aykırı" olacağından hareketle, ismeti kabul etmeyen birtakım aşırı sayılabilecek görüşlerin de İslâm düşüncesi içerisinde mevcut olduğu söylenilebilmektedir. Fakat bu şekilde anlaşılmasına sebebiyet vermemek için yukarıda ifâde edildiği gibi[67] ismetin, peygamberlerin iradeleri üzerinde bir zorlamaya neden olmadığı şeklinde tanımlamalar da bulunmaktadır.

Peygamberlerin masumiyetini kabul edenlerin de kendi içlerinde, ismetin zamanı ve kapsamına dair birtakım ihtilafları bulunmaktadır. İslâmî düşünce içerisinde bile tartışma konusu olan bu mesele, Ehl-i Kitap tarafından da tartışılmış, özellikle israiliyâttan bazı rivayetler sebebiyle peygamberlerin ismeti, hakkında ihtilafa düşülen ve günümüze kadar tartışılan bir konu olagelmiştir.

Oryantalist kaynaklarda da ismetin tanımını "Peygamberlerin günahsız oluşunu ifade eder. İsmet peygamberlerin Allah'ın ilâhî emirlerine bağlılıkları, Allah'ın insanlara bildirdiklerine saygıdaki dürüstlükleri, vahyin manasını anlamadaki sağgörüleri ve ilâhî mesajın aktarımında yansıtılır. Şiîler imamların Kur'an'ı yorumlama ve fıkhî kaideleri formüle etmede yanılmaz olduklarını kabul ederler."[68] şeklinde görmek mümkündür.

İslâm mezhepleri, genel olarak peygamberlerin masumiyetini kabul etmiş olmakla beraber, onun mahiyeti ve keyfiyeti gibi birtakım detaylarında mezheplerin ihtilafları mevcuttur.[69] Mezheplerin ismete bakışlarıyla alakalı; onların ismet düşüncelerinin, nübüvvet düşünceleriyle ilişkili olduğu söylenebilir. Sözgelimi Mûtezîle'nin öz olarak "Kul için en hayırlı olanı yaratmak Allah'a vaciptir." şeklinde açıklanabilecek olan **aslah** prensibi gereği; insanları zulmetten nura, dalâletten hidayete kavuşturmak üzere

---

66 bk. Bulut, "İsmet", 23/134-136.
67 bk. s. 13.
68 John L. Esposito, *Oxford İslam Sözlüğü*, çev. Nurullah Koltaş (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), "İsmet", 194.
69 Teftâzânî, *Şerhu'l-Akāid*, 427.

peygamber göndermek Allah'ın vazifesidir.[70] Bu bakımdan peygamber göndermeyi Allah'a bir vucûbiyet olarak gören Mûtezîle'nin, aynı şekilde bu peygamberleri ismet sıfatıyla muttasıf kılmasını da Allah'a vacip olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak, gönderilen bu elçilerin de masum olması aynı şekilde gereklidir. Bu sebeple Mûtezîle mezhebine göre "Allah'ın, peygamberlerini kadir ve kıymetlerini düşürecek şeylerden koruması" anlamındaki ismet de özelde peygamberin, genelde ise tüm insanlığın faydasına bir sıfat olması sebebiyle Allah'ın, peygamberde bu sıfatı yaratması zorunludur.[71] Dolayısıyla kullarının aslahına olan şey olması hasebiyle peygamber göndermenin Allah'a vacip olması gibi o gönderdiği peygamberleri de ismet sıfatıyla tezyin etmek yine aslaha uygun olandır. Abesle iştigâl etmekten münezzeh olan Allah da hikmeti gereği elçilerini ismetle muttasıf kılmıştır.

Eş'arî anlayışa gelindiğinde; Allah'ın fiillerinde hikmet, menfaat, sebep aranmayacağından bir şeyi yapmak veya yapmamak Allah'a vacip olamaz. Bu sebeple Allah için, peygamber göndermek de göndermemek kadar caizdir. O'nun murâd edip peygamberler göndermiş olması bir lütuf ve ihsandır fakat göndermeseydi de bu, onun için bir zaaf ve noksanlık olmazdı.[72] İmam Eş'arî'ye göre peygamberlerin bi'setten önce günah işlemeleri mümkün olmakla beraber, onların peygamberliklerinden sonra günah işlemelerine delâlet eden bir nass bulunmadığından ismet, nübüvvetten sonraki dönemi kapsar.[73] Ona göre bazı âlimlerin "Âdem Rabbi'ne âsi oldu" (Tâhâ 20/121) ayetinden hareketle peygamberlerin nübüvvetten sonra da günah işleyebilecekleri kanaati yanlıştır. Çünkü burada Hz. Âdem hakkında söz konusu edilen durum, nübüvvetten önceyi ifade eder.[74] Bu konuda İbn Humeyr de tıpkı takipçisi olduğu mezhebin kurucusu İmam Eş'arî gibi söz konusu durumu nübüvvetten önceye teşmil etmiştir.[75] Dolayısıyla bu ayeti peygamberlerin günah işlemelerinin mümkün olduğuna delil olarak göstermek yanlış olacaktır. Nitekim bu ilkesel olarak da İbn Humeyr'e uymayan bir düşüncedir; ona göre

---

70 bk. Veysi Ünverdi, "Mu'tezile'de Peygamberlerin İsmeti", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XV/1 (2015), 71-111.

71 Ebü'l-Hasen Kādı'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî Kādî Abdülcebbar, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl* (Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye, 1965), 15/300.

72 Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Furek el-Ensârî İbn Furek 406/1015, *Mücerred makalati'ş-şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'ari*, thk.: Daniel Gimaret (Beyrut: Dârü'l-Meşrik (Dar el-Machreq), 1987), 174. ;Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, 90.

73 Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, 94.

74 İbn Fûrek, *Mücerredü Makālâti'ş-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eşʿarî*, 176.

75 İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-Merâşid*, 308-309.

peygamberler, peygamberliklerinden önce de sonra da günahın her türlüsünden korunmuşlardır.[76]

Esasen Eş'ariyye'ye göre hüsn ve kubh eşyanın aslında bulunmayıp bunlar Allah tarafından onlara yüklenen değerler olduğundan ve bu özelliklerin ancak peygamberin bildirmesiyle bilinebileceğinden hareketle, şeriat gelmeden önce herhangi bir yasak ve günahtan söz edilemeyeceğine göre, o günahtan korunmuşluk anlamına gelen ismetten de söz edilemeyecektir. Özetle klasik Eş'arî bakış açısına göre peygamberlerin risaletten önce günah işlemeleri mümkün değildir; zira henüz bir yasak gelmiş değildir. Burada akla önceki şeriatlere tâbi oldukları hususu gelebilir ki İbn Humeyr'in buna dair görüşünü yeri geldiğinde zikredeceğiz. Ancak burada şu kadarını zikretmek gerekir: İbn Humeyr normların izafiliğine atıfla, hatalı veya yanlış görülen şeyin zamana, mekâna, kültüre, herhangi bir otoriteye göre değişebileceğinden söz eder, bunu kanıtlar nitelikte misaller verir.[77] Buradan, ismete dair çıkarılması gereken husus, "her peygamberin kendi şeriatine nispetle günahlardan korunmuş olduğu"dur.[78] Zira her sonradan gelen şeriat, kendinden öncekini ilgâ etmiştir. Yalnız nebi olarak görevlendirilmiş, yeni bir şeriatla gönderilmemiş peygamberlerin durumu müstesna; onlar da tâbi oldukları şeriatte günah sayılan davranışlardan masumdurlar. Özetle, Eş'arî anlayışa göre bir peygamberin, kendisinden önceki bir şeriatte günah sayılan bir fiili işlemiş olması, onun ismetine halel getirmez, onun ismeti ancak tâbi olduğu şeriatin sınırları kapsamındadır. Bu düşünceye göre tâbi olduğu şeriatın sınırlarını aşmamış olması onun "masum" olması için yeterlidir.

Mâtürîdî anlayışa göre de Allah'ın zatına hiçbir şey vâcip olmaz. Ancak Allah Teâlâ rahmeti icabı lütfetmiş ve insanlara, onların dinî ve dünyevî saadetlerini ihtiva eden hükümleri beyan etmeleri hikmetini gözeterek peygamber göndermiştir.[79]

Şîa mezhebi ise imamlara da şamil kıldığı ismet meselesini, imamların mâsûmiyetini meşrulaştırmak gayesiyle, peygamberlere kesin olarak vacip görmektedir.[80]

---

[76] bk. İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 44.
[77] bk. İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 140.
[78] bk. Mustafa Sinanoğlu, "Kelâmcıların İsmet Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi", *Dinî Araştırmalar Dergisi* 3/8 (2000), 163-188.
[79] Ahmet Lütfi Kazancı, *Çeşitli Yönleriyle Nübüvvet Kavramı* (İstanbul: Marifet, 1997), 198.
[80] Şîa'nın ismet inancı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Salih Sabri Yavuz, "İmamet-İsmet İlişkisi Çerçevesinde İbn Teymiyye'nin Ehl-i Beyt'e Yaklaşımı", *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini*

Peygamberlerin vasıfları bizim kabulümüzle artıp inkarımızla azalacak değildir; bilakis insanlar onların sahip olduğu bu vasıfları idrak edip bu idrake de uygun davranabilirse saadet yönünden bahtiyar olacak yahut da inkârla ebedî hüsrâna dûçâr olacaklardır.[81] Bu bakımdan peygamberlerin ismetini kabul etmek, etmemekten daha garanti ve kârlı bir bakış açısı olarak görülmektedir. Bununla beraber ismet sıfatını kabul etmemek peygamberlere çirkin sıfat ve fiilleri iliştirmek olacağından itikat bakımından sakıncalı görülmüştür.

Peygamberleri günahla itham etmenin bir diğer problemi de icmâ ile kabul edilen bir hükmü yok saymak olacaktır ki bu, Ehl-i Sünnet ulemâ nezdinde küfürdür.[82] Böylece küfre düşen kimselerin tövbelerinin kabul edilip edilmeyeceği tartışılmakla beraber ulemâ, kahir ekseriyetle, bu gibi küfürlerden tövbeye dönüşü mümkün kabul etmiştir. Ancak Hanefî ulemadan, böyle kimsenin küfür ve tövbeden önceki tüm amellerinin zâyi olduğu ve iadesi gerektiği görüşünde olanlar da vardır.[83]

Peygamberleri inkâr etmenin dışında onları alaya alıcı, istihfâf edici sözler de İbn Kemal ve sair alimler nezdinde küfrü gerektiren sözlerden sayılmıştır.[84] Onlara türlü günahlar nispet etmek de onların değerini düşürmeye matuf, istihfâf edici bir fiil olacağından, peygamberlerin ismetini inkâr etmek de bu kapsamda sayılabilmektedir.

Peygamberlerin ismeti konusunda bizim görüşümüz de onların her türlü günahtan berî oldukları yönündedir. Bu, ilgili nasların sakındırması bir yana, peygamberin örnekliği

---

Araştırmalar Dergisi) 4/3 (2004), 189-198; Bünyamin Okumuş, "Garanik Hadisesi Bağlamında İbn Teymiyye'ye Göre İsmet Kavramı: Nebevi Metinlerin Neshi ve Tebdili Meselesi (I)", *Kelâm Araştırmaları Dergisi Kader* 8/1 (2010), 237-260; Aisah Mohamed - Ömer Aydın, "Şîa'nın İmâmette İsmet Doktrininin Eleştirisi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2003), 231-246; Cemil Hakyemez, "İmamiyye Şiasında İsmet İnancı -İlk Tezahürleri, Teşekkülü ve İtikadîleşmesi", *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 7/1 (2007), 167-192.

81 bk. Melikşah Sezen, *Peygamberlerin Vasıfları ve İsmet Sıfatı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019). 86.

82 Sezen, *İsmet*, 90. Teftâzânî, peygamberlerin iradî olarak yalan söylemeyeceği ve nübüvvet öncesi ve sonrası küfre bulaşmadıkları hususunda icmâ olduğunu nakletmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *Makâsıdu'l-Kelâm fî Akâidi'l-İslâm: Kelâm İlminin Maksatları*, nşr. ve çev. İrfan Eyibil (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 644.

83 Sayın Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1997), 82. İmam Şafiî'ye göre küfre düşen kimsenin önceki amelleri silinir fakat yeniden iman etmesi halinde küfürden önceki amelleri de kendisine döner. Ancak son dönem Hanefî ulemâdan İbn Kemal, bunun mümkün olmadığı, küfürle birlikte bütün amellerin bir daha geri gelmemek üzere zayi olacağı görüşündedir. Bk. Şemseddin Ahmed b. Süleymân b. Kemâl (Kemâlpaşazâde), *Risâle fî elfâzi'l-küfr* (İstanbul: Süleymâniye, Kasidecizade, 292496), 169.

84 Dalkıran, *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*, 83.

açısından da ehemmiyet arz etmektedir. Aksi takdirde insanların "peygamber bile yapmış" gibi bir tutum ve rehavetle bu sınırları çok daha genişletebileceği malumdur. Bu nedenle peygamberlerin, bu manada Allah'ın seçkin kulları olduğuna kesin bir şekilde iman etmek icab eder. İsmet meselesinin, vahyin sıdkına delâlet etme misyonundan başka, modern döneme yansımaları da bu şekildedir. Her iki sebeple de peygamberlerin ismetini kabul etmek evlâ olandır. Nitekim ismetin imkânına delâlet eden naslar olduğu gibi onun yokluğuna delâlet edebilecek ifadeler de bulunmaktadır. O hâlde, maslahata mebnî olarak, peygamberlerin ismetini kabul etmek tercihe de daha şayan görünmektedir.[85]

İsmet, kavram olarak Kur'ân-ı Kerîm'de on üç yerde "korumak, kurtarmak; Allah'a sarılmak, tutunmak, iffetli olmak" manalarında kullanılmakla birlikte ıstılâhî anlamda bildiğimiz "peygamberlerin günahtan korunmuşluğu" manasında geçmemektedir.[86] Âlimler, Kur'ân'da peygamberlerin de diğer insanlar gibi beşer olmakla beraber (İsrâ 17/94-95; Enbiyâ 21/8) tebliğ ettikleri hususlardan kendilerinin de sorumlu tutulduğundan (A'râf 7/6-7) hareketle, peygamberlerin ismetine başka ayetlerle delil getirmişlerdir.[87] Hatta ismetin inkârı konusunda, yukarıda zikrettiğimiz sakıncalar sebebiyle olsa gerek, oldukça titiz davranmış ve ismete muhalif görülebilecek ayetleri dahi tevil etmişlerdir. Böylece peygamberlerin ismetini inkâr edenlerin delillerini bertaraf etmiş ve bir "İsmetü'l-enbiyâ" literatürü oluşturmuşlardır. Peygamberlerin ismetine muhalif görünen bu söz konusu ayetleri [88]teker teker ele alarak onların peygamberlerin ismetiyle çelişmediği sonucuna varan İslâm âlimlerinin oluşturduğu bu literatüre bakıldığında; yapılan yorum ve değerlendirmelerin şu maddelerde temerküz ettiği görülmektedir:

---

85 İrfan Abdülhamid, "İslam'da İsmet İnancı", çev. Avni İlhan, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 9/96-97 (1970), 178-180; Muhittin Akgül, "Hz. Peygamberin İsmetiyle İlgili Bazı Âyetlerin Yorumu", *Diyanet İlmi Dergi* Özel Sayı (2003), 245-270; Zeki Yıldırım, "Kurân'da Peygamberlerin İsmeti", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2003), 87-118.

86 Bulut, "İsmet", 134-136.

87 bk. Abdülhamid "İslam'da İsmet İnancı", 240-243; Bünyamin Okumuş, "İbn Teymiyye'ye Göre İsmet Kavramı Bağlamında Nebevî Metinlerin Neshi ve Tebdili Meselesi (II)", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2010), 147-168.

88 Şeytanın Hz. Âdem ve Havvâ'ya vesvesesi (A'râf 7/22), Hz. Dâvud'un kendisine gelen iki davacıya karşı verdiği hüküm ve onlar arasında geçen diyalog (Sâd 38, 23), Hz. Yusuf'un emîrin karısına hemmetmesi ve ondan sonra da "Ben nefsimi temize çıkarmam" (Yûsuf 12,53), Hz. Muhammed'in insanlardan çekinmesi üzerine ona yapılan kendisinden çekinilmeye en layık olanın Allah olduğu uyarısı (Ahzâb 33/37) vb. âyetler bunlardandandır.

1. Peygamberlerle ilgili söz konusu fiillerin hiçbiri yüz kızartıcı ve insanların tiksinmelerine sebep olacak cinsten fiiller olmayıp, hiçbir peygamberden hasisçe bir fiil de sudur etmemiştir.

2. Bu fiillerin hiçbiri isyan kasdıyla işlenmemiştir. Bunlar maksadını aşan fiillerdir. Misalen Hz. Mûsâ'nın elinden Kıptî'nin ölmesi sonrasında onun takındığı tavır ve ifadeler bu duruma açık bir örnektir.

3. Peygamberler, bu fiillerin hiçbirinde ısrar etmemiş; aksine Allah'a sığınıp bunlardan tövbe etmişlerdir.

4. Bu fiillerin hiçbiri dinin tebliği veya yaşanması ile alakalı değildir. Dolayısıyla peygamberler dini tebliğ hususunda mutlak surette masumdurlar.

5. Peygamberler, diğer insanlardan farklı olarak, bu konuda Allah'tan yardım gördüklerinden herhangi bir ruhânî (cin-şeytan gibi) baskıya maruz kalmaktan da masumdurlar.[89]

6. Peygamberlerin ismetlerine muğâyir olduğu iddia edilen ayetlerden çıkan en önemli sonuç, peygamberlerin hata olarak değerlendirilebilecek fiillerinin aslında normal şartlarda başka insanlar için müsamaha ile karşılanabilecek türden fiiller olmalarıdır.[90] Bu da onların yüksek mertebeleri gereğidir. Şöyle ki daha aşağıdaki bir makamda hoş görülebilecek bir davranış, peygamberlik makamına yaraşmayacağından onun hakkında "günah" ifadesi kullanılmış olabilir[91] yahut bundan dolayı peygamberler, Cenâb-ı Hakk'ın itâbına maruz kalmış olabilirler. Zira yaptıkları davranış sıradan bir insan için mübah olsa bile onların yüce mertebelerine yakışmadığından onlar bu konuda ikaza maruz kalmış olabilirler. İbn Humeyr'in de peygamberleri günahlardan tasfiye yönteminin genel olarak bu yöntem olduğunu söylemek mümkündür.

---

89 İsmail Cerrahoğlu, "Garânîk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996), 13/361-366.

90 Demircan (ed.), *Nübüvvet ve Hz. Muhammed'in Nübüvveti*, 94-95.; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd*, 5/61.

91 bk. Sezen, *İsmet,* 122: Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (ö. 973/1565) *Letâifu'l-minen*'in, yedinci bölümünün sonlarında "Muhakkik âlimlerin, vaizlerin peygamberler hakkında herhangi bir şeyi masiyet olarak kullanmalarının haram olduğunu kabul ettiklerini, çünkü peygamberlerin günahlarının ancak onların makamlarına nispetle evlâ ve mübah olanın hilâfına bir duruma düşmeleri gibi bir şey olduğunu ve bu hilafların masiyet olarak isimlendirildiğini fakat onların masiyetlerinden muradın onların haramlardan bir şeyi irtikâb etmeleri olmadığını" ifade etmektedir. Şa'rânî'ye göre onlar bunu irtikâp etselerdi masum olmazlardı. Halbuki onların ismetleri sâbit olmuştur." demektedir.

1.4. İsmet İnancının Naslardaki Temelleri

1.4.1. İsmet İnancının Ayetlerdeki Temelleri

Peygamberlerin ismeti meselesi, ümmetin icmâsından önce, ayet ve çeşitli hadislerle desteklenmiş olduğu için bir iman meselesi olarak addedilmiş,[92] hatta peygamberlere nispet edilen günahlarla ilgili olan *Meâsî'l-enbiyâ* isimli eserin müellifi, İmâm Mâtürîdî tarafından tekfir edilmiştir.[93]

Peygamberlerin ismetine delâlet eden ayetlerin bir kısmı şunlardır: "*Hiçbir insana yakışmaz ki Allah ona kitap, hüküm ve peygamberlik versin de sonra o insanlara 'Allah'ı bırakıp bana kullar olun.' desin. Fakat 'Öğrettiğiniz ve okuduğunuz kitap gereğince Rabb'e hâlis kullar olun.' der. Size 'Melekleri ve peygamberleri tanrılar edinin.' diye emretmez. Siz müslüman olduktan sonra size inkârı emreder mi?*" (Âl-i İmrân 3/79-80)

"*Bir peygamberin, ganimet malını gizlemesi (emânete hıyanet etmesi) asla mümkün değildir…*" (Âl-i İmrân 3/161)

"*And olsun ki Allah, mü'minlere büyük lütufta bulunmuştur; onlar daha önce açık bir sapıklıktayken onlara kendi içlerinden, kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, onları temizleyen ve kendilerine kitap ve hikmeti öğreten bir elçi göndermiştir.*" (Âl-i İmrân 3/164)

"*Onları, emrimizle, doğru yolu gösteren önderler kıldık ve onlara hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik…*" (Enbiyâ 21/73)

"*... Kullarımız İbrâhim'i, İshak'ı ve Yakub'u da an. Biz, onları ahiret yurdunu düşünme özelliğiyle arındırıp kendimize hâlis (kullar) kıldık. Onlar bizim yanımızda seçkinlerden ve hayırlılardandır.*" (Sâd 38/45-47; ayrıca bk. Bakara 2/130; Al-i İmrân 3/33, 39)

---

92 Yusuf Şevki Yavuz, "İsmetü'l-Enbiyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 23/141-142.

93 Yavuz, "İsmetü'l-Enbiyâ", 23/142.

"*Eğer o, bazı laflar uydurup, bize iftira etseydi elbette ondan sağ elini (gücünü kuvvetini) alırdık. Sonra onun can damarını keserdik. Sizden hiç kimse buna engel olamazdı.*" (Hâkka 69/44-47)

Onların büyük günahlardan masumiyeti konusunda ise şayet büyük günah işlemiş olsalardı onların ümmetin geri kalanından daha sert bir şekilde cezalandırılacağı yorumunda bulunulmuştur.[94] Bu yorum ise şu ayetlerden hareketle yapılmıştır:

Allah Teâlâ, peygamber kadınlarına hitaben "*Sizden kim açık bir edepsizlik yaparsa onun için azap iki kat yapılır.*" (Ahzâb 33/30) buyurmuştur. Yine onlara "Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz." buyurmasında, peygamber zevcelerinin diğer kadınlar gibi olmadığı, daha üstün bir mertebede bulunduklarına vurgu vardır. Ve bu üstün mertebede bulunma nimeti nispetinde de külfetleri bulunmaktadır ki o da onların herhangi bir hatalarında diğer kadınlardan daha şiddetli bir cezaya çarptırılacağıdır. Peygamber eşlerinin durumu bu iken peygamberlerin diğer insanlara göre konumu bundan daha yüce olmalıdır. Daha yüce bir mertebe ise daha büyük bir külfeti getireceğinden peygamberlerin günah işlediği vâki değildir, olsaydı büyük bir azaba düçar olurlardı, sonucu çıkmaktadır.

Fahreddin er-Râzî bu durumun onların şerefine delâlet ettiğini "nikahlı kadın (zina halinde) recmedilir, diğerlerine ise had uygulanır." ve "köleye, hürün yarısı kadar had uygulanır." delilleriyle desteklemekte ve buradan hareketle sarîh aklın peygamberlerden büyük günah sâdır olmayacağını desteklediğini ifade etmektedir.[95]

Peygamberlerden günahın sâdır olmadığının bir diğer delili olarak ise "*Ey iman edenler, size bir fâsık haber getirirse onu araştırın.*" (Hucurât 49/6) ayeti sayılmıştır.[96] Zira Allah Teâlâ "*Böylece sizi orta bir ümmet yaptık ki insanlara şahit olasınız. Peygamber de size*

---

[94] Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 29.

[95] Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr = Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990/1411), 25-26/179; Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn Fahreddin er-Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, thk. Ahmed Hicâzî es-Sekā (Kahire: Mektebetü's-Sekāfeti'd-Diniyye, 1986/1406), 41; Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Mhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî *Muhassalü efkâri'l-mütekaddimîn ve'l-müteahhirîn (Kelâm'a Giriş)*, çev. Hüseyin Atay (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1978), 222.

[96] Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd*, 5/51.

şahit olsun." (Bakara 2/143) buyurmuştur. Hz. Peygamber'in kıyametteki şahitliğini ifade eden bu ayet, onun dünyadaki şahitliğini de teyit eder sayılmıştır.[97]

Onların büyük günah işlemediğinin bir diğer delili ise; şayet onlardan büyük günah sâdır olsaydı, farz olan emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münker prensibi gereği, onların men ve zecr edilmelerinin gerektiğidir. Oysa peygamberlere zecr ve eziyet etmek "*Allah ve resulüne eziyet edenleri, O, dünya ve ahirette lanetledi.*" (Ahzâb 33/57) ayeti sebebiyle caiz görülmemiştir.[98] Yine "*Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin.*" (Âl-i İmrân 3/31) ayetinin delâletiyle peygambere uymak vaciptir. Şayet kendisinden mâsiyet sâdır olması mümkün olsaydı o hususta da kendisine ittibâ etmek gerekirdi ki Cenâb-ı Hakk'ın, kullarına mâsiyeti nasihat etmesi düşünülemez. Dolayısıyla peygamberlerden mâsiyetin sudur etmesi de caiz görülmemiştir.[99]

Yine "*Kim de Allah'a ve peygamberine isyan eder, (Allah'ın) sınırlarını geçerse onu -içinde daimî kalıcı olarak- cehenneme sokar. Onun için alçaltıcı bir azâp vardır.*" (Nisâ 4/14) ve "*Allah'ın laneti zalimlerin tepesindedir.*" (Hûd 11/18) ayetleri gereği, Allah'a âsi olup günah işledikleri takdirde peygamberlerin lanetlenmiş ve azabı hak etmiş olmaları gerekirdi.[100] Oysa peygamberlerin laneti ve cehennem azabıyla korkutulmayı hak etmeleri, icmâ ile bâtıldır.[101] Buradan da onların mâsiyet işlemelerinin bâtıl olduğu sonucu çıkar.

Eğer peygamberler, ma'rûfu emredip münkerden nehyettikleri halde kendileri taati terk edip mâsiyeti yapmış olsalardı "*Ey insanlar, niçin yapmayacağınız şeyi söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyi söylemek, Allah indinde en sevilmeyen bir şeydir.*" (Saff 61/2-3) ve "*İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?*" (Bakara 2/44) ayetlerinin

---

97 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 3-4/89; Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 41-42; Râzî, *Kelâm'a Giriş*, 222-223; Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 30.

98 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 25-26/197; Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 42; Râzî, *Kelam'a giriş*, 223; Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah et-Teftâzânî, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi: Şerhu'l-akâid*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982), 294; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Mevâkıf Şerhi: Şerhu'l-Mevâkıf*, nşr. ve çev. Ömer Türker (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 3/494; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd*, 5/51.

99 Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 30.

100 Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 30-31.

101 Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 42; Râzî, *Kelâm'a Giriş*, 223; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd*, 5/51; Cürcânî, *Mevâkıf Şerhi*, 3/494.

hükmüne dâhil edilmeleri gerekirdi. Fakat onlar bundan münezzehtir,[102] onların bunu yaptığına dair bir delil de mevcut olmadığına göre "berâet-i zimmet asıldır" ilkesi gereği, peygamberlerin bundan masum olduklarına hükmedilir.[103]

Cenâb-ı Hak, Hz. İbrâhim, İshâk ve Yakub hakkında "*Onlar hayır işlere koşarlardı.*" (Enbiyâ 21/90) buyurmuştur. Cem sîgasındaki elif-lâm takısı umûm ifade ettiği için "el-hayrât" kelimesi, yapılması vacip olan her şeye şamildir.[104] Bu da peygamberlerin tüm vaciplere eksiksiz uyduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla onların mâsiyeti terk ettiği ortaya çıkar.[105]

İblis'in "*Senin izzet ve şerefine and olsun ki -hâlis kulların hariç- onların tümünü azdıracağım.*" (Sâd 38/82-83) sözleri, onun idlâl ve iğvâsının muhlislere ulaşmayacağı anlamını içermektedir. Cenâb-ı Hakk'ın Hz. İbrâhim, İshâk ve Yakûb hakkında "*Biz onları ihlâs ile muhlis kıldık.*" (Sâd 38/46) buyruğu, yine "*şüphesiz o ihlaslı kullarımızdandı*" (Yûsuf 12/24) ayetinde Hz. Yûsuf'un muhlislerden olduğunun belirtilmesi de müfessirlerce bu peygamberlere şeytanın iğvâ ve idlâlinin erişemeyeceğinin delili sayılmıştır.[106]

Âlimler, Cenâb-ı Hakk'ın "*And olsun İblîs, onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı, inanan bir bölükten başka (hepsi) ona uydular.*" (Sebe' 34/20) beyanındaki şeytana uymayan kimselerin de peygamberler olduğunu ifade etmişlerdir.[107] Bu kimselerin ya peygamber veyahut onlardan daha da üstün kimseler olması gerekir. Peygamberden daha faziletli kimsenin olması ise muhaldir. Çünkü Allah Teâlâ'nın "*Allah katında en üstün olanınız en çok korunanınızdır.*" (Hucurât 49/13) buyurması, en üstün kimselerin

---

102 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 3-4/43; Fahreddin er-Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 43; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd*, 5/51; Cürcânî, *Mevâkıf Şerhi*, 1257, 3/494.

103 bk. Mustafa Boran, "'Berâet-i Zimmet Asıldır' Kaidesinin Temelleri, Kapsamı ve Evrenselliği", *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 10 (Ekim/2022), 91-108.

104 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 21-22/188-189; Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 43; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd*, 5/52-53; Cürcânî, *Mevâkıf Şerhi*, 3/498.

105 Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 31.

106 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 25-26/204; Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 45; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd*, 5/52; Cürcânî, *Mevâkıf Şerhi*, 3/496; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006), 3/226-227.

107 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 25-26/219; Fahreddin er-Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 45; Cürcânî, *Mevâkıf Şerhi*, 3/496.

peygamberler olduğuna delâlet eder. O hâlde buradaki şeytanın aldatmasına uymayanların peygamberler olduğu sonucu ortaya çıkar.[108]

Ayrıca Allah Teâlâ "*Onlar, şeytanın grubudur. İyi biliniz ki, o şeytanın grubu hüsrana uğrayanlardandır.*" (Mücâdele 58/19) ve "*Onlar, Allah'ın grubudur. İyi biliniz ki onlar felâha erenlerdir.*" (Mücâdele 58/22) ayetlerinde mükellefleri iki kısma ayırmaktadır. Buna göre şeytanın grubu, onun dilediğine uygun hareket edenlerdir. Eğer peygamberlerden şeytanın isteğine uygun fiiller sâdır olmuş olsaydı onun grubuna dâhil olurlardı. Buna karşılık ümmetin zâhidleri ise Allah'ın grubuna dâhil olurdu. Ümmetten birinin, peygamberlerin çoğundan üstün olması bâtıl olduğuna göre peygamberlerin, şeytanın grubunda olmasının butlânı kat'î olarak ortaya çıkar.[109] Bu da onların şeytanın isteğine uygun hareket etmediklerini yani mâsiyet işlemediklerini kanıtlar niteliktedir.[110]

Meleklerin günah işleyemeyeceği delillerle sabitken[111] Ehl-i Sünnet âlimleri, peygamberlerin meleklerden de üstün olduğunda ittifak hâlindedirler.[112] Ayrıca "*Yoksa biz korunanları yoldan çıkanlar gibi mi tutacağız.*" (Sâd 38/28) ayetini peygamberlerin masumiyetine delil saymaktadırlar.[113]

Yine Cenâb-ı Hakk'ın Hz. İbrâhim'i insanlara imam kıldığına dair beyanı (Bakara 2/124) onun müminlere önderlik ettiğini ifade eder. Çünkü imam, kendisine uyulan kimsedir. Buna göre eğer Hz. İbrâhim'den mâsiyet sâdır olsaydı, bu takdirde insanların o mâsiyette de ona uyması gerekirdi ki bunun yanlışlığı ortadadır.[114]

İslâm âlimleri, bahsi geçen bu ayetleri, peygamberlerin ismetine delil ve dayanak saymışlardır.

---

108 Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 32.
109 Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd*, 5/52.
110 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 29-30/240.
111 Bu konuda da ihtilaflar mevcuttur. Bk. Cürcânî, *Mevakıf Şerhi*, 3/ 532.
112 Mustafa Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 33.
113 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 25-26/176; Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 46.
114 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 3-4/37; Fahreddin er-Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 46; Ayrıca bk. Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 33.

Bunların yanında ayet ve hadislerde peygamberlerin günah işlemiş olduğu intibâını uyandıran rivayetler hususunda ise İslâm âlimlerinin genel tavrının bu gibi nasları tevil etmek olduğu söylenebilir.

1.4.2. İsmet İnancının Hadislerdeki Temelleri

Peygamberlerin günah işlemesinin imkânı, âlimler tarafından tartışılmış ve onun kendi yaşantısı kötü olduğu takdirde sözlerinin, nefislerde bir etki bırakmayacağından hareketle günah işlemesi mümkün görülmemiştir.

Hadislerde, peygamberlerin günahlardan korunmasının sebepleriyle ilgili şu gerekçeler yer almaktadır: Çünkü günahlar ve kötülükler, manevî birer pislik olarak nitelenmiştir. Bu manevî kirler de duyularla algılanabilen pisliklere benzerken bunun peygamberlere nispeti mümkün görülmemiştir. Nitekim Hz. Peygamber "Allah Teâlâ'nın yasaklamış olduğu bu pisliklerden uzak durun." sözüyle bu günahları ve kötülükleri, pislik olarak isimlendirmiştir. Peygamberin bir şeyi pislik olarak nitelemesi, onun yapılmasını tasvip etmediğini ve kendisinin de onu yapmadığına delil sayılmıştır.

Hz. Enes'in Müslim'deki bir rivayetine göre Hz. Peygamber küçükken, çocuklarla oynadığı bir esnada Cebrâil gelmiş, onun göğsünü yarıp kalbini çıkarmış ve zemzem suyuyla yıkamıştır. Ondan "Bu şeytanın sendeki payıdır." diyerek bir et parçasını almış ve onu bir tasın içinde, zemzem suyuyla yıkayıp tekrar yerine koymuştur."[115]

Peygamber, hatalardan münezzehtir. "*Sen üstün bir ahlâk üzeresin.*" (Kalem 68/4) ayeti ve "Vallahi ben, Allah'tan en çok korkanınız ve ondan en çok sakınanınızım"[116] hadisi, onun müttakîlerin önderi olduğunu gösterir. Bu, Allah'tan en korkan olma durumu, Allah neye kızıyor ve neden hoşnut değilse ondan uzak durmayı gerektirir. Allah'ın kızdığı şeyler ise İslâm âlimleri tarafından büyük günahları işlemek olarak addedilmiştir. Peygamber de büyük günahlardan uzak durur. Cebrail'in, Efendimiz'in kalbini yıkaması

[115] Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâburî, *Sahîhu Müslim,* thk. Muhammed Fuad Abdulbaki (Beyrut: Dâru İhyâü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991), "*İmân"*, 261.

[116] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahîhü'l-Buhârî*, thk.: Mustafa Dib Boğa (Dımaşk: Daru İbn Kesir – Dâru'l-Yemame, 1993), "Nikâh" 1 (4776).

hâdisesi de buna delildir. Çünkü şeytanın Efendimiz'e vesvese vermesi ve onu günaha sevk etmesi bu şekilde engellenmiştir.

Hz. Zeyd'den de şöyle bir rivayet gelmiştir: İsaf ve Naile denilen, bakırdan birer put vardı. Müşrikler, tavaf ettiklerinde ona el sürerlerdi, Efendimiz tavaf ederken ben de onunla birlikte tavaf ettim, o puta denk geldiğimde onu mesh ettim. Peygamber de "Onu mesh etme" dedi. Daha sonra, Hz. Peygamber'le beraber tavaf ederken ben kendi kendime "Şu puta elimi süreyim ki ne dediğini göreyim." diye düşünerek elimi sürdüm, Hz. Peygamber de "Ben seni uyarmadım mı" buyurdu. Ona ikramda bulunan ve ona Kitâb'ı indirene and olsun ki o, hiçbir puta selam vermemiştir.[117]

Bütün bu rivayetler Hz. Peygamber özelinde peygamberlerin güvenilir oluşu ve küfür ve şirk başta olmak üzere günahlardan korunmuşluğunun birer göstergesi niteliğindedir.

[117] Bk. İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 86-87.

İKİNCİ BÖLÜM

İBN HUMEYR VE İSMET

İbn Humeyr'in ismet konusundaki görüşlerine onun *Mukaddimâtü'l-merâşid* ve bu meseleye tahsis etmiş olduğu *Tenzîhü'l-enbiyâ* adlı eserlerinden ulaşabilmek mümkündür. O "apaçık burhanlar ile desteklenmiş, isyan ve büyük-küçük günahlardan korunmuş; önde gelen temiz seçilmişler"[118] olarak nitelediği peygamberlerin ismeti hakkındaki görüşlerini açıklarken söze "Bir peygamberin, beşer olma haysiyetiyle, günahtan korunmuş olmasının mümkün olup olmadığı" tartışmasıyla başlar[119] ve o, kendi kanaatinin, bunun aklen de naklen de mümkün olduğu yönünde olduğunu belirtir.

İbn Humeyr, bunun aklî imkânının "Onların mucizenin delâlet ettiği şey olan peygamberin doğruluğu[120] hususuna aykırılık arz eden şeylerden korunmuş oldukları" olduğunu söyler.[121] Zira mucizenin bir peygamberin peygamberliğine delâlet ettiği[122] çıkarımında bulunulabilmesi için[123] öncelikle onun harikulâde bir olay olup insanüstü bir güç tarafından yönetildiği anlaşılmalı ve kabul edilmelidir.[124] Bunu gerçekleştiren kudretin de böyle bir ispat çabası içerisine girdiği kullarına karşı kötülük yapmayacak, onları aldatmayacak; hakîm, âlim ve iyi bir varlık olduğunu[125] düşünmek gibi birtakım aklî çıkarımlara girmeyi gerektirir.[126] Mucize, bunları aklettikten sonra bir delil teşkil

---

118 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 23.

119 İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 308.

120 İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 79; Ayrıca bkz. Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 10.

121 İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 308. Bir tasdik mekanizması olan mucize, doğrudan peygamberin sıdkına delâlet etmektedir ve peygamberin peygamberlik iddiasına Allah'ın fiilî bir tasdikte bulunması da onun bu iddiasının doğru olduğu anlamına gelmektedir.

122 Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 21.

123 Abdurrahman Hasen Habenneke el-Meydânî, *el-Akîdetü'l-İslâmiyye ve üsûsühâ* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1994), 379.

124 Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tebsıratü'l-edille fî usûli'd-dîn*, thk. Hüseyin Atay - Şaban Ali Düzgün (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004), 1/471; Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, 109; Demircan, *Nübüvvet ve Hz. Muhammed'in Nübüvveti*, 65; Bulut, *Muhammed Ferid Vecdi'nin Nübüvvet Anlayışı*, 144.

125 Nesefî, *Tevhîdin Esasları*, 68.

126 Şehristânî, peygamberlik davasını arz etmede yalancı olanın elinde harikulâde bir şey (mucize) izhâr etmenin halkı yanıltmaya sebep olacağını, bunun ise Allah Teâlâ hakkında asla mümkün olmadığını ifade etmektedir. Bk. Şehristânî, *Nihâyetü'l-ikdâm*, 440-441.

edebilir. Bütün bunlarla mucizenin aklî olarak delâleti kavrandığında mucizenin delâlet ettiği şey olan peygamberin doğruluğu[127] aklen ispatlanabilir.[128]

Bu, peygamberlerin Allah'tan alıp tebliğ etmiş oldukları hususlarda yalan söylemekten korunmuş olmaları gerektiği konusunda[129] aklın ulaşacağı bir sonuçtur.

Fakat peygamberin amelî konularda günahtan korunmuş olması meselesine gelince bu hususta naslarda net bir delil olmadığını söyleyen İbn Humeyr,[130] özellikle büyük olarak addedilen günahların, onların adaletinin ortadan kalkması ve dindarlıklarının azalmasına yol açacağı sebebiyle, bunların peygamberlerin sıdkına zarar vereceğini belirtir. Bu sebeple aklen peygamberlerin günah işlemesinin mümkün olmadığını[131] ifade eder.[132] Sırf nastan hareketle peygamberlerin ismetini isbât veya nefy konusunda bir zann-ı gâlibe ulaşılamayacağını ifade eden İbn Humeyr, zâhiren onların ismetine muğâyir görünen nasların tevil edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla o, peygamberlerin ismetini aklen mümkün görmektedir.[133]

O, aklen mümkün olan bu şeyin ispatının vahiyde aranması gerektiğini ifade eder. Ve onların günah işlemesinin naklen imkânına gelindiğinde; İbn Humeyr, nasta peygamberlerin ismetinin varlığına veya yokluğuna kesin olarak delâlet eden bir delilin olmadığını belirtir. Buna göre peygamberlerin sıdkı aklî olarak ispatlanabilirken onların

---

127 Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd*, 5/49.

128 Bu, peygamberlerin tebliğ hususundaki ismetinin de aklî delilini oluşturur. İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 308; Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003), 263.

129 Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl* (Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye, 1965), 15/281; İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh el-Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd ilâ kavâtıı'l-edille fî usûli'l-i'tikād*, thk. Muhammed Yusuf Musa (Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1950), 56-357; Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 39; Beyâzîzâde Ahmed Efendi, *İşârâtü'l-merâm*, 320; Cürcânî, *Mevâkıf Şerhi*, 3/488.

130 İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 308. Sair İslâm âlimleri de peygamberlerin küfür ve şirkten korunmuş oldukları hususunda ittifak etmişlerken onların, itikâdî konular dışındaki meselelerde mâsum olup olmadıkları hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. bk. Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 25; Adil Bebek, "Peygamberlerin Korunmuşluklarına Dair", *MÜİF Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 17 (2006), 23.

131 Peygamberlerin ismetinin aklî dayanağı için bk. Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 20.

132 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 32; a.mlf., *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 313.

133 İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 308.

amele müteallık konulardaki ismetine nakilden delil getirilmelidir.[134] Çünkü bu alanda aklî ispat yetersiz kalmaktadır.

İbn Humeyr'e göre peygamberlerin büyük günahlardan korunmuş olduğunu ispatın yolu naklî delildir. O da -naslarda buna yönelik kesin bir delil bulunmadığı için- ancak mütevâtir icmâdır. İcmânın hükmünün inkâr edilmesi ise ancak küfürdür.[135]

Bu açıklamalardan sonra o, ismetin tanımını "Allah Teâlâ'nın, peygamberler için taat fiilini işlemeye yönelik kudreti yaratması ama günah işlemeye yönelik kudreti yaratmamasıdır." şeklinde yapmaktadır.[136] Bu tanıma bakarak onun klasik bir Eş'arî bakışa sahip olduğunu söylemek mümkündür.[137] Yine buradan hareketle peygamberin günahı hiçbir zaman işleyemeyeceği, zira Cenâb-ı Hakk'ın onlar için mâsiyete yönelik kudreti yaratmayacağı sonucu da çıkarılabilir. Dolayısıyla İbn Humeyr'in tezine göre peygamberler her ne kadar, beşer olma haysiyetiyle, birtakım güdülerle günaha yönelik harekete geçecek olsalar da[138] Cenâb-ı Hakk, onlarda bu fiili gerçekleştirmeye yönelik kudreti yaratmayacağından onların günah işlemeleri de mümkün olmaz. Çünkü bu teoriye göre Allah'ın, nebîsinde günah fiiline yönelik kudreti yaratması caiz değildir. Kudret olmayınca da fiilin ortaya çıkması mümkün değildir. Böylece peygamberlerden günah sâdır olması mümkün olmaz.

---

134 İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 308. Nitekim İbn Humeyr'in peygamberleri günahlardan tenzîhi de ayetler üzerinden olmuştur. O, buna yer yer aklî çıkarımları da eklemiştir. Fakat onun tenzîh yönteminin genellikle ayetlerin delâletiyle olduğunu söylemek mümkündür.

135 İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 308.

136 İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 308. Benzer tanımlar için bk. Ebû Mansur Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed et-Temimi Abdülkāhir el-Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn* (Beyrut: Dârü'l-Âfâkı'l-Cedîde, 1981), 169; Râzî, *Kelâm'a Giriş*, 221; Cürcânî, *Mevâkıf Şerhi*, 3/530; Muhammed b. A'lâ b. Ali et-Tehânevî el-Fârûkī el-Hanefî, *Keşşâfü ıstılâhâti'l-fünûn* (İstanbul : Kahraman Yayınları, 1984/1404), 2/1047.

137 Çünkü Eş'arî anlayışa göre istitâat fiille beraber olup kudret, zıtlara şâmil değildir. Peygamberler de bu tek yöne tahsîs edilmiş kudretle ancak o kudretin kendisi için yaratıldığı fiili işleyebilirler. Allah Teâlâ peygamberleri için masiyeti işlemeye dair kudreti yaratmayacaksa bunu işlemeleri zaten mümkün değildir. Cenâb-ı Hakk'ın, ismet sahibi kullarında, ancak taat işlemeye yönelik kudreti yaratması söz konusuysa onların bunun için yaratılan kudretle bundan başka fiili işlemeleri, bunu terk etmeleri de mümkün olmayacaktır. Genel olarak insan fiillerinde beşerin rolünü çok cüz'î bir seviyeyle sınırlı tutan Eş'ariyye sistematiği içerisinde bu anlayış oldukça tutarlıdır. Buna göre ismet mekanizması, doğrudan doğruya Allah'ın eliyle işleyen bir mekanizmadır. Yani bu sisteme göre peygamber tam anlamıyla Allah'ın koruması altındadır.

138 Buna, Hz. Yûsuf'un, Züleyhâ'ya meyletmesi durumu bir örnek olarak gösterilebilir: "Kadın onu kesinlikle arzulamıştı; eğer rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadını arzulardı. Böylece onu, kötülükten ve ahlâksız bir iş yapmaktan uzak tutmak istedik. Şüphesiz o ihlaslı kullarımızdandı." (Yûsuf 12/24).

İbn Humeyr'in bu ifadelerinden anlaşılan peygamberlerin, bu manada mutlak belirlenmiş olduğu; günaha meyletmesi zaten mümkün olmayan, bir şekilde güdüleri harekete geçse bile Allah onda o günahı işlemeye yönelik kudreti yaratmadığı için günah işleyemeyen varlıklar olduğudur. Büyük günahlar konusunda bu böyledir. Çünkü bütün ümmetin icmâsıyla peygamberler, onların saygınlıklarını azaltabilecek, halkın gözündeki değerlerini düşürebilecek dolayısıyla tebliğ görevlerini yerine getirmelerine engel olabilecek hal ve davranışlardan korunmuşlardır.

Buna göre Cenâb-ı Hakk, peygamberlerinde büyük günaha yönelik kudreti yaratmaz. Küçük sayılan günahlara gelince, İbn Humeyr'e göre bunların reddedilmesi aklen mümkün değildir. O bunu "Akıl, peygamberlerin küçük günah işlemesini nefyetmez."[139] sözleriyle ifade eder. Dolayısıyla ona göre peygamberlerin küçük günah işlemesi aklen mümkündür. Ancak bunun vukua geldiğine ya da peygamberlerin bunları işlemediğine, işleyemeyeceğine dair kesin bir naklî delilin de olmadığından söz eder. Yani sırf nakilden hareketle onların küçük günah işleyip işlemediklerini söylemek mümkün değildir. Zira elimizde bunun vukuuna dair kesin bir delil bulunmamaktadır. Bununla beraber akıl da bunun vukuunu imkânsız görmez.

Burada belirtmek gerekir ki İbn Humeyr'in kat'î delil saydığı şey, Ehl-i Sünnet usulcülerinin saydığı gibi mütevâtir nas (ayetler), mütevâtir hadis veya mütevâtir icmâdır.[140]

Bu açıklamalarından sonra o, küçük günahların peygamberlerden sâdır olması hususunda kesin bir delil ortaya konulamadığı için bu meselenin zannî bir mesele olduğunu ifade eder. Bu konuda da insanların zann-ı gâlibinin iki yöne müteveccih olabildiğini söyler ve bunları da şu şekilde açıklar:

---

[139] İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 308.

[140] İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 308. İbn Humeyr'in icmâ hususunda belli bir dönemdeki âlimlerin icmâsını yeterli görmeyip bu icmânın nesiller boyunca her bir tabakadaki âlimlerin de icmâının var olup bunun da nesilden nesile tevâtüren naklini gerekli görmesi, onun usûlü açısından dikkat çekicidir. Bunun yanında onun; peygamberlerin ismeti gibi önemli bir konuyu da böyle sağlam bir delil üzerine inşâ etmesi ne denli başarılı bir mütekellim ve büyük bir âlim olduğunu gözler önüne sermektedir. O "Peygamberin doğruluğuna delâlet eden mucizenin delilinin nakle dayandığını, onun da mütevâtir icmâ olduğunu" ifâde ettikten sonra "küçüklerden sayılan günahlara gelince; akıl bunları nefyetmez." ifadelerini kullanmıştır.

İnsanlar içerisinde, ayet ve hadislerin zâhir ifadelerine bakıp bundan dolayı da peygamberlerin küçük günah işlediklerine dair zannı galebe çalanlar vardır.

İnsanlardan bir kısmı da ayet ve hadislerde geçen bu gibi ifadelerin tevilinde tenzihe yönelmiştir. Zira bu naslar, tevile müsait naslardır. Bu zâhir nasların teviline yönelen kimseler nezdinde de peygamberlerin, küçük günah işlemediği kanaati baskın gelmiştir.

Bu tasniften sonra İbn Humeyr, kendi kanaatinin de bu ikinci grubun daha isabetli olduğundan yana olduğunu söyler. Ona göre Allah'ın kitabında ve resulünün sünnetinde -Hz. Âdem hariç-[141] peygamberlerden bir günah sâdır olduğuna dair açık bir nas vâki değildir.[142]

İbn Humeyr'e göre ismet, peygamberin peygamberliğinden önce şart olmayıp onun peygamberliği dönemini kapsamaktadır. Dolayısıyla naslarda peygamberlerin günah işlediğine delâlet eden bir ibare varsa bile bunun nübüvvet o peygambere gelmeden önce olduğunu savunur. Bunun nastaki tek örneğinin Hz. Âdem olduğunu söyleyen İbn Humeyr, Hz. Âdem'in de bu günahı işlediği esnada peygamber olmadığından dolayı bunun ismeti ilgilendiren bir husus olmadığından söz eder. Buna göre onların peygamberlikle görevlendirilmeden önceki dönemlerinde işledikleri günahlar zaten ismetleriyle alakalı olmadığından bu fiillerin ismete bir halel getirmesi de söz konusu olamaz. Onun ismeti peygamberlik dönemiyle sınırlı tutmasının ismet sistemi içerisinde son derece tutarlı olduğunu belirtmek gerekir. Bu sayede Hz. Âdem'in ve Hz. Mûsâ'nın kat'î nasta geçen fiillerini anlamlandırabilmiş ve ismetlerini de açıklayabilmiştir. Bunlar, bu başlığın kapsamını aşacağından, ilgili başlıklarda daha detaylıca açıklanacaktır.

Özetle İbn Humeyr, peygamberlerin peygamberlik öncesinde günah işlemelerini potansiyel olarak mümkün görmektedir. Bununla beraber bu türden fiillerin onların ismetlerine herhangi bir zararı söz konusu değildir, çünkü ismet onların ancak peygamberlik dönemlerini kapsamaktadır.[143]

---

[141] Onun -zımnen- yalnızca Hz. Âdem'in günah işlediğinin zikredildiğini söylemesi muhtemelen Hz. Âdem hakkındaki "*Âdem, Rabbi'ne isyan etti.*" ifadesi sebebiyledir. "İsyan etti" tabiri açıkça geçtiği için o bu konuda diğer peygamberlerden ayrı tutulmuş olabilir.

[142] İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 308.

[143] İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid,* 309: "Peygamberler için ismet ancak nübüvvetleri sâbit olduktan sonra şarttır, nübüvvet öncesinde şart değildir."

İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid* adlı eserinde peygamberlerin ismetine tahsis ettiği başlık altında Hz. Âdem kıssası üzerinden bize ismet teorisini ana hatlarıyla sunmaktadır.[144] İbn Humeyr, öncelikle kendisinin Hz. Âdem'in şer'î bir günah işlemediği kanaatinde olduğunu belirtir. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın "Bu ağaca yaklaşma" buyurması, ona göre, şer'î bir nehiy değil de Cenâb-ı Hakk'ın bir nasihati ve tavsiyesidir. Şer'î olarak konulmuş bir hüküm olmadığı için buna uyulmaması da bir günahı doğurmaz; mübah kabilindendir.[145]

Hz. Âdem kıssası üzerinden sunmuş olduğu bu tenzih metodunu, tıpkı ismetü'l-enbiyâ literatürüne katkı sağlayan diğer müellifler gibi[146] onun da diğer peygamberleri tenzih metodunda da sıkça kullandığı görülmektedir. Onun usûl anlayışı açısından bu ifadeler her ne kadar nehiy sîgâsında gelmiş kalıplar olsa da şer'î bir mükellefiyet ve yasak ortaya koyma amacıyla buyurulmuş ifadeler değildir. Bunlar ancak birer irşad, nasihat ve doğruya yönlendirme kabilinden yapılması veya terk edilmesi mübah olan fiillerdir. Ona göre Cenâb-ı Hak nebisinin, düşmanı olan şeytanın hilesinden korunmasını murâd ettiği için ona "Bu ağaca yaklaşma" buyurmuştur.[147] O ise bu ağaçtan unutarak yemiştir, zaten bundan başka bir ihtimal de onun hakkında caiz değildir.[148]

İbn Humeyr, bu açıklamalarından sonra, günah işlemesi söz konusu olamayan peygamberlerin naslarda geçen istiğfar ve bağışlanma taleplerinin nasıl anlaşılması

---

144 İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 309-310.

145 İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 309.

146 Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd*, 5/50.

147 İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 309. Şer'an yasaklanmış olan dolayısıyla bir mükellefiyet ortaya koyan yasakları işlemek ise masiyet kabilinden olup insanı doğrudan doğruya cehenneme sokar. Hz. Âdem kıssasında olan ise o cennette yaşadığı için şeytanın ona haset edip vesvese vermesi, Cenâb-ı Hakk'ın da Hz. Âdem'e yapmış olduğu irşadı ve ona şeytanın verdiğinin de vesvese olduğunu unutturmasından ibarettir. Allah Teâlâ ona, kendi irşadını da şeytanın vesvesesini de unutturduğu için İbn Humeyr'in mensup bulunduğu Eş'arî sistematiği içerisinde bu bir günahtan ziyade "unutmaya dayalı hata" addedilmiştir. Zira kulların fiilleri meselesinde bir fiile dair kudreti de yaratan hâkezâ o kudreti unutturan da yine Kâdir-i Mutlak olan Allah'tır. Unutma yönündeki izah hakkında detaylı bilgi için bk. Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd*, 5/53. Teftâzânî de tıpkı İbn Humeyr gibi bunu bir unutma eseri hata cinsinden addetmiştir.

148 Eş'ariyye'nin kulların fiillerine bakışı açısından da mümkün olamayan bu hadisenin kasten olduğunu, yani Hz. Âdem'in kasten bu meyveyi yediğini söyleyen kişi, Hz. Âdem'in, Allah'ın nasihatini kasten terk ederek buna mukabil şeytanın tuzağını kabul ettiğini iddia etmiş olacağından onu küfürle ithâm etmiş olur ki İbn Humeyr'in de içinde bulunduğu ümmetin âlimlerinin icmâsıyla peygamberlerin küfre düşmesi mümkün değildir.

gerektiği üzerinde de durmaktadır.[149] "Eğer onların günah işlemeleri söz konusu değilse naslarda geçen onların üzüntü ve hüsranla Allah'a yönelerek ondan bağışlanma dilemeleri neyin nesidir?" diye sorulacak olursa bunun onların makamları gereği mübahlardan dolayı bile duydukları bir hüzün olduğunu ifade etmektedir. Yani âriflerin önderleri makamında olduğunu ifade ettiği peygamberlerin Cenâb-ı Hakk'a kurbiyyet makamında olduklarını, bundan dolayı da işledikleri küçük gafletlerden büyük pişmanlıklar duymalarının yahut bunlar sebebiyle muâheze edilmelerinin caiz olduğundan söz eder. Çünkü, ona göre "Ebrâr için hasenât kabilinden olan şeylerin bu kadar yüce mertebedekiler için seyyiât gibi sayılması" mümkündür. İbn Humeyr, peygamberlerin, günah olmayan şeylerden dolayı itâba uğramasına şu şekilde misal getirir: Hükümdâr, avamın yanlışlarını görmezden gelip geçiştirir, çok da önemsemez. Ama havâssın hatalarını araştırıp kurcalar, daha ince eler sık dokur ve bundan dolayı da onları eleştirip ayıplayabilir, kınayabilir. Onun daha yakın çevresine karşı tavrı budur. Onlar, dua ve niyazlarının kabulü arayışında olsunlar, Allah'a olan yakınlıklarını arttırsınlar diye Allah Teâlâ onları en ufak şeyde bile uyarır. Çünkü "İyi kimselerin haseneleri, Allah'a daha yakın olan üstün kimselerin seyyieleri mesabesindedir."[150] Sıradan insanlar için günah teşkil etmeyen ufak sürçmeleri peygamberler kendileri için günah gibi görüp bundan istiğfar ederler. O istiğfar üzere de Allah onları affettiğini söyler, onlara olan rahmeti gereği de bunlardan dolayı onlara yaptığı muâhezeyi de geri çeker.

İbn Humeyr bu açıklamaların ardından bunları örneklerle açıklamaya geçer. Mesela Hz. Peygamber "Hiçbir peygambere hâince göz işareti yapmak yakışmaz."[151] buyurmuştur. O, bu sözüyle, aslında kebîre veya sağîre olmayan bu şeyi kendisinden ve bütün peygamberlerden nefyetmiştir. Dolayısıyla peygamberler esasen günah olmayan, mübah kabilinden olan bu şeyden bile geri durmaktadır.[152]

---

[149] Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e "Kendi günahın, mümin erkeklerin ve mümin kadınların günahı için istiğfarda bulun." (Muhammed 47/19) ve "Rabbin'i hamd ile tespih et ve ona istiğfarda bulun." (Nasr 110/3) buyurması; Hz. Dâvûd hakkında "Rabbi'ne istiğfarda bulundu ve hemen rükûa kapandı; Allah'a yöneldi, tevbe etti…" (Sâd 38/24) ifadeleri; Hz. Süleyman'ın "Rabbim, beni bağışla" (Sâd 38/35) demesi; Hz. Yûnus'un balık onu yuttuğundaki mülîm hali (Sâffât 37/142) bunun örnekleridir.

[150] İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 310; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *(Kur'ân Işığında) Peygamberlik ve Peygamberler*, çev. Suat Cebeci - Bilâl Delice (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022), 67.

[151] Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî, *Sahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, ihtisâr: Muhammed Züheyr eş-Şâvîş (Riyad: Mektebü't-Terbiyeti'l-Arabî, 1989), 2/510-511.

[152] İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 310.

İbn Humeyr bu örnekleri "şefaat-i uzmâ hâdîsi" olarak bilinen hadisteki[153] örneklerle çoğaltmıştır. Buna göre hesap gününde bütün ümmetler bir an önce hesaplarının görülmesi için peygamberlerden sırasıyla şefaatçi olmalarını istemiş fakat her peygamber bir hatasını gerekçe sunarak bundan geri durmuştur. İbn Humeyr, peygamberlerin bu öne sürdüğü gerekçelerin hiçbirinin şer'î olarak nehyedilmiş birer günah olmadığını vurguladıktan sonra bunları şöylece anlatır:[154]

Hz. Nûh dedi ki: "Ben kavmim için bir bedduada bulundum." Aslında o, kavmine bir bedduada bulunmuş değildi. Onun yaptığı şey yalnızca cehennem ehli daha fazla çoğalmasın diye Cenâb-ı Hakk'a dua etmekten ibaretti. Çünkü bundan önce Allah Teâlâ ona kavminden, daha önce iman edenler dışında kimsenin artık iman etmeyeceğini haber vermişti. O da onlara olan merhameti sebebiyle, bu dünyada daha fazla kalıp azaplarını daha da katlamasınlar diye "*Rabbim! Yeryüzünde dolaşan bir tek kâfir bile bırakma! Bırakacak olursan, onlar senin kullarını yoldan çıkarırlar ve ancak kendileri gibi ahlâksız, günahkâr ve azılı kâfir nesiller yetiştirirler.*" (Nûh 71/26-27) dedi. Bu, Hz. Nûh'un niyeti itibariyle bir beddua sayılmaz. Fakat o yine de "Beddua etmemem bana daha yaraşan bir şey olurdu." şeklinde bir düşünceyle bu fiilinden pişmanlık duymuş bunun için de şefaatçi olmaktan geri durmuştur. Yoksa beddua etmek de nehyedilmiş bir şey olmadığından onun işlediği bir günah söz konusu değildir.

Hz. İbrâhim de fâside fâsitçe cevap verme kabilinden olan sözlerini yalan addederek şefaatçilikten geri durmuştur. İbn Humeyr'e göre o bunu yapmakla kavmine son derece sağlam delillerle, bir münkeri ortadan kaldırarak hüccet ortaya koymuş olduğu için onun bu söylemiş olduğu sözlerden sadece bir tanesi bile ümmete paylaştırılmaya kalkışılsa yalnızca onun ecri bile ümmetin her bir ferdine yeter. Dolayısıyla bunların birer yalan sayılamayacağını; bilakis çok büyük bir ecri olduğunu savunmuştur.

Hz. Mûsâ da kendisinden istenen şefaat talebini, bir mümini korumak amacıyla bir kâfire yumruk atması ve bunun da o kâfirin ölümüne tesadüf ettiği gerekçesiyle reddeder. Burada bir meşru müdafaa olmasına rağmen Hz. Mûsâ "Ben, Allah'ın öldürmemi

[153] Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 203 (4435); Müslim, "Îmân", 322.
[154] İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 311.

emretmediği bir canı öldürdüm.” diyerek bu günahı kendisine nispet etmiş ve bundan istiğfâr etmiştir.

İbn Humeyr’e göre Hz. Mûsâ bu olay esnasında henüz peygamber olmadığından, o kâfiri kasten öldürmüş olsaydı bile, bu günah onun ismetine bir halel getirmeyecektir. Çünkü ayetlerin delâletiyle o bu katil fiilinden sonra kaçmış ve “Ben bir adamı öldürdüm ve korktuğum için kaçtım, sonra Rabbim bana bir lütufta bulundu, hikmet verdi ve beni peygamberlerden kıldı.” diyerek peygamberliğin, kendisine bu olaydan sonra verildiğini ifade etmiştir. Bu sebeple onun kendisinden çekindiği bu fiil, tıpkı Hz. Âdem kıssasında olduğu gibi, ismet kapsamında değildir. Zira peygamberliği döneminde meydana gelmemiştir.[155]

Hz. Îsâ ise şefaatçilikten geri dururken, kavminin “Allah’ın yanında kendisi ve annesine ibadet ettiği” gerekçesini sunar. Anlaşılacağı üzere bu, Hz. Îsâ’nın büyük-küçük hiçbir dahlinin olmadığı bir şeydir. Fakat o edeben “Kavmim beni ve annemi mabûd kılmışken ben nasıl olur da Allah’ın huzuruna çıkar, şefaat talebinde bulunurum!” diye düşünmektedir. O, “Rabbim bana, şimdiye kadar kimseye etmediği ve bundan sonra da asla kimseye etmeyeceği kadar gazaplandı.” demiş fakat bu gazaba sebep olacak günahını zikretmemiştir.[156] Bu her ne kadar günah olmasa da peygamberlerin -kendi dahlinin olmadığı böyle bir konuyu bile- günah olarak addettiği, bundan dolayı istiğfâr ettikleri anlaşılmaktadır.[157]

Hz. İbrâhim’in şefaatçilikten geri durma sebebi olarak ise “Onun, çocuğuna şöyle bir baktıktan sonra çocuğunu kurban etme emriyle imtihan olduğu” zikredilmektedir.[158] Bu ifadeden anlaşılan onun çocuğuna çok düşkün olduğudur. Zira Hz. Yakub ve Hz. Zekeriyyâ’nın da aynı bölümde, evlatlarını çok sevmekle imtihan olundukları zikredilmektedir. Bundan murâd, mâsivâya karşı duyulan sevginin nübüvvet gibi yüce bir mertebedekilere yakışmayacağı ve bundan dolayı imtihana düçar olacakları olabilir. Nitekim Hz. Yakûb da Hz. Yûsuf’a aynı şekilde gözü gibi bakar, üzerine titrerdi. İbn

---

[155] İbn Humeyr, *Mukaddimâtü’l-merâşid*, 308-310.
[156] İbn Humeyr, *Mukaddimâtü’l-merâşid*, 312.
[157] O halde denebilir ki ismetin kapsamındaki fiiller, şer’î olarak günah sayılan fiillerden ibarettir. Yani ölçütü koyan Cenâb-ı Hak’tır, bunu peygamberin kendisi hakkında hata, günah addetmesi bir şeyi değiştirmez.
[158] İbn Humeyr, *Mukaddimâtü’l-merâşid*, 312.

Humeyr bunu "O hem gözü gibi baktığı çocuğunu hem de gözünü altmış -veya başka bir rivayete göre seksen- yıl boyunca kaybetmekle imtihan olundu."[159] ifadeleriyle açıklar. Aynı şekilde Hz. Zekeriyyâ'nın da uzun yıllar sonra kavuştuğu ve çok sevdiği oğlu Hz. Yahyâ, kavmi tarafından testereyle kesilmek suretiyle kurban edilmiştir. Bunlardan anlaşılan kişinin kalbine Allah dışında hiçbir şeyin sevgisini sokmaması gerektiğidir. İbn Humeyr buna verilen örnekleri şöylece çoğaltır: Hz. Süleyman'ın, yeni bir gömlek giydikten sonra rüzgârın onun emrine uymaması üzerine rüzgâra "Ben sana emretmeden seni bunu yapmaya sevk eden şey nedir?" demiş ve rüzgâr da ona "Ben, sen Allah'a itaat ettiğin sürece sana itaat etmekle emrolundum." cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hz. Süleyman "Ben ne yaptım ki?" diye sormuş ve "Sen şu gömleğe baş gözüyle baktın." cevabını almıştır.[160]

Yine Hz. Muhammed de Allah Teâlâ, Hz. Âişe'yi metlüvv vahiyle tezkiye edinceye kadar ifk ile imtihân olunmuştur.

Bütün bunlardan anlaşılan, kişinin gönlünde mâsivâya dair sevgiyi barındırmaması için imtihan olunduğudur. Allah Teâlâ'nın sevdiği ve seçkin kıldığı kullarına süregelen âdeti budur. Bu, onları saflaştırıp muhabbeti Allah'a tahsis etmeleri ve başka şeyleri bırakıp Allah'ın zikriyle meşgul olmalarını sağlamak için, Allah'ın onlara bir uyarısı ve imtihanıdır. Hz. Peygamber'e "*Onlardan bazılarına, kendilerini sınamak için, dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere gözünü dikme.*" (Tâhâ 20/131) buyurulması bununla ilgilidir. "Çünkü bu da aslında günah olmayan, mübah bir şeydir fakat peygamberlerin, mübah olan şeyler hususunda bile Allah indindeki konumları budur. O hâlde onların yasaklanmış fiilleri işleyebileceği nasıl söylenebilir ki?" diyen İbn Humeyr, bu hususların peygamberlerin ismetine halel getirmediğini, bilakis onların ismetine delil teşkil ettiğini söylemektedir.[161]

Peygamberlerin bu sayılan fiilleri, zaten mübah fiiller olup günah sayılmazlar. Ayrıca günahlar da günah olma bakımından eşit olduklarından İbn Humeyr'e göre onları küçük-büyük şeklinde ayırmanın bir manası yoktur. Çünkü onların tamamı yasaklanmıştır.[162]

---

159 İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 312.
160 İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 312.
161 İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 313.
162 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 32.

Dolayısıyla biri hakkında ortaya konan vaîd öbürü için de geçerlidir. Bu sebeple de her biri kebîre olma açısından aynı durumda sayılmaktadır. İbn Humeyr ise başta zaten peygamberlerin büyük günah işlemelerinin mümkün olmadığını ortaya koymuştu.[163] O, küçük günahları da büyük günahlarla aynı konumda gördüğünü ifade etmekle bu ilkeyi de onun üstüne bina etmiştir. Dolayısıyla o, peygamberlerin peygamberliği esnasında küçük veya büyük herhangi bir günah işlemelerinin vâki olmadığını, zira bunun mümkün de olmadığını ortaya koymuş olmaktadır.[164]

Dolayısıyla İbn Humeyr'e göre "Peygamberler kebâir işlemez fakat sağâir işleyebilir" gibi bir ayrımın da bir anlamı yoktur. Çünkü onlar günah işlemez. Bunun en büyük delili de onların mübahlar konusunda bile bu kadar müteyakkız davranmaları ve bunlardan istiğfâr etmeleri olarak gösterilmiştir.

Bütün bunların yanında ayette veya hadiste onların peygamberlikleri esnasında büyük küçük herhangi bir günah işlediğine dair açık bir beyan da bulunmadığını[165] ifade eden İbn Humeyr, bazı âlimlerin, peygamberlerin bâtınının küçük-büyük bütün günahlardan korunmuş olduğu konusunda ümmetin icmâ ettiğini söylediğini nakletmekte ve peygamberlerin küçük günah işleyip işlemediği hususunda kendi zann-ı gâlibinin de işlemedikleri yönünde olduğunu ifade etmektedir.[166] Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere onun, peygamberlerin ismeti hakkındaki görüşü "Onların, günah ve isyanın her türlüsünden korunmuş oldukları" yönündedir.

---

[163] Bk. İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 32.

[164] Buna göre İbn Humeyr'in sisteminde bir küçük günah-büyük günah ayrımının ontolojik olarak mevcut olmadığı söylenebilir. Çünkü o, irtikâp etmek bakımından, tüm günahları bir saymıştır. Fakat tezini açıklarken peygamberlerin büyük günah işlemesinin mümkün olmadığını söylemekle başlar. Onun bunu "büyük günah" diyerek ifade etmesi, onları niteliksel olarak diğer günahlardan ayırmak amacıyladır. Onun "büyük" diye addettiği günahlar; ümmetin, peygamberler hakkında düşünülemeyeceğini savunduğu itici, halkın değerinde onların değerini düşürecek, kıymetlerini azaltacak türden fiillerdir. Peygamberlerin bu türden fiiller işleyemeyeceği hususunda ise ümmetin tamamının icmâı vardır. İbn Humeyr de bu günahların genel nitelemesi "büyük günahlar" şeklinde olduğu için bunları bu şekilde nitelemiş olmalıdır. Yoksa, hepsinin irtikâp etmek bakımından bir olduğundan hareketle, günahın küçüğü-büyüğü olmadığını o, eserlerinde bizzat ifade etmektedir. Bk. İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 32.

[165] Daha önce ifade edildiği üzere bunun tek istisnası Hz. Âdem'dir. İbn Humeyr, bunu uzunca açıklamış ve bunun da Hz. Âdem'in peygamberliğinden önce olması hasebiyle onun ismetine bir halel getirmediğini belirtmiştir.

[166] İbn Humeyr, *Mukaddimatü'l-merâşid*, 313.

Bütün bunlardan hareketle İbn Humeyr'in ismet görüşünü şu ilkelerle açıklamak mümkündür: Peygamberler büyük günahları işlemekten korunmuştur. Küçük günahları işleyip işlemeyeceği tartışmasına gelince, onlara yöneltilen itâblar, mübah kabilinden fiiller sebebiyle vuku bulmuştur, günahlar sebebiyle değil. Söz konusu bu mübahlardan bile bu kadar sakınan peygamberlerin küçük dahi olsa günahlara sapması aklın da kabul ettiği bir durum değildir. Esasen günahın küçüğü-büyüğü de yoktur. Çünkü irtikâp etmek bakımından onların hepsi bir olup tamamı büyük kabilindendir. Ama ekseriyetin "sağâir" diye adlandırdığı şeyleri bile peygamberlerin işlememiş olduğu görüşü çok daha evleviyetlidir.

Dolayısıyla İbn Humeyr, peygamberlerin küçük günah işleme imkânını, büyük günahlarda yaptığı gibi, kesin bir şekilde reddetmemekle beraber bunun hiç vukûa gelmediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla onun, sistemini üzerine kurduğu en temel ilkelerinin "Hasenâtü'l-ebrar, seyyiâtü'l-mukarrebîn düsturuyla hareket eden peygamberlerin, mübahlar konusunda bile bu denli sakınan kimseler olduğu, böyle müttaki kimselerin de günahı zaten işlemeyeceği" ve "Günahın küçüğü-büyüğü yoktur, Bütün günahlar nehyedilmiş olmak bakımından bir olduğu için onların tamamı irtikâp etmek bakımından eşittir." ilkeleri olduğu söylenebilir.

O, "Haram ve helalin arasını ayırma göreviyle, ahireti hatırlatma özelliğiyle gönderilmiş kimseler" olarak bahsettiği peygamberlerin[167] ismetini, naklî delillerle -özellikle ayetlerle- açıklarken bu gibi aklî delillerle de nazariyesini desteklemiştir.

İbn Humeyr, peygamberlerin ismeti meselesine hasrettiği *Tenzîhü'l-enbiyâ* adlı eserini kaleme alma gayesi hususunda, din konusunda ihtiyatlı olan bazı talebelerinin, kendisinden peygamberlerin ismet sıfatıyla bağdaşmadığı izlenimini veren bazı ayetlerin tefsirini istediğini, kendisinin de bunun üzerine Rabbi'nden kendisini hayra yönlendirmesi niyaz ve talebinde bulunduğunu söyler.[168] Söz konusu ayetlerin zımnında peygamberlere, onların ismetini ihlal etmeyecek, kadr ü kıymetlerini düşürmeyecek bazı itâbların olduğunun sezildiğini[169] fakat bu itâbların onların kemalinden bir şey

[167] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 23.
[168] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 23.
[169] Galip Türcan, "Peygamberlerin İsmeti Meselesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2003), 91-94.

eksiltmeyecek şeyler olduğunu ve fazileti dilediğine veren Allah Teâlâ'nın da bunlarla kullarına iyilikte bulunduğunu ifade eder.[170] Cenâb-ı Hakk'ın bunlarla kullarına iyilikte bulunması iki şekilde anlaşılabilir. Birincisi, peygamberlerini ikaz etmek suretiyle fiillerinde aşırıya kaçmalarının önüne geçmek, onlar daha ileri gitmeden onları uyarmak; ikincisi ise diğer insanlar için birer örnek olarak seçmiş olduğu peygamberlerin, onları hataya götürebilecek bir fiil işlediklerinde takındıkları tavrı göstermek suretiyle diğer insanlara örnek sunup iyilikte bulunmaktır.

İbn Humeyr'e göre Cenâb-ı Hak, bununla insanlara iyilikte bulunmuştur fakat buna rağmen "aşağılık sapkın fırkalar, 'Muattıla'nın ayak takımı, Hristiyan ve Yahudiler'in rezilleri, nübüvvetin hakikatini bilmeyenler ve peygamberlerin menkîbelerinden onların kemalleri üzerine alıntı yapmak konusunda ince anlayış sahibi olmayanlarla haddi aşan bazı tarihçiler ve kıssacılar" bunları diline dolamışlardır. O, bu kimselerin, "Kur'ân-ı Kerîm ayetlerini ince ince düşünme, tefakkuh etme konusunda Allah'ın kendilerine vacip kıldığı şeyleri ve yaratıcılarını birleyip onu eksikliklerden tenzih etme hususunda tefakkuh etmeyi, celal ve kemal sıfatlardan Allah Teala için vacip olan sıfatlar üzerinde düşünmeyi, boş konuşma ve hatadan enbiyâyı tenzih etmeyi ve onların ismet ve sıdk sıfatları üzerinde tefakkuh etmeyi de terk ettiklerini" ifade eder. Yine ibadet vazifelerine dair peygamberlerin getirdiği şeyler ve onların gaybdan getirdiği haberler üzerindeki tefakkuhu da terk ettiklerini; va'd ve vaîd nasihatleri üzerinde düşünmediklerini, haram, helal ve bunun dışında sayıyla sınırlanamayacak, anlayışların keskinliğinin kuşatamadığı müteşâbihâtın arasını ayırmaya yarayacak düşünceyi de terk ettiklerini"[171] ifade eder. İbn Humeyr, bu kimselerin, Allah'ın sayılamayacak kadar fazla olan nice nimeti üzerine düşünmeyi terk ettiklerinden söz eder ve yine bu kimselerden "Allah'ın, kalplerini döndürdüğü ve nifak mührü vurduğu, apaçık hikmetlerden yüz çeviren kimseler" diye bahseder. Bunları söyledikten sonra peygamberler hakkında birtakım kınanacak kusurlar uydurarak farkında olmaksızın hem kendilerini hem de kendilerini takip edenleri helâke

[170] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 24.

[171] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 24 İbn Humeyr'in bu ifadelerle kastettiği kimseler, muhtemelen o dönemdeki zihniyete sahip olan, amelde Mâlikî, itikadda ise ehl-i hadis yöntemini benimseyen Selefîler, belki bir anlamda Haşevîler'dir. Ayrıca bk. Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd*, 5/50.

sürükleyen bu kimselerin peygamberler hakkındaki fâsid amaçlarını ortaya çıkarmak için söyledikleri bazı fâsid şeyleri zikredeceğini söyler.[172]

Onun bu ifadelerinden, peygamberlerin ismetini reddeden kimseyi, gafletten de öte bir dalâlette olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Yani ona göre ismet meselesi imanla alakalı bir meseledir. Onun eksikliğinin imanın niteliğinde bir eksilmeye sebep olabileceği söylenebilir.

İbn Humeyr, sapkın olarak nitelediği bu grup ve kesimlere karşı peygamberlerin ismetini savunurken de niyetinin, peygamberlerin ismetini ve dolayısıyla onların kadr ü kıymetlerini zedeleyecek bu tür ifade ve söylentileri yaymak olmadığını, ancak peygamberler hakkında bu gibi söylem ve iddialarla peygamberlerin, dolayısıyla da vahyin güvenilirliğine halel getirmeye çalışanlara engel olmak olduğunu ifade eder. O, bu yolla, peygamberleri sapkın kimse ve fırkaların çer çöpünden tenzih etme amacı güttüğünü bizzat zikretmektedir.

İbn Humeyr, bu kimselerin, söz konusu ayetleri "Boyunlarına şeriat urganı geçirilmesi helal olan, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmiş kimselerin teviliyle tevil ettiğinden"[173] söz ederek meselenin ehemmiyetine ve hassasiyetine vurgu yapmaktadır. Zira "peygamberlere iman" bir iman esasıdır, bu konuda onları yermek yahut onlara günah nispet etmek bu esası ihlal edecek bir şey olduğundan, bunu yapan kişi de iman dairesi içinde sayılmamış; ulemâ, böyle kimselerin açıkça küfrüne hükmetmiştir. Örneğin Ahmed b. Muhammed el-Hamevî (ö. 1098/1687) *Gamzü uyûni'l-besâir alâ mehâsini'l-Eşbâh ve'n-nezâir*'de "Peygamberler, nübüvvet halinde veya öncesinde masum olmadılar." diyen kimsenin, nassları reddetmiş olacağı gerekçesiyle, kâfir olacağını ifade etmiştir.[174] İbn Âbidîn de büyük günahı peygamberlere nispet eden, yani "Hz. Âdem'den

---

[172] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 25.

[173] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 25.

[174] Sezen, *Peygamberlerin Vasıfları ve İsmet Sıfatı*, 113-114. "Hayreddin er-Remlî, peygamberler hakkında *lem ya'sû* (isyan etmediler) diyen kimsenin, nassı reddetmiş olacağı gerekçesiyle küfre düşeceğini savunmuş, Ahmed b. Muhammed el-Hamevî ise "Kâdî İyaz ve diğerleri de "Peygamberlerin nübüvvetten önce de sonra da bilerek ya da yanılarak küçük veya büyük günahları işlemekten masum oldukları" görüşüne varmışken bu söz konusu görüşün mezhebe sonradan girdiğini zira onlardan hiçbirinin bu görüşe kâni olmadığını söylemiştir. O buradaki *lem ya'sû* ifadesinde, "mim"in düşmüş olabileceği, böylece aslında "şayet 'peygamberler nübüvvetten önce veya nübüvvet esnasında masum olmadılar (lem ya'simu)' diyen kişinin kafir olacağı…" şeklinde olan mânânın "onlar isyan etmedi (lem ya'su) diyen kişinin kafir olacağı..." şeklinde yanlış anlaşılmasına sebebiyet vermiştir." bk. Muhammed

sâdır olan fiil büyük günahtır." diyen kimsenin, peygamberlerin, kendilerine vahiy gelip de risaletle vasıflandıktan sonra günah işlemekten masum olduğu konusundaki icmâya muhalefet etmesi sebebiyle kâfir olacağını ifade etmiştir. Bununla beraber peygamberler hakkında "onlar masum değildir" ifadesinin mutlak olarak doğru olmadığı, çünkü bunun "küçük günahlar" konusunda olduğu manasına hamledilebilir. Eğer durum böyleyse, bu kimse büyük günahları kastettiğini söylemedikçe veya her günahın küfre götürdüğünü kabul etmedikçe küfre düşmüş sayılmaz. Aksi durumda bu kimse, Ehl-i İslâm'ın icmâına göre, onların berî olduğu bir şeyi peygamberlere nispet etmiş demektir.

İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*'nın başında, bu fâsid niyetli kimselerin peygamberler hakkındaki bu söylentileri dillerine dolayıp bunlarla avam üzerinde vehim oluşturmalarından, bu konuda kendilerine eleştiride bulunmasınlar diye de söylediklerini yer yer sahabenin ve tâbiînin büyüklerine nispet etmekten çekinmediklerinden söz eder. Bu kimseleri uydurdukları hurafe rivayetlerin nakli hususunda "ağzı leşin en derininde olduğu halde, işerken ayağını kaldırarak sidiğinden sakınıp çekinen köpeklere" benzeten İbn Humeyr, onların, uydurdukları bu şeyleri farklı tekrar ve vecihlerde naklettiklerini söyler ve bu kimseleri "o çileli vakitte iktidarın gücüne ve vaaza sığınan, çöplükten minbere çıkmış birtakım taklitçi kıssacılar" olarak niteler.[175]

Bu sözlerden anlaşılan, o dönemde iktidara yakın, vaazlara sığınan ve taklitçi bir hatip ve vaiz güruhunun olduğudur. Nitekim devamındaki ifadelerde İbn Humeyr bu kimselerin avama peygamberlerin günahlarını anlatmasının, onların hatalar yaptığını anlatıp yaymasının sebebinin bu günahları halkın gözünde hafifletip kendi günahlarına da kılıf hazırlamak olduğunu söylemiştir.[176] Böylece İbn Humeyr peygamberlerin ismetini reddedip onlara türlü günahlar nispet etmeye çalışan kimselerin esas amacının kendilerinin işlemekte olduğu sakıncalı fiilleri meşrulaştırmak olduğunu belirtir.

Emîn b. Ömer b. Abdilazîz İbn Âbidîn, *Ref'u'l-iştibâh an ibâreti'l-Eşbâh* (*Mecmûatü resâili İbn Âbidîn* içinde; İstanbul: Şirket-i Sahâfiyye-i Osmâniyye Matbaası, 1325), 1/306-308.

175 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 25.

176 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 26. "Bu fasıkların, bu söyleyenini ve nakledilenini Allah'ın öfkesi konusunda çıkmaza sokan bu hikayeleri anlatmadaki amaçları, avamın gözünde bu günahları ve fasıklıkları hafif kılmaktır. Ve bunların anlatımını kadınlarla olan günaha sinsice sokup bunları kendi günahına kalkan yaparlar. Ta ki sen o kadının, bir vaizin meclisinden çıkıp onun evine girdiğini görürsün, bu hikâyenin detaylarını ondan ister, o da (bire bin ekleyip) bundan daha kötüsünü anlatır ve "Bu gönderilmişlerin büyüklerinin [uzamâu'l-mürselîn] kendisinden emin olduğu bir iştir, o halde bize nasıldır?" der. Böylece daha önce kendisine ağır gelen şey artık kendisine hafif gelir."

Yalnızca yukarıdaki sert ifadelerden dahi olsa İbn Humeyr'in ismet meselesi hakkındaki görüşünü ve tavrını çıkarsamak mümkündür. O, bu kimselerin, peygamberlerin durumu konusunda derinlemesine dalıp bir de bunları avamın başına çorap ettiklerinden söz eder. "Bizi ilgilendirmeyen bu konularla meşgul olacak, sözü daha da uzatacak değiliz. Ancak onların bu zemmi üzerine bir mağaraya kapanacak da değiliz." diyerek peygamberleri bu çer çöpten (*hüsâle*) tenzih etmeye hasrettiği *Tenzîhü'l-enbiyâ ammâ nesebe ileyhim hüsâletü'l-ağbiyâ* adlı eserini kaleme almıştır.

O, *Tenzîhü'l-enbiyâ*'da, peygamberleri tenzih etmeye girişmeden önce ismete dair görüşlerini şu üç mukaddimede sunmaktadır:

1. "Ümmetin tamamının icmâı peygamberlerin büyük günahlardan korunmuş olduğu yönündedir."

2. "Ehl-i sünnet imamlarından bunu söyleyenlerin sözü üzerine, sakındırma konusunda bir oldukları için, her yasaklanmış olan büyüktür. Onu terk etmeye ısrarla teşvik edildiği için ve biri olmaksızın birini yapmaya karşı cezanın da te'kid edilmesinden dolayı büyük olarak tasavvur edilmiştir."

Görüleceği üzere ikinci ilke, ilk ilke üzerine bina edilmiştir. Çünkü ona göre günahın küçüğünden bahsedilemez. Nihayetinde her biri yasaklanmış olduğundan, irtikâp etmek bakımından aynıdır ve tamamı büyük sayılır. Peygamberler ise büyük günahlardan korunmuştur.

3. "Peygamberlerin küçük günahlardan tenzîhini söyleyenlerin mezhebince de onlardan büyük-küçük hiçbir günah sâdır olmaz, onlar büyük-küçük hiçbir günah işlemezler. Onların yaptıkları veya söylediklerine karşılık Allah Teâlâ'dan sitem görmeleri, o söz ve fiillerinin onların o yüce konumları bağlamında ve mübahlar arasında daha evlâ bir mübahın bulunması sebebiyledir."[177]

Yani peygamberlerin yaptıkları yanlış veya hatalı olduğundan değil; ondan daha evlâ olan bulunduğu için, onların bulundukları konumun yüceliği sebebiyle, onlara bir itâb söz konusu olmuştur. Buna göre peygamberler "iyi ve kötü" arasında "iyi" olanı terk

[177] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 31.

ettiklerinden değil de "iyi ve daha iyi" arasında "daha iyi" olanı terk ettikleri için Allah tarafından itâba maruz kalmışlardır. Esasen bakıldığında iyiyi seçmek bir sitem ya da itâb vesilesi değildir. Lakin iyinin karşısındaki daha iyi olduğu zaman, hele mükellef de derece bakımından yüce bir mertebedeyse, o zaman ondan beklenen daha iyi olanı yapmasıdır. Şayet bunu yapmazsa o zaman âdeta "Bu, senin şanına daha çok yaraşandı!" şeklinde bir itâba uğraması söz konusu olabilir, nitekim peygamberler hakkında da bu böyle olmuştur.

Burada dikkati çeken husus, meselenin hüsün-kubuh meselesindeki eşyanın aslında iyilik-kötülük normlarının bulunmadığı, onların ancak bulunduğu bağlamda ve konumda ve onlara dışarıdan yüklenen bir değer sonucu iyilik-kötülük değeri kazandığı tezine dayandığıdır. Sıradan bir insan için itâb vesilesi olmayan bir husus, peygamberler hakkında itâb vesilesi olmuştur.

Hüsün-kubuh meselesinde klasik Eş'arî anlayışı benimseyen İbn Humeyr'e göre de eşyanın aslında bir "hasen" ya da "kabîh" değeri bulunmaz. Bu ancak şeriatin ona yüklediği değerle mümkün olur. Dolayısıyla esasen Şâri' Teâlâ bildirmeden önce bir şeyin iyiliği veya kötülüğünden bahsetmek mümkün değildir. Yani aslında şeriatten önce günah veya sevaptan söz edilemez; zira neyin yasak neyin mübah olduğu henüz belli değildir. Buradan hareketle, peygamberlerin de peygamberlikten önceki fiilleri hakkında bir günahtan bahsedilemeyeceği gibi sevaptan da bahsedilemez. İbn Humeyr'in hüsün-kubuh konusundaki tavrını şu anlatımından çıkarmak mümkündür: Hz. Dâvûd kıssasında, Hz. Dâvûd'a gelen melekler kendilerini iki hasım olarak tanıtırlar. Meleklerin söylediği bu söz, hakikate uygun bir söz değildir. Yani yalan nevinden görülebilecek bu söz için İbn Humeyr "Bunda yalanın ancak şer'an kabîh görülen bir şey olduğuna delil vardır. Allah Teâlâ kime olan ve olmayan şeyi söylemesini emretmiş ve o da bunu yapmışsa o itaatkârdır, söylenilene bağlı kalmıştır, iyiliği yapan kimsedir."[178] ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere İbn Humeyr hüsün-kubuh konusunda klasik Eş'arî bakış açısını benimsemektedir. Şöyle ki yukarıdaki örnekte yalan, özü itibariyle kötü olmayıp ancak Şâri'in onu çirkin kılmasıyla kabîh olur. Söz konusu örnekte ise gerçeğin hilâfına olan bu söz, Allah'ın emriyle söylendiği için günah değil; bilakis onun emrine ittiba etmek anlamına gelmektedir.

[178] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 30.

İlgili örneğin melekler üzerinden verilmesi de manidardır. Zira melekler Allah'ın emirlerine tam itaat eden iyi nitelikteki ruhanî varlıklardır.[179] Tabiatları gereği onların isyan etmeleri mümkün değildir. Bu da onların işlediği bu fiilin günah olmadığını kanıtlamak açısından önemlidir. Çünkü onlar bu fiili Allah'ın emriyle yapmışlardır. İşte, her ne kadar ismet sıfatları üzerinde meleklerinkinde olduğu kadar bir ittifak olmasa da peygamberlerin bazı fiillerini de bu şekilde değerlendirmek mümkündür. İleriki bölümlerde geleceği üzere; âlimler, peygamberlerin bazı fiillerinin henüz o konudaki yasak vâki olmadan husûle geldiğini belirtmektedir. Yasağın olmadığı yerde ise bir günahtan söz edilemez.

2.1. İtikâdî Konularda İsmet

Özelde Tenzîhü'l-enbiyâ'ya genelde ise diğer ismetü'l-enbiyâ eserlerine bakıldığında peygamberlerin ismetine yöneltilen ithamların birkaç ayrı konuda olduğu görülmektedir. İbn Humeyr'in buna dair herhangi bir tasnifi bulunmamakla beraber konuyu daha derli toplu inceleyebilmek adına bu hususları itikâdî, amelî vs. gibi sınıflandırma gereği duyduk. Bu başlık altında da İbn Humeyr'in, itikâdî yönden isnad edilmeye çalışılan günahlardan peygamberleri tenzih yöntemi, ilgili peygamberlerin kıssaları sunularak incelenecektir.

2.1.1. Hz. Süleyman

Hz. Süleyman'ın ismetine yönelik eleştirilerden biri; onun, eşinin isteğiyle, emrindeki cinlere put yaptırdığı ithamıdır. İsrâiliyyat kaynaklı[180] bu iddia hakkında İbn Humeyr de şu rivayeti aktarır:

> Hz. Süleyman'ın, diğer eşlerinden üstün tutup sevdiği Cerâde isminde, oldukça güzel bir eşi vardı. Cerâde'nin babası kâfirdi ve kendisi de evlenmeden önce, babasının yanındayken putlara tapıyordu. Cerâde, babasının vefatından sonra çok hüzünlendi, üzüldü ve güzelliği değişti. Hz. Süleyman ona hâlini sorunca bunun, babasına duyduğu özlemden dolayı olduğunu söyledi, babasına duyduğu özlemden kurtulmak ve ona bakıp şifalanmak için de Hz. Süleyman'dan babasının heykelini

[179] M. Sait Özervarlı, "Melek (İslâm İnancında Melek)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/40-42.

[180] "Süleyman'ın hanımlarına uyarak başka ilâhların ardınca gittiği ifade edilir." Bk. Kutsal Kitap (Erişim 10 Şubat 2025), 1. Kr. 11:1-13.

> yaptırmasını istedi. Hz. Süleyman da bunu yaptı. O ve cariyeleri, Hz. Süleyman'dan gizli bir şekilde, heykelin evine girip ona secde edip tapmaya başladılar. Bunu kırk gün boyunca yaptılar ve Allah da Hz. Süleyman'dan mülkü kırk gün boyunca aldı.[181]

Bu rivayette Hz. Süleyman'ın heykel yaptırması ve bizzat tapmasa bile birilerinin ona tapınmasına vesile olması elbette büyük bir sorundur. Herhangi bir mümin için bile sıkıntılı olan bu durum, bir peygamber hakkında tasavvur edildiğinde çok daha büyük bir meseledir. İşte İbn Humeyr bu meseleyi şöylece açıklığa kavuşturmuştur: O, heykel yaptırmanın, tıpkı Hz. Îsâ'ya mübah olduğu gibi Hz. Süleyman için de mübah olabileceğinden hareketle bu iddianın gerçekliğini mümkün görür:

> Allah Teâlâ "Benim iznimle; çamurdan, kuş biçiminde bir şey yapıp ona üflüyordun ve benim iznimle derhal kuş oluyordu." (Mâide 5/110) buyurdu. Bu ayetten Hz. Îsâ'nın, Allah'ın izniyle, heykeller yaptığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Hz. Süleyman'ın şeriatında da heykel yapmak haram kılınmamıştı. Bu konudaki en açık olan şey "Mihraplardan ve heykellerden dilediklerini yapar" (Sebe' 34/13) ifadesinin delâletiyle heykel yapımının haram olmadığıdır. Heykeller bazen insan suretinde de olabilir...[182]

Buna göre Hz. Süleyman şeriatinde heykel yaptırmak caiz olabilir. Bu türden bir yasağın varlığı bilinmediği sürece, onun bunu yapmakla günah işlediğine hükmedilemez.

Hz. Süleyman'ın eşinin ve cariyelerinin puta tapmasına gelince, bu konuda İbn Humeyr şunları söylemiştir:

> Şayet Hz. Süleyman hissetmeden, onlar bir puta taptılarsa bu konuda da Hz. Süleyman'a bir beis yoktur. Çünkü peygamberler zahir ile sorumludur, bâtın ise Allah'a aittir. Nitekim münafıklar da Efendimiz' in (as) arkasında namaz kılıyor ve evlerinde de gizlice putlara tapıyorlardı. *Sahih*'te "Ben insanlarla "lâ ilahe illallah" diyene kadar savaşmakla emrolundum, onların hesabı ise Allah'adır" dediği rivayet edilmiştir. Yani onların gizlediklerinin hesabı Allah'adır.[183]

[181] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 37.
[182] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 39.
[183] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 39.

Dolayısıyla bu konuda da Hz. Süleyman'a bir beis yoktur.

Hz. Süleyman'ın heykel yaptırması ve cariyelerinin de buna tapmış olması, akıllara Hz. Süleyman'ın Allah'tan başkasına tapındığını getirse de bu onun hakkında mümkün değildir. Hz. Süleyman bundan berîdir. Raiyyesinde bulunan kimselerin ondan habersiz bir şekilde bunu yapmış olması da onu sorumlu kılmaz. Zira peygamberler hidayete erdirici de değillerdir (Kasas 28/56).

Günah işlediği sebebiyle[184] Hz. Süleyman'dan mülkünün alındığı iddiasında bulunanlara karşılık[185] Fahreddin er-Râzî, Hz. Süleyman'ın "*Rabbim, beni affet. Bana, benden sonra kimseye nasip olmayan bir mülk ver.*" (Sâd 38/35) yakarışının, onun şiddetli bir hastalığa yakalanması sebebiyle olduğunu ifade etmektedir. Bunun üzerine kürsüsünün üzerine bir ceset atıldığı iddia edilir. İşte kürsüsünün üstüne atıldığından bahsedilen ceset de onun kendi bedenidir. Sanki burada Cenâb-ı Hak "O, hastalığın şiddetinden, hareket edemeyen bir ölü gibi oldu." demektedir. Râzî'nin "ceseduhû" takdîr ettiği bu yerde ihtisar için "ceseden" şeklinde, zamir hazfedilmiştir. Bu takdirde de ayetin manası "Cansız ceset denecek kadar zayıf bir hâle geldi, sonra tekrar sağlığına kavuştu." şeklindedir.[186]

2.1.2. Hz. İbrâhim

İbn Humeyr'in nazar yöntemi konusunda kelâmcıların öncüsü, kendisine uydukları hüccet peygamberi[187] şeklinde tavsif ettiği Hz. İbrâhim'in ismetine de üç yönden eleştiri söz konusudur. Bunların ikisi onun ismetine itikadî yönden getirilen eleştirilerdir.

İtikadî meselelerde Hz. İbrâhim'in ismetine getirilen eleştirilerden ilki onun, gök cisimleri hakkında "Bu benim Rabbim" demesi, ikincisi ise "Rabbim, bana göster; nasıl

---

[184] Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 123-125; Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 56.

[185] Söz konusu rivayetler için bk. Seyyid Sâbık, *el-Akāidü'l-İslâmiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985), 191.

[186] Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 126; Sâbık, *el-Akāidü'l-İslâmiyye*, 191. Seyyid Sâbık, Hz. Süleyman'ın istiğfarı konusunda iki ihtimal zikretmektedir. İlki, Hz. Süleyman'ın geçirdiği hastalıktan dolayı takatten düşüp cenaze gibi tahtı üzerine yığılıp kaldığında bu hastalığın nefsini zayıflatmasından Allah'a sığınması tövbe ve istiğfar etmesi üzerinedir. Çünkü onun bu hastalığı hiç dile getirmeyip güzel bir sabırla buna sabretmesi daha efdaldir. Onun istiğfara yönelmesindeki ikinci ihtimal olarak ise "Onun, babasının mülkünü elinden çıkaran günahkâr bir oğlu olduğu, oğlu yüzünden mülkünü kaybetmenin Hz. Süleyman için bir imtihan olduğu ve Hz. Süleyman'ın kendisinden bir hata meydana gelmiş olmasından dolayı bağışlanması için Allah'a tövbe ve istiğfar ettiğini" aktarmaktadır.

[187] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 89.

diriltiyorsun?" diyerek Rabbi'nden ölüleri nasıl dirilttiğini göstermesini istemesi üzerinedir.[188] İddia sahiplerine göre bu söz ba's hususunda bir şüphe olarak telakki edildiğinden, ismeti zedelemektedir. Hz. İbrâhim'in yıldız, ay ve güneş ile yaptığı nazar yöntemi ise muhaliflerce onları ilah edinmek olarak algılanmış ve Hz. İbrâhim bu yönden tenkit edilmiş hatta bu, kendisinden istenen şefaat talebini de geri çevirmesinin sebeplerinden addedilmiştir.[189]

İbn Humeyr, bu ilk iddia ile ilgili Hz. İbrâhim'in bunu inanarak söylemesinin mümkün olmadığını dile getirir.[190] Bununla alakalı "Bu söz apaçık bir küfürdür; hiçbir peygamber inkârcı olmaz, nübüvvetten önce de sonra da şirk koşmaz." ifadeleriyle Hz. İbrâhim'in bu ifadeyi inanarak söylemesinin mümkün olmadığını belirtmektedir.[191] Buna örnek olarak da Hz. Peygamber'in küçükken amcası Ebû Tâlib ile gittiği Şam seyahati esnasında karşılaştığı Rahip Bahîrâ'nın, kendisine "Lât ve Uzzâ'ya and olsun! Senin adın ne çocuk?" diye sorması üzerine, onun "Benden uzak dur! Allah'a and olsun ki hiçbir Arap bana bundan daha ağır bir kelimeyle konuşmamıştır!" tepkisini aktarır. Bu misal, peygamberlerin şirke karşı tavrını gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Çünkü başka bir mabud bellemek, ona secde etmek şöyle dursun, onun adının geçtiği cümleye karşı bile tavırları bu denli serttir. Bu ise bütün peygamberlerin tavrını göstermesi bakımından önemli bir misaldir.[192] Ardından İbn Humeyr, peygamberlerin daha çocukluktaki hâlleri böyleyse kemâl-i akıl dönemlerinde onların itikaden bir şeyi inkâr etmelerinin veya bir küfür lafzı söylemelerinin bittabi muhal olduğunu ifade

---

188 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 86.

189 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 92.

190 Benzer yorumlar için bk. Ebü'l-Kāsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri = el-Keşşâf an hakā'iki gavâmidı't-tenzîl ve uyûni'l-ekāvîl fî vücûhi't-te'vîl (metin-çeviri)*, çev. Muhammed Coşkun [ve dgr.] (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), 2/30; Ebû Muhammed Nûreddin Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr es-Sâbûnî, *el-Müntekā min ismeti'l-enbiyâ*, thk. Mehmet Bulut (Beyrut - İstanbul: Daru İbn Hazm - Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi [İSAM], 1435/2014), 50-51. Sâbûnî bunun "Bu Rabbim('in yaptığıdır)" anlamında anlaşılması gerektiğini zikretmiştir. Burada mecaz [idmâru'l-kelam] vardır ki o da -tıpkı Allah'ın "*Köye sor.*" (Yûsuf 12/82) sözünde "Köy halkına sor." diye kastetmesinde olduğu gibi- caizdir.

191 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 86-87.

192 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 87. Ayrıca İbn Humeyr, Hz. Yahyâ'ya "hüküm" verilmesini ve Hz. Îsâ'nın da beşikte çocukken hikmetle konuşmasını ve 'Ben Allah'ın kuluyum' demesini; "O boğazlanan çocuğa da ilim ve hilm verildi, denildi ki: Onu bilge bir çocukla müjdeleyin." ifadelerindeki hüküm, hikmet ve ilmi; 'tevhîd' akîdesi olarak yorumlamıştır. Buna göre tıpkı bahsi geçen Hz. Yahyâ, Hz. Îsâ gibi diğer bütün peygamberler de daha doğumundan itibaren tevhid inancına mensupturlar. Zaten genel kanaat de bunun hilâfına değildir; "Her doğan, İslâm fıtratı üzere doğar…" ifadesinin en büyük mesajı, insanın doğuştan tevhîd inancına mensup olduğudur. Bk. Buhârî, "Cenâiz", 92.

etmektedir.[193] Öte yandan onun kavminin ölülerin nasıl diriltileceğine hakkıyla iman etmesi için böyle bir istekte bulunduğu yorumu da yapılmıştır.[194]

İbn Humeyr, peygamberlerin geneli hakkındaki bu savunmasından sonra, Hz. İbrâhim özelinde, onun bir hüccet peygamberi ve ilm-i tevhidden istidlâlle dinin usulünü tesis eden ilk kişi olduğunu söyler.[195] Kurân'da geldiği üzere onun, üç gök cisminden istidlâl getirmesini, kelâmcıların önde gelenlerinin kabul ettiğini ifade ettikten sonra şu beyanlarda bulunur:

> Hz. İbrâhim'in kavmi, yıldızlara bakar ve fiillerin meydana gelişini onlara tevdî ederlerdi. Hz. İbrâhim de yıldızların hâdis olduğu, değiştiği ve dönüştüğü hususunda onlara delil getirmeyi amaçlıyordu. Bir gece, yıldızların hudûsuna ve değişmesi-dönüşmesine dikkat çekmek için, fâside fâsitçe karşılık vermek de nazar vecihlerinden biri olduğundan, onların fâsid mezheplerine teslim olmuş gibi görünerek gözetleme ahalisiyle birlikte gökyüzünü izlemeye çıktı. Onun bu yönteminde, varlıklardan delil getirme yöntemi öne çıkmaktadır.[196]

Hz. İbrâhim, böylece nazarda bulunmuş, bir yıldız görüp kavmine "(Sizin zannınız ve hesabınıza göre) bu benim Rabbim" demiştir. Onlar da Hz. İbrâhim'in onların inancına döndüğünü sanarak rahatlamışlardır. Ancak o yıldız kaybolduğunda Hz. İbrâhim "Ben batanları sevmem." demiş, kavmi de onların görüş ve inancından kuvvetli bir delille geri döndüğünü anlamışlardır. Hz. İbrâhim'in "Bu benim Rabbim'dir" beyanı onları doğruya yönelmeye mecbur bırakmaya yönelik, delil ortaya koyması da düşünüp ibret alarak ondan istidlal yöntemini öğrenmeleri ümidine dayalıdır.[197]

---

193 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 88.

194 Sâbûnî, *el-Müntekā*, 57-58. Hz. İbrâhim, diriltme konusunda Allah'ın kudretinden şüphe duymuyordu, yalnızca kalbi sükûn ve itmi'nan bulsun diye onu gözüyle görmek istedi. Çünkü o Nemrud'a "Benim Rabbim hayat veren ve öldürendir." dediğinde Nemrud "Ben de hayat verir ve öldürürüm" diyerek (Bakara 2/258) zindandan iki kişiyi çıkartmış ve bunların birini öldürüp birini sağ bırakmak sûretiyle öldürme ve diriltmenin gerçekleştiğini iddia etmişti. Hz. İbrâhim bu olay karşısında kavminin diriltmenin mâhiyetinin bu şekilde olacağını zannetmesinden korktuğu için Rabbi'nden ona diriltmenin mâhiyetini yakînen göstermesini istemiştir.

195 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 89.

196 bk. İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 89. Çünkü hareketin hâdis oluşu, yapısı itibariyle, zarûrî olarak bilinir. Bir yerden bir yere [hayyiz], bir hareketten başka bir harekete geçmek sûretiyle bir mekândan başka bir mekâna geçer... Sâkin olan bir şey, hareket ederken görülürse de onun değişimi zarûrî olarak bilinir.

197 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 89-90.

Hz. İbrâhim'in bu istidlâli ile hata ettiği, kafa karışıklığı ve belirsizliğe sürüklendiği iddiasına İbn Humeyr üç şekilde cevap verilebileceğini belirtir. Öncelikle, Hz. İbrâhim, kesin bir kanaatle ve inanarak "Bu benim Rabbim" deseydi o, yıldızın batışına kadar kâfir olmuş olacaktır. Fakat İbn Humeyr'e göre Hz. İbrâhim'in bunu inanarak söylediği görüşü yanlıştır. Çünkü bu söz açık bir küfürdür. Küfür ise peygamberler hakkında caiz değildir. Hiçbir peygamber inkârcı olamaz, nübüvvetten önce de sonra da bir puta tapmaz.[198] Nebilerin herhangi bir vakitte küfre düşmesi caiz değildir. Dolayısıyla ümmetinden kimse de bu ithamda bulunamaz. Zira bu ithamda bulunan kişi peygamberlere apaçık bir iftirada bulunmuştur.[199] Onların, itikaden bir şeyi inkâr etmeleri veya küfür lafzı sarf etmeleri, küçükken de büyükken de muhaldir.[200] "Eğer böyleyse onlar nübüvvetten önce Allah Teâlâ'yı nasıl tanıyorlar?" denilirse İbn Humeyr, bunun "Nazar ve istidlalle" olduğunu ifade eder.[201] "Peki ya nazar müddetince henüz Allah'ı bilmedikleri zaman için ne dersiniz?" denilirse buna da "Nazar hâli devam ettiği sürece kişinin imanına veya küfrüne hükmedilemez, kişi ancak nazar sonucu ilme ulaşmış olur." cevabını verir. Dolayısıyla İbn Humeyr'e göre peygamberler, hakkında nazarda bulundukları şeye cahilce inanmaksızın yahut onun hakkında bir küfür kelimesi telaffuz etmeksizin, nazarlarının izinde hakkı hak olarak bilirler. İbn Humeyr'in burada asıl anlatmak istediği şey, peygamberlerin ismetlerinin, onların imanlarını ve amellerini garanti altına almadığıdır. Şayet böyle olsaydı, peygamberlerin imanı yine geçerli olmakla birlikte, onlar kesb etmenin ecrinden mahrum kalırlardı.[202]

Eğer "Peygamberler, yaratıcılarını Allah'ın mucize tarzında, yani mutad olmayan bir müdahale ve yardımıyla ve kendilerine bir lütuf ve değer bahşetme kabilinden verdiği zarurî bilgilerle bilirler." denilirse İbn Humeyr'e göre bu mümkündür fakat "*İnsan için ancak çabaladığının karşılığı vardır.*" (Necm 53/39) ayetinin delâletiyle, peygamberler "Cenâb-ı Hakk'ı hiçbir kesbde bulunmaksızın biliyorlarsa, marifetullah peygamberlere garantilenmişse bu, peygamberlerin kesbin ecrinden mahrum kalması anlamına gelir."

---

[198] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 87 İbn Humeyr'e göre peygamberlerin nübüvvetten önce veya sonra putlara tapmaları caiz olmadığı gibi onların ümmetlerinden birinin bunu dile getirmesi bile caiz değildir.

[199] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 87.

[200] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 88.

[201] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 88.

[202] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 88. İbn Humeyr, yine bir kısım insanların "Peygamberler, ilm-i nazar olmaksızın, Allah'tan bir ikram olarak kesbettiler…" dediklerini aktarır. O, bu söylemlerin izaha bile ihtiyaç duymayan gereksiz söylemler olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple üzerinde bile durma lüzûmu görmemiştir.

diyenlerin bulunduğunu aktarır. Yine bazılarının da peygamberler hakkında "Onlar, Allah'a dair bilgiyi yine mucize tarzında ve Allah'tan bir ikram olarak, nazarda bulunmaksızın kesbettiler." dediklerini nakletmiştir.[203] İbn Humeyr bunların, üzerine konuşulup açılmasına gerek olmayan konular olduğunu söyleyerek yalnızca bunları zikretmenin yeterli olduğunu ifade eder.

İbn Humeyr'e göre, Hz. İbrâhim'in yıldız, Güneş ve Ay hakkındaki "Bu benim Rabbim'dir." sözlerini inanarak söylediğini iddia etmek ona atılmış bir iftiradır. Dolayısıyla onun bunu sürdürdüğünü iddia etmek ise ancak onun hakkındaki yalanı sürdürerek daha da büyütmek olur. Ona göre peygambere bu şekilde iftira atan kimse, bu ümmetin dininden bilinen şu şeyi de reddetmiş olur ki o da bir peygamberin lafzen veya inanç olarak asla kâfir olamayacağıdır. Dolayısıyla bu kimse ümmetin icmâının bulunduğu bu konuyu da inkâr etmiş olur. Ayrıca eğer Hz. İbrâhim, onların iddia ettiği gibi, bunu inanarak söylemiş olsaydı bu iddiasını sürdürür; nazarının devamlılığı üzerinde dururdu.[204] Bilakis o bunun iptalini ilan etmiştir.

İbn Humeyr'in "Hz. İbrâhim hata etmiştir" ithamında bulunanlara karşı verdiği cevapların ikincisi şudur: Hz. İbrâhim, yıldızın ilah oluşunu, o doğduğu anda kabul edip battığı esnada da reddediyorsa kavmi şöyle bir çıkarımla itirazda bulunabilecektir: "Sen o yıldızın doğduğu anda ilahlığını kabul edip battığında da reddettin… Yıldızın döngüsel hâli bu şekilde devam eder; yarın tekrar doğacak ve sonra tekrar batacaktır. O hâlde o sana görünür olduğunda ilah belleyecek sonra kaybolduğunda red mi edeceksin?"[205]

Buna göre Hz. İbrâhim, yıldız ya da diğer gök cisimleri kendisine göründüğü anda onu kabul edip sonra kaybolduklarında da onları reddediyor değildir. Onun yaptığı ancak nazar yoluyla muhatabının akıl yürütmesini sağlamaktan ibarettir.[206] "Kaldı ki bir şeyin doğması veya batması onun değişime uğradığını gösterir. Değişim ise hudûs alametidir. O hâlde nasıl olur da bir şeyin doğması onun ilahlığına delâlet ediyorken batması onun

---

[203] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 88.
[204] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 90.
[205] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 90.
[206] Benzer bir yorum için bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 5/118. Mâtürîdî, Hz. İbrâhim'in burada yaptığı şeyin kavminin arzularına tâbiymiş gibi görünmekle onları tedricen alıştırmaya (kendisinin sahip olduğu hak dini kabüle) yaradığını ve bunun da delilleri kullanmakta oldukça beliğ bir yol ve latif bir tuzak olduğunu ifade etmektedir.

ilahlığının iptaline delâlet eder?" şeklinde bu inancın tutarsızlığını ortaya koyar ve muhaliflerinin iddialarını çürütür.

İbn Humeyr, Hz. İbrâhim'in ismetine bu bağlamda getirilen eleştirilere karşı üçüncü savunusunda "Gök cisimlerinin aralarında her yönden bir eşitlik varken, sayılamayacak kadar çok olan bu yıldızların arasından ilah tayini neye göre yapılabilir? Hz. İbrâhim bunu neye göre yapmıştır?" sorusunu muârızlarına yöneltir ve eğer bu soruya "Bu, daha önceden beri kavminin, ilahlık özelliği taşıdığına inandığı yedi gök cisminden[207] biri idi." derlerse bunun, dört yönden butlanına hükmeder:

Birincisi: Yine muârızlarının iddiasına göre Hz. İbrâhim, küçükken mağaradan çıktığı esnada ilk gördüğü yıldıza "O benim Rabbim…" demiştir ve henüz bunu kendisine bildirecek kimse ile karşılaşmadığı için kavminin taptığı yedi gök cisminden ne görerek ne de işiterek haberdardır.

İkincisi: Kavminin ona ibadet ettiğini ve ilahlığı ona tahsis ettiğini bildiği için kendisi de o yedi yıldızdan birinin ilahlığına inanarak "Bu benim Rabbim" demiş olsaydı bile, onda yalnızca kavminin o yıldızları ilah edindiği bilgisi bulunduğu için, onun yaptığı ancak küfür konusunda kavminin bir taklitçisi ve takipçisi olmaktan ibaret olurdu.

Üçüncüsü: Doğma ve batmanın, hareket ve intikal edip değişim ve dönüşüme uğramayı ifade etmeleri yönüyle yaratılmışlığa delâlet etme açısından eşit seviyede olmasıdır. Bu durumda Hz. İbrâhim'in, bunlardan biri ile gök cisimlerinin ilahlığını reddederken diğeriyle onun ilahlığını kabul etmesinin nasıl mümkün olduğu[208] sorusu akla gelecektir. Yani İbn Humeyr'e göre doğmak da tıpkı batmak gibi bir değişim ve noksanlık içerir, bu sıfatlara sahip olan bir şey ise tanrı olamaz. Hz. İbrâhim, eğer onun battığını gördükten sonra onun teğayyuruna ve dolayısıyla ilah olmadığına hükmediyorsa onun doğması da yine ancak onun ilahlığının reddi anlamına gelebilecektir.

---

[207] Klasik kozmolojide gök cisimlerinin hareketlerini izah temelinde kabul edilen dokuz feleğin yedisinde yer alan yedi gökcismidir. Bu anlayışa göre Birinci felekte Ay, ikincide Utârid (Merkür), üçüncüde Zühre (Venüs), dördüncüde Güneş, beşincide Mirrîh (Merih, Mars), altıncıda Müşteri (Bercis, Jüpiter), yedincide Zühal (Keyvan) bulunmaktadır.

[208] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 90.

Dördüncüsü: Onun Güneş ve Ay hakkında da yıldız için söylediği şeyleri tekrar etmesidir. Böylece batma ve doğma açısından bütün bu gök cisimleri eşit konumda olmasına rağmen ilahlık vasfını bir cisimden bir diğerine nakletmektedir. Böyle bir şey ise cehaletin zirve noktasıdır ve Hz. İbrâhim'e nispet edilmesi mümkün değildir.[209]

Bu dört maddeye ek olarak İbn Humeyr "Eğer onlar bu konuda 'Hz. İbrâhim, Ay'ı gördüğünde onun batmayacağını zannetti de bunu söyledi.' derlerse bu da bâtıldır; çünkü bu esnada o, yıldızın doğduktan sonra batışına şahit olmuştu; sonra Ay'ın doğuşunu görmüştü" diyerek savunusunu sürdürür. Eğer iddia edildiği gibi olsaydı Hz. İbrâhim'in tıpkı yıldız için olduğu gibi Ay hakkında da hüküm verebilmek için onun batıp batmayacağını görene kadar beklemesi gerektiğini de eklemiştir. Güneş hakkındaki beyanına gelince, daha önce yıldızlar ve Ay hakkında aynı tecrübeyi tekraren yaşayıp kesin bir kanaate ulaştığı için, Güneş'in ilahlığını inkârının diğerlerine dayalı olarak çok daha kesin olması gerektiğini ifade eder.[210] Yani Hz. İbrâhim zaten doğru inançla, mutmain bir kalp ile Allah'ın birliğine inandığından bu nazarı onlara ispatlama amacıyla, onlara inat olarak yapmaktadır. Onun, kavminin inancına onların diliyle yaklaşması, aslında bu değişen ve dönüşen hâdis varlıkların tamamının ufûle uğramaya mahkûm olduğunu, bâkî kalanın ise Allah Teâlâ olduğunu nazar yoluyla onlara anlatmaktan ibarettir.

İbn Humeyr, Hz. İbrâhim'in tevhid inancı konusundaki ismetine getirilen eleştirileri bu şekilde savurduktan sonra "Eğer bütün bu sözler, bizden biri için takdir edilmiş olsaydı onu bütün gücümüzle inkâr ederdik. Çünkü bu sözlerde had safhada kafa karışıklığı, bilinçsizlik ve istidlâli bilmeme söz konusudur. O hâlde Levh-i mahfûz'daki kalemin hışırtılarını işitip yazdıklarını görecek tarzda göklerin ve yerin melekûtu kendisine gösterilmiş olan,[211] Allah korkusundan dolayı kalbinin atışları fersah fersah öteden duyulan bir kimse hakkında bu ithamlar nasıl mümkün olabilir?" yorumunda bulunmuştur.[212] Buna göre istidlâlde bulunan âkil herhangi bir kimse için bile bâtıl olan bu sözler, Hz. İbrâhim hakkında da düşünülemez. Onun bu nazar yöntemi ancak fâside

---

[209] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 90-91.
[210] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 91.
[211] İbn Humeyr burada "Böylece biz İbrâhim'e göklerin ve yerin melekûtunu görüp kavrama imkânı veriyorduk ki kesin inananlardan olsun." (En'âm 6/75) ayetine telmihte bulunmaktadır.
[212] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 91.; Ayrıca bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 5/117.

fâsitle cevap vermek kabilindendir, zaten aksi de bir peygamber hakkında düşünülemez. Onun, kavmine, yıldızların hudûsuna dair ortaya koyduğu en önemli hüccet, onların değişime uğradığıdır. Yine daha sonra, değişime uğrayacak olan Güneş hakkında "Bu benim Rabbim, bu en büyüktür." sözünü söylemesi de bunu desteklemektedir. Yani âlemdeki yıldızlar içerisinde en büyüğü, en faydalısı o iken o da değişip dönüşüme uğramıştır. Zira hacim ve parlaklık bakımından en büyük ve faydalı olan o göründüğü hâlde yine belli bir vakitte kaybolacak ve değişime uğrayacak ve böylece onun da ilahlığının imkânsızlığı ortaya konmuş olacaktır. Ayrıca İbn Humeyr'e göre Hz. İbrâhim'in bundan sonra Güneş'in de ufûlünü beklemeyip "Ey kavmim! Ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım!" demiş olması zaten bunu inanarak yahut onların ilahlığını hakikaten araştırma amacıyla yapmadığını gösterir.[213] İbn Humeyr'e göre bu kavminin beklemediği bir şeydi; yani eğer şimdiye kadar söylediklerini gerçekten inanarak söylemiş olsaydı "Bu benim Rabbim'dir, bu en büyüktür." dedikten sonra "Ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım." dememesi gerekirdi. Dolayısıyla Hz. İbrâhim'in tüm bunları, inanarak değil, bir akıl yürütme olarak, maotik metod mantığıyla söylediği ortaya çıkar.[214] Onun bundan kasdı muhatabının zihninde ve fıtratında var olan tevhid inancını onlara hatırlatma çabasından ibarettir.[215]

Bütün bunlarla beraber İbn Humeyr, Hz. İbrâhim'in mağaradan tek başına çıktığı ve bunları henüz küçük yaştayken, mağaradan ilk çıktığı sıralarda yaşamış olduğu iddialarını da reddeder. Çünkü ona göre eğer durum böyle olsaydı ona itiraz ve onunla mücadele edecek ve kendisinin de karşı delillerle tartışacağı bir kavmi olmazdı. Ayrıca Hz. İbrâhim bu esnada küçük olsaydı kavmi onu, tartışacak kadar kāle de almazdı. Benzer şekilde, yıldızları ilk defa o gece gördüğü iddiası da isabetsizdir; zira onun bir kıyasa gidebilmesi için de daha önceden yıldızları ve Güneş'i görmüş olması gerekmektedir. Çünkü kendisinden daha büyüğünün doğması mümkünken bunu söylemesi mümkün olmayacaktır. Onların iddialarına göre Hz. İbrâhim, sırasıyla yıldızı, Ay'ı ve Güneş'i görmüştür, bunlar da sırasıyla hacmi ve parlaklığı artan cisimler olduğu için Hz. İbrâhim'in Güneş'i gördüğü esnada ondan daha büyük ve parlağının da doğmasını

[213] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 92.
[214] Bk. Mâtürîdî, *Tevîlâtü'l-Kur'ân*, 5/118. Mâtürîdî de bu yöntemi "beliğ bir yol ve latif bir tuzak" olarak nitelemektedir.
[215] Ayrıntılı bilgi için bk. Zemahşerî, *Keşşâf Tefsîri*, 2/30; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 22/184-185.

mümkün görmesi beklenirdi fakat onun “Bu en büyüktür” ifadesi, bu gök cisimleriyle ilk kez karşılaşmamış olduğunu gözler önüne sermektedir.

İbn Humeyr, tüm bu iddiaları reddetmekle birlikte ona göre bunlarda yukarıda zikrettiğimiz birer mantık hatası da mevcuttur. İbn Humeyr bunu, peygamberlerin işleri hakkında, onlar hakkında vacip veya imkânsız olan şeyleri bilmeden konuşanlara bir ceza olarak değerlendirir.[216]

Hz. İbrâhim’in ismet konusunda tenkit edildiği ikinci husus, onun ba’sin keyfiyetini merak etmek suretiyle sormuş olduğu “Allah bunu nasıl tekrar bir araya getirecek?” şeklinde hayret ifade eden sorusudur. Onun bu hayreti, ismetini eleştirenler tarafından ba’sin inkârı gibi algılanmış ve bu hususta eleştirilmiştir. İbn Humeyr, bu sorunun sebebinin Hz. Peygamber’in bir hadisinde şu şekilde verildiğini kaydeder: "Hz. İbrâhim deniz kenarında yürürken bir kısmı karada bir kısmı denizde olan bir hayvana denk gelmiş, deniz ve kara hayvanlarının onu yediğini görmüş ve: ‘... Allah Teâlâ bunu nasıl tekrar bir araya getirecek!’ diye şaşkınlıkla karışık bir merak duymuş, bu işin nasıl olduğunu görmeye dair bir isteği doğmuş ve “Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster.” demiştir.

Bir peygamberin bu şekilde itikadî bir şüpheye sahip olmaması gerektiğinin zaten son derece açık olduğu kanaatindeki İbn Humeyr, mülhidler ile onlara tâbi olan Hristiyan, Yahudi ve Karmatîler’in, Bâtınîler’den bedenlerin haşrini imkânsız görenlerin ve peygamberin ismetinden habersiz olan cahillerin bu kıssa üzerinden Hz. İbrâhim’e itiraz ettiklerini belirtir. Onlar, Hz. İbrâhim’i, Cenâb-ı Hakk’ın kudretinin büyüklüğünden şüphe etmekle, yeniden dirilme hususunda şüpheye düşmekle itham etmişlerdir. Yeniden dirilme hakkında şüpheye düşmek ise bütün ümmetin icmâıyla küfür olduğundan bu itiraz, İbn Humeyr tarafından bütün itirazlardan daha şiddetli addedilmiştir. İbn Humeyr, Hz. Peygamber’den gelen “Bizler, şüpheye, Hz. İbrâhim’den daha layığız. Ümmetin peygamberleri, arınmış ve korunmuş olmak konusunda eşittir, onlardan birine caiz olan şey hepsine caizdir.” rivayetini aktarır. Ve o, bu rivayeti şöyle yorumlar: Sanki o “Onun kendisine vahyedilen hakkında şüphe etmesini caiz görmekten sakının, eğer onun için mümkün görüyorsanız, benim için çok daha evleviyetle caiz görmelisiniz; ama madem ki

[216] İbn Humeyr, *Tenzîhü’l-enbiyâ*, 92.

benim hakkımda mümkün görmüyorsunuz, kesinlikle onun için de böyle bir şeyin olabileceğini düşünmeyin." diyor gibidir. Yani İbn Humeyr'e göre bu rivayetin anlamı Hz. Peygamber'in, Hz. İbrâhim'in yeniden dirilme konusunda kendisinden daha mutmain olduğunu, bu sebeple bu konudaki bir şüpheye kendisinin bile Hz. İbrâhim'den daha lâyık olduğunu söylediğidir.

Hz. İbrâhim'in mezkûr sorusunun aktarıldığı "İbrâhim 'Rabbim! Ölüleri nasıl diriltiyorsun, bana göster!' deyince, Rabbi 'Yoksa inanmıyor musun?' demişti. O 'Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam mutmain olsun diye' cevabını verdi. Rabbi 'Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra (parçalayıp) her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki; Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir' buyurdu." (Bakara 2/ 260) ayetini nakleden İbn Humeyr, tıpkı daha önce Zeyd kıssasında olduğu gibi, bu ayette de Peygamberimiz'e bir tenbih olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre Cenâb-ı Hakk, burada sanki Hz. Muhammed'e "İbrâhim'in ölüleri nasıl dirilttiğimi görmek istediği zamanki sözünü sana haber vereceğim; ona bu konuda yardım ettim ve bu işin nasıl olduğunu ona gösterdim." diyerek Allah'ın bilgisinde olan fakat onların bilmediği şeylerle nimetini peygamberlerin önüne nasıl serdiğini ve göğüslerini serinleten şeylerle onlara nasıl yardım ettiğini anlatmıştır.

Hz. İbrâhim'in "Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster." sözüne gelince o, yeryüzünün dört bir yanına dağılmış olan kara ve deniz hayvanlarının karınlarına dağılmış, onların etine karışmış bu parçaların; bedenlerin yeniden dirilmesi esnasındaki süratine ve onların nasıl olduğuna muttali olabilsin diye Allah Teâlâ'nın, hissedilir bir örnek göstermesini istemiştir. Bu cismânî dirilişin keyfiyeti hakkında İbn Humeyr, Hz. Peygamber'den gelen şu rivayeti aktarır: "Her insanı, acbü'z-zenebi dışında, yeryüzü yer. Çünkü âdemoğlu, orasından yaratılmıştır ve yine oradan bir araya getirilecektir (yeniden yaratılacaktır)."[217] İbn Humeyr, bu hadiste geçen "yaratma"nın (halk) "şekillendirme (savvera)" manasında olduğunu, zira gerçek anlamda yaratmanın (ihtirâ') bir başka maddeden değil, yoktan olduğunu belirtir. İbn Humeyr'e göre Hz. Peygamber acbü'z-zenebin bedenin ortasında yer alan bir şey olup ana rahmindeki terkibin oradan başladığını, yeniden yaratılma esnasında da zâil olmuş parçaların da yeryüzünün çeşitli

[217] Müslim, "Fiten", 142.

yerlerinden oraya döndüğünü haber vermektedir. Buna göre "yeryüzünün cesedi yemesi" bedenlerin mutlak bir yok oluşunu değil de paramparça olup yeryüzünün çeşitli yerlerine dağılmasını anlatmaktadır. Bu meselenin ihtilaflı olduğunu ve ana meselesini teşkil etmediği için ayrıntılara girmeyeceğini ifade eden İbn Humeyr, öyle görünüyor ki kıyamette varlığın son bulması ve yeniden diriltilme noktasında yok olma (i'dâm) ve yeniden yaratılma görüşünü değil, parçalara/cüzlere ayrışma (tefrîk) ve yeniden bir araya getirilme (cem') kanaatini tercih etmektedir.[218]

Cenâb-ı Hakk'ın "İnanmıyor musun?" sözüne karşı Hz. İbrâhim'in "Bilakis, inanıyorum." beyanı, Allah'ın olumsuz ifade biçimiyle sorduğu soruya, olumsuzlananın ispat ve kabulüne delâlet eden "belâ" ifadesiyle bir cevaptır. Yani İbn Humeyr'e göre burada "Yeniden dirilmeye inanmıyor musun?" sorusuna Hz. İbrâhim, "Sen de biliyorsun ki ben buna inanıyorum fakat nasıl olduğunu görerek kalbimin mutmain olmasını istiyorum." demiş gibidir. Buna göre Hz. İbrâhim'in "Ölüleri nasıl diriltiyorsun?" sözü de "Senin ölüleri dirilttiğini biliyorum fakat bunun keyfiyeti mâlumum değil" anlamı taşımaktadır. Buna karşılık Cenâb-ı Hakk, Hz. İbrâhim'e "Kuşlardan dört tane al ve onları kendine alıştır" (Bakara 2/260), yani "onlara yem vererek, eğiterek kendine ısındır ki çağırdığında sana icabet edip gelsinler" buyurması da bunu kanıtlar niteliktedir. Hz. İbrâhim de bunu yapmış, sonra o kuşların bedenleriyle kafalarını ayırmış, ardından hepsini parçası birbirine karışacak kadar küçük parçalara ayırarak dört tepeye dağıtmıştır. Kendisi de o dört tepenin arasında oturmuş ve kuşları çağırmıştır; bir kan damlası diğer damlaya, bir et öbür parçasına, bir tüy öbür tüye uçmuş, ezilip toz olmuş kemikler yeniden parçalarıyla birleşmiş ve böylece her beden daha önceki parçalarından tekrar mürekkep hâle gelmiştir.

İbn Humeyr, bu kuşların dirilmesi kıssasının, cesetlerin yeniden dirilip bir araya gelmesi, canlanması ve mahşer yerine hızlı bir şekilde gelmesine adım adım benzediğini ifade eder. Bu temsilin başka hayvanlar yerine kuşlar üzerinden olmasına gelince, İbn Humeyr'e göre bunda da şu hikmetler vardır:

---

[218] Ayrıntılı bilgi için bk. Orhan Şener Koloğlu, "Fenâ Son Dönem Mutezilesinde Teklifin Sonlandırılması Üzerine Tartışmalar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (Ocak 2009), 425-471; Koloğlu, "Mutezile Kelâmında Yeniden Yaratma: İâde", *Usûl: İslam Araştırmaları Dergisi* 9/1 (Haziran 2008), 7-40.

Kuşlar, eğitimi kabul eden hayvanlardır ki onlar çağırıldıklarında gelirler. İnsanlar da işte böylece melek tarafından çağırıldıklarında canlanıp toplanacak ve ona geleceklerdir.

Kuşlar, çağırıldıkları zaman, diğer hayvanlara göre daha süratli bir şekilde gelirler. Aynı şekilde melek ölüleri çağırdığında da insanlar ona böyle süratle gidecektir. Allah Teâlâ'nın "O çağırıcıya doğru koşarlar." (Kamer 54/8) ve "O gün onlar, bir hedefe çabucak varmak istercesine süratle kabirlerinden çıkarlar." (Meâric 70/43) beyanları da buna delâlet etmektedir.

Kuşlar havada düz bir hat olacak şekilde uçabildiklerinden gelme konusunda en hızlı hayvanlar onlardır. Ayrıca gözlemleyen için de en rahat gözlem yine kuşları izlemektir. Eğer diğer hayvanlardan biri söz konusu olsaydı bu ba's bu kadar rahat gözlemlenemezdi; zira karada dağlar, çalılar, tümsekler ve çukurlar mevcut olduğundan Hz. İbrâhim'in bir anlık gözünden kaçması söz konusu olabilirdi. Ama onun kalbini mutmain kılmaya yönelik olan bu temsil, kuşlar üzerinden olunca onun gözünden kaçan bir durum da olmamış ve her şeyi ayan beyan izlemesi mümkün olmuştur. Böylece Hz. İbrâhim'in "Rabbim bana göster…" talebi karşılığını bulmuştur.

Kuşların sayısının daha az veya daha çok olmayıp tam dört adet olmasına gelince, İbn Humeyr'e göre bu, dört yönün vakıaya uygunluk açısından yeterli olması sebebiyledir. Dağların dört tane olmasından maksat da budur. Zira ona göre kara hayvanlarının parçaları ayrıştığında altı cephenin dördüne dağılmakta, yukarı veya aşağıya dağılmamaktadır.

İbn Humeyr'e göre Hz. İbrâhim'in dört dağın arasındaki tepede bulunması da Beytü'l-Makdis'teki Sahrâ'nın üzerinde bulunan meleğe bir temsildir. Yine Hz. İbrâhim'in gözü önünde hayvanların kanlarının, etlerinin, tüylerinin ve kemiklerinin birbirlerine eklenip ilişmesi de insanların organlarının yeniden dirilme gününde ayrıştığı yerlerden gelip bir araya toparlanmasını ve bu organlardan hiçbirinin eksik kalmayıp insanın ilk yaratılışındaki hâline döndürüleceğinin en belirgin ifadesidir.

İbn Humeyr, Hz. İbrâhim'in, kuşların kafasını yanında tutması ve onların bedenlerinin de aynıyla bu başlara gelmesinde de birtakım hikmetler bulunduğu kanaatindedir. Öncelikle, başlar Hz. İbrâhim'in yanında bulununca her beden kendi ait olduğu başa gelmiş, böylece

onda, kuşların başka bir başa değil de her birinin kendisine ait başa gelmiş olduğuna dair bir kesin bilgi ve idrak (yakīn) oluşmuştur. Ayrıca kıssada dört farklı zümrenin görüşlerine karşı bir reddiye söz konusudur. Bunların ilki, bedenlerin haşrini inkâr eden Bâtınî aşırılar ve benzerleridir. Bir diğeri, canlı ve akıl sahibi olanın ruhlar olup bedenlerin de sadece bunları taşıyan birbirinin aynı, zarf mesabesindeki kalıplar olduğu, dolayısıyla da hangi ruhun kendisine iade edildiğinin fark etmeyecek olması sebebiyle ruhların yeniden dirilmede bu dünyadaki bedenlerinden başka bedenlerle bir araya geleceğini iddia edenlerdir. Üçüncüsü, "canlılar başları olmadan yaşayamaz, bu mümkün değildir." diyen sapkın görüş sahipleridir. Sonuncusu ise idrak ve duyuların ancak belirli ve mütekâmil bir bünyede bulunan başlarda gerçekleştiği kanaatidir. İbn Humeyr'e göre Allah Teâlâ, kuşların başları olmasa da bedenlerinin bir kısmında yaratılan idraklerle işitip görmelerini, canlanıp çağrıya cevap vermelerini ve başsız, gözsüz ve kulaksız olarak uçup gelmelerini sağlayarak bu görüşün yanlışlığını ortaya koymuştur. Buna göre bir mahalde idrak gerçekleşmesinin tek şartı, canlılık özelliğine sahip olmaktan ibarettir. İbn Humeyr'in bu ifadeleri, kabirde artık idrakin gerçekleşeceği bir bedenin bulunmaması gerekçesiyle kabir nimeti ve azabının da olamayacağı şeklindeki kanaate karşı bir istidlâl mahiyetinde görünmektedir.

Allah Teâlâ'nın, Hz. İbrâhim'e yönelik "Bil ki Allah, Azîz ve Hakîm'dir." (Bakara 2/260) sözüne gelince, İbn Humeyr'e göre bu, Hz. İbrâhim'e Allah'ın izzetini ve hikmetini ispat etmek konusunda yeni bir şeyler öğretmeye değil, bildiği şeyler üzere inanmaya devam etmesini öğütlemeye yöneliktir. Mamafih, Cenâb-ı Hakk'ın bu sözüyle ona ilmini, hikmete ve izzete dair daha önce bilmediği, çeşitli şeylerle yenilemesini emretmiş olması da muhtemeldir.

Bu makamda "izzet"in zikredilmesi, Allah'ın güç, kudret ve hâkimiyetine yönelik bir hatırlatmadır. Nitekim Araplar arasındaki "Galip gelen söker alır" (men azze bezze) darbımeseli bu meyanda bir ifadedir. Ölülerin bir anda bedenlerinin bir araya getirilip diriltilmelerinde güç, kudret, tahakküm, bilme, en sağlam, eksiksiz ve muhkem biçimde fiilde bulunma özellikleri had safhada tecelli ettiğinden, Allah Teâlâ bu sıfatları ve kudretinin yüceliği ile kendisini methetmiş, Hz. İbrâhim'e de O'nun celâl ve cemâl sıfatlarına dair ilmini arttırmasını emretmiş olmaktadır. Allah Teâlâ Hz. İbrâhim'i daha önce kısmen ve belli bir biçimde bildiği bu niteliklere tam manasıyla muttali kılıp

bilmediği boyutlarını da öğrettiğinde "Bil ki Allah, Azîz ve Hakîm'dir." diyerek, âdeta ona ilave olarak verdiği, duyularla algılanan ve asla bir şüphenin ârız olamayacağı, kimsenin görmezden gelemeyeceği bu bilgiler ile mücehhez kalmasını buyurmuştur. Dolayısıyla İbn Humeyr'e göre bu ifade, Hz. İbrâhim'in yeniden dirilişi görme isteği üzerine "(Bilmiyor musun) Allah, Azîz ve Hakîm'dir!" şeklinde bir azarlama ifadesi değil de "(Senin de bildiğin gibi) Allah, Azîz ve Hakîm'dir." şeklinde bir pekiştirme ifadesidir. Binaenaleyh burada da onun ismetini zedeleyici bir unsur söz konusu değildir.

2.1.3. Hz. Âdem

Hz. Âdem'in itikâdî konulardaki masumiyetini kabul etmeyenler, onu Allah'ın verdiği habere töhmetle yaklaşmak ve onun vasiyetini terk etmek günahlarıyla itham etmiştir.[219] O, böyle yapmakla şeytanın, secde etmekten imtinâ ettiği andaki durumuna benzetilmiştir. Bu sebeple onu küfürle itham edenler bulunmaktaysa da İbn Humeyr bu iddiayı kabul etmemekte ve şöylece savurmaktadır:

"Eğer Hz. Âdem, Allah'ın, kendisini gözeterek vermiş olduğu nasihati, lanetlenmiş olan şeytanın sözünün sıhhatini kastederek onun tuzağına düşmeyi kabul edecek şekilde, terk etmeyi amaçlasaydı, o bu nasihati kasten terk ederek ondan (yasaklanmış olan ağacın meyvesinden) yerdi. Böylece Allah Teâla'nın yasağına şüpheci yaklaşıp onun hükmünü bozucu, yasağını irtikâp eden biri olurdu ki bu da şeytanın yaptığına tıpatıp benzer…" ifadelerini kullanan İbn Humeyr, Hz. Adem'in, Allah Teâla'nın bu nasihatini terk etmesinin onun hükmünü hafife almak değil de unutma kabîlinden olduğunu ifade etmiştir.

Hz. Âdem bunu zaten kasden terk etmiş olmadığından Cenâb-ı Hakk'ın hükmünü terk etmiş değildir. Unutarak yapmak ise günah değildir.[220] Ortada bir günah yoksa onun ismetini zedeleyici bir unsur da zaten söz konusu değildir.

---

[219] Hatta bazı Hâricî fırkaları onun bu sebeple küfrüne hükmetmiş ve ebedî olarak cehennemde kalması gerektiği iddiasında bulunmuşlardır. bk. Osman Oral, "Fahreddin Razi'ye Göre Hz. Âdem ile Hz. Nuh'un İsmeti Problemi", *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/10 (2017), 252-269.; Ebü'l-Muîn en-Nesefi, *Tebsıratü'l-edille*, 1/389; 2/380.

[220] İslâm âlimleri bu ayet üzerindeki mülâhazalarda unutmanın iki şekilde olduğu yorumunda bulunmuşlardır. Buna göre ilki bilerek terk etmek, ikincisi ise yanılmak sûretiyle terk etmektir. Ebû

Bununla birlikte bazı âlimler Hz. Âdem ile Havvâ'nın cennette oturup oradaki nimetlerden faydalanmasının, bu ağaçtan uzak durmak şartına bağlandığını ifade etmişlerdir. Bir emir, yanında nehyi de getirdiğinden burada imtihan oldukları ortadadır.[221]

Tüm bunlara rağmen, Hz. Âdem'in bu esnada henüz peygamber olmadığını da zikretmek gerekir. O henüz peygamber değilse bu esnada onun ismetinden söz etmenin bir manası olmayacaktır. Çünkü İbn Humeyr'in sistemine göre ismet, ancak peygamberlik döneminde şart olmakta olup bundan önce onların masum olmaları şart değildir. O, zann-ı gâlipleri, peygamberlerin günah işlemediği yönünde olanların Hz. Âdem'in bu esnada peygamber olmadığını söylediklerini ifade eder ve bunu da şu delillerle açıklar:

Cenâb-ı Hak, "*Böylece Âdem Rabbi'ne karşı gelmiş ve yolunu şaşırmıştı. Sonra Rabbi onu seçkin kıldı, tövbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti. Şöyle buyurdu: İkiniz birden inin oradan, birbirinize düşman olarak. Size benden bir hidayet geldiğinde bilesiniz ki hidayetime uyan artık ne sapar ne de bedbaht olur.*" (Tâhâ 20 /121-123) ayetlerinde "sonra" lafzıyla, Hz. Âdem'in bu günah esnasındaki haliyle günah gerçekleştikten sonraki halini birbirinden ayırmıştır. Zamansal bakımdan bir sonralık bildiren bu kelime onun peygamberlikten önceki haliyle peygamberlik sonrası halini birbirinden ayırmaktadır.

Buna göre Hz. Âdem, Rabbi'ne isyan edip mâsiyet işlemiş bundan sonra Allah onu peygamber seçmiştir. *"Sonra Rabbi onu seçkin kıldı"* ifadesinden Hz. Âdem'in bu günahı işlediği esnada henüz peygamber olmadığı anlamı çıkar. O, bu günahı işlemiş, sonra nedâmet getirmiş, pişman olmuş ve bundan sonra Allah Teâlâ onu seçmiştir. Bundan sonra Rabbi'nden birtakım kelimeler almış, Allah da bu kelimelerle onun tövbesini kabul etmiştir. Bunun mazmunundan onun bu günah vâki olduğunda peygamber olmadığı ve

Bekir el-Keysânî ve Ebû Bekir el-Esam, Hz. Âdem'in bile bile terk etmek anlamında unutmuş olmasının mümkün olmadığını, bu sebeple onun unutmasının ikinci mânâya hamledilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Detaylı bilgi için bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 5/310; Zemahşerî de bunun hatırlamanın tersi olan unutmak anlamına geldiğini açıklamış ve ayetin tefsirinde "nesiye"nin "nüssiye" şeklinde de okunduğunu ifade etmiştir ki -bir Mutezilî olan- Zemahşerî'ye göre Hz. Âdem'e bunu unutturan şeytandır. Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/555.

[221] Sâbûnî, *el-Müntekā*, 36; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 3/2; Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 36.

bundan sonra peygamber olduğu anlamları çıkar. Allah'ın onu seçkin kılması, ona hidayet vermesi peygamberlik olarak anlaşılmıştır.[222]

İbn Humeyr'in ismet teorisine göre ismet, peygamberlerin yalnızca peygamberlik dönemini kapsadığından söz konusu bu hâdise Hz. Âdem'in ismetini zedeleyemez zira onun gerçekleştiği zaman bakımından ismetle bir ilgisi söz konusu değildir. Çünkü İbn Humeyr'in anlayışına göre ismet ancak peygamberlik sonrasında mümkün olan bir sıfattır.[223]

Bununla beraber o, Hz. Âdem'in bu sapmasının ve kendine zulmetmesinin Allah Teâlâ tarafından şer'î olarak yasaklanmış bir şeyin işlenmesi şeklinde olmadığını da söylemektedir. Burada Allah tarafından yapılmış olan yasaklama, şer'î anlamda bir hüküm koyarak, bir mükellefiyet yükleme anlamında değildir. Bu lügavî bir nehiydir, şer'î bir nehiy değildir. Her ne kadar dilin kullanımı itibariyle nehiy sîgası kullanılmış olsa da buradaki bir şeyin yapılmamasına dair salık verme, nasihat ve irşad anlamındadır. Allah "Bu ağaca yaklaşma" derken, düşmanı olan şeytanın tuzağından ve hilesinden korunabilmesi için Hz. Âdem'e nasihatte bulunmuş ve ona doğruyu göstermiştir. Bu, şeytanın iğvâsını alıp kabul etmesin de cennetten çıkmasın diye Cenâb-ı Hakk'ın ona bir uyarısından ibarettir.[224]

Şer'an yasaklanmış ve dolayısıyla bir mükellefiyet ortaya koyan mâsiyetleri işlemek, doğrudan günahtır. Burada ise Hz. Âdem cennette yaşadığı için şeytan ona haset etmiş ve vesvese vermiştir. Allah da Hz. Âdem'e, yapmış olduğu bu irşadı ve şeytanın vesvesesini de unutturmuş böylece o yasaklı ağacın meyvesini, unutarak yemiştir.[225] Mensiyye

---

[222] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 9/244.

[223] Bu aynı zamanda peygamberlerin peygamberlikten önce günah işlemelerinin de mümkün olduğu sonucunu doğurur. İbn Humeyr'in teorisine göre böyledir. Çünkü o ismet konusunda yalnızca onların peygamberliğinden sonraki dönemle ilgilenmektedir. Ona göre peygamberlik öncesindeki dönemin ismetle bir alakası bulunmamaktadır.

[224] Bununla birlikte Zemahşerî, İbn Abbâs'ın "Hz. Âdem'in, Allah'ın emrine bağlı kalmadığı ve itaati terk ettiği hususunda şüphe olmadığını, bunun ise isyan sayılacağını" söylediğini nakletmektedir. Ona göre Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem hakkında "hata etti" veya "ayağı kaydı (zelle)" vb. küçük hataları ifade eden kelimelerin tercih edilmeyip "Âdem, Rabb'ine karşı gelmiş ve ne yapacağını şaşırmıştı." şeklindeki kullanım mükellefler için bir lütuf, caydırıcı bir öğüt ve açık bir uyarıdır. Allah Teâlâ bununla kullarına âdeta "Bakın ve ibret alın, tiksinti uyandırmayan küçücük hatalar dışındaki günahlardan korunmuş olan peygamberin küçücük bir hatasını bile nasıl şiddetli ve ağır sözlerle kınıyorum; işte bundan ibret alın ve değil büyüklerine cüret etmek, küçük günahları bile sakın hafife almayın!" buyurmaktadır. bk. Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 4/378-379.

[225] İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 309.

cinsinden olan bu olay ise günah sayılamaz. Çünkü onu Allah unutturmuştur. Zaten bundan başka ihtimal de mümkün değildir.[226]

Her kim Hz. Âdem'in o yasaklı ağacın meyvesini kasden yediğini söylerse, bu kişi onun, şeytanın hilesine düştüğünü, onun beyanını kabul ettiğini ve Rabbi'nin irşadını da reddettiğini yahut ona töhmetle yaklaştığını iddia etmiş olacağından Hz. Âdem'i açık bir küfürle itham etmiş olur.[227] İbn Humeyr ise bunun Hz. Âdem ve diğer bütün peygamberler hakkında kesinlikle mümkün olmadığını, onları bundan tenzih ettiğini belirtir.[228]

Bununla beraber "Onların "*Biz kendimize zulmettik.*" (A'râf 7/23) sözü, yine onlar tarafından, kendileri için faydalı olanı terk etmek suretiyle nefislerine zulmetmeleri olarak addedilmiştir."[229] şeklindeki yorumlara da ismetü'l-enbiyâ literatürü içerisinde rastlamak mümkündür.[230]

O, cahillerin peygamberlerin halleri üzerine söylemiş olduğu bu sözlerin nasıl tevil edilebileceğine bakıldığında elde bir tek nisyan ihtimalinin kaldığını ifade eder.[231]

İbn Humeyr, Hz. Âdem'in unuttuğunun kanıtı olarak da Cenâb-ı Hakk'ın "*Biz daha önce Âdem'den söz almıştık, fakat o unuttu; biz onda yeterli bir kararlılık görmedik.*" (Tâhâ 20/115) ayetini delil göstermektedir. Hz. Âdem unutarak yemiş ise de bu ağaçtan yemesinin yasaklanmasının şer'î bir yasaklama mı yoksa irşad kabilinden mi olduğunun bir önemi yoktur.

---

[226] Peygamberin günah işlemesi mümkün olmadığından zaten caiz olmayan bu husus, İbn Humeyr'in mensubu bulunduğu Eş'ariyye'nin kulların fiillerine bakışı gereği de mümkün değildir. Zira buna göre her şey Allah'ın elindedir. Hz. Âdem'in itaat etmesi ve unutması da onun kudretiyledir. O ise nebisinde nübüvveti esnasında isyana dair kudreti yaratmayacak, ancak taat fiiliine yönelik kudreti yaratacaktır. Şayet bu peygamberin peygamberliği dönemindeyse onun isyan etmesi zaten mümkün değildir. Eğer peygamberlik öncesi dönemdeyse de İbn Humeyr'e göre bu dönem ismetin kapsamında olmadığından bu dönemde işlenen bir günahın onun ismetine bir zarar vermesi de söz konusu değildir.

[227] Burada dikkat çeken husus "icmâen ortaya konmuş bir hükmün inkârı" küfür olduğundan "Hz. Âdem bu ağaçtan kasden yedi." diyen kimsenin, İbn Humeyr'in metodolojisi açısından küfre düşeceğidir. O bunu açıkça zikretmemiştir ancak koyduğu hükmün muktezâsı budur.

[228] İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 309.

[229] Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 53.

[230] Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 38.

[231] Yani İbn Humeyr'in ismet anşlayışına göre peygamberlerin günah işlemesi potansiyel olarak da mümkün değildir aslında. Çünkü Cenâb-ı Hakk hiçbir peygamberde, peygamberliği esnasında masiyeti işlemeye yönelik kudreti yaratmaz. Zıtlara şamil olmayan kudret, yalnızca taat fiili gerçekleştirmeye yöneliktir.

Öyleyse İbn Humeyr'e göre;

Bu yasaklama ifadesi, irşad ve nasihat anlamı taşır. Şer'î bir yasaklama değildir.

Hz. Âdem'e bu yasağı unutturan Allah'tır.

O halde bu irşad değil de şer'î bir nehiy olsa bile bu mesele olmayacaktır.

O bununla "Sizin dediğiniz iddia üzerinden gidecek olursak elde bir tek nisyan ihtimali kalır. Şayet bu bir nisyandan ibaretse de bütün bunları tartışmanın bir anlamı kalmaz." demiş gibidir. Böylece Hz. Âdem'i, kendisine iliştirilmeye çalışılan mâsiyetten tenzih etmiştir.

2.1.4. Hz. Üzeyr

Peygamber olup olmadığı hususu ihtilaflı olan Hz. Üzeyr ile alakalı İbn Humeyr'in kanaati, onun peygamber olduğu yönündedir. Nitekim Bakara 2/259 ayetinde bahsi geçen kimsenin Hz. Üzeyr olduğu kanaatini benimsemekte, Kur'ân'da açık bir ibare ile ortaya konulmaması sebebiyle onun nübüvveti konusunda ihtilaf edilmiş olsa da "*Allah'ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik vermesinden sonra hiçbir insanın kalkıp insanlara 'Allah'ı bırakıp bana kul olun' demesi ... ve size melekleri ve peygamberleri Rabb edinmenizi emretmesi düşünülemez.*" (Âl-i İmrân 3/79-80) ayetiyle, onun nübüvvetinin sabit olduğunu belirtmektedir.[232] Yine Hz. Üzeyr'in, Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde kendilerine üstünlük ve değer izafe edilmesi bağlamında peygamberlerle birlikte zikredilmesinin, yani kendileri için ölülerin diriltilme hususunda Hz. İbrâhim ile, insanlar tarafından Allah'ın yanında bir başka mabud edinilmesi hususunda da Hz. Îsâ ile birlikte zikredilmesinin onun peygamberliğine delâlet ettiğini söylemektedir.[233] Esasen bu kabulünü ortaya koyması peygamberlerin ismetine yönelik bir eserde Hz. Üzeyr'i niçin konu edindiğini izaha yönelik görünmektedir.

Onun beyanı ile Üzeyr'in ismeti hakkında tartışılan mesele ise "*Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O, 'Allah, burayı ölümünden*

[232] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 104.
[233] bk. İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 104.

sonra nasıl diriltecek (acaba)?' demişti. Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti ve ona sordu: 'Ne kadar (ölü) kaldın?' O, 'Bir gün veya bir günden daha az kaldım' diye cevap verdi. Allah, şöyle dedi: 'Hayır, yüz sene kaldın. Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış. Bir de eşeğine bak! (Böyle yapmamız) seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. (Eşeğin) kemikler(in)e de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?' Kendisine bütün bunlar apaçık belli olunca, şöyle dedi: Şimdi, biliyorum ki; şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter." (Bakara 2/259) ayetinde ifade edildiği üzere yeniden diriltilmenin imkânından şüphe etmiş görünmesidir.[234]

İbn Humeyr bu açıklamalardan sonra, İsrâiliyyat kaynaklı olduğunu belirtmekle beraber, bir rivayet aktarır. Bu rivayete göre Hz. Mûsâ'dan sonra İsrâiloğulları'na bir peygamber gönderilmiştir. İsmi Danyal olan bu peygambere Yahudiler'in aşırı derecede hürmet gösterip (*ta'zîr*) yüceltmelerinden dolayı, Üzeyr de denilmiştir. Fakat ona hürmet ve ta'zimde aşırıya kaçan İsrâiloğulları, nihayetinde onu mabud edinmişlerdir. Bunun sebebi de Allah'ın onu yüz sene için öldürüp sonra diriltmesi; aradan geçen yüz seneye rağmen yiyecek içeceğinin bozulmadığını, ölüp cüzlere ayrışan eşeğini nasıl bir araya getirip dirilttiğini ona birer ayet olarak göstermesidir ki muhatabı olan cahiller nezdinde 'Bütün bu kerâmetler ancak onun Tanrı'nın oğlu ve kulu olması sebebiyledir.' Bu sebeple ona tapınmaya başlamışlardır. Azıtıp Tevrat'ın hükmünü yalanladıklarında ve peygamberleri haksız yere öldürdüklerinde, Allah Teâlâ onlara Bâbilli Mecûsî Buhtunnasr'ı musallat etmiştir. Buhtunnasr Beytü'l-Makdis'e şiddetle girdiğinde orada yere sızmış bir kan görmüş ve İsrâiloğulları'nı toplayıp onlara bu kanın sebebini sormuştur. Onlar da korktukları için bir şey söylememişler fakat aralarında ihtisas sahibi olan bazı kişiler ona "Burada peygamber olduğunu iddia eden bir adam vardı, peygamberler yalan söylemez, ona sor da sana anlatsın." demişlerdir. Derhal onun getirilmesini emreden Buhtunnasr, ondan kavminin zulmederek öldürdüğü bu peygamberin Hz. Yahyâ, öldüren kavmin de İsrâiloğulları olduğunu öğrenmiştir. Ancak İsrâiloğulları'ndan önde gelen yetmiş bin kişiyi katletmesinden sonra bu kan kurumuştur.[235]

---

[234] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 103.
[235] bk. İbn Humeyr, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 105-106.

Buhtunnasr'ın zulmünden kaçan Danyâl (Üzeyr), Mısır'a gitmiş ve kırk yıl orada kalmıştır. Kırk yıl ayrı kalmış olduğu vatanı Kudüs'e geldiğinde, orayı harap ve virane şekilde görünce memleketinin harabından dolayı kalbi hüzünle dolmuş ve "Allah, ölümünden sonra bunları nasıl diriltecek?" demiştir. İşte söz konusu iddia sahiplerine göre Hz. Üzeyr bununla, yeniden dirilmeyi inkâr etmiş olmaktadır. Oysa İbn Humeyr'e göre bu, harap bir beldeyi gören bir insanın vereceği tabii bir tepki olup herhangi bir inkâr içermez. Zira insanlar, beldelerin harap olduktan sonra geri eski hâline dönmesini âdeten uzak görürler. Aynı şekilde o da bitkilerin, ağaçların ve bostanların geri eski hâline dönmesi ihtimalini uzak görmüştür. Dolayısıyla bu, onun daha önceki mamur hâlini gören insanların o harap hâli gördükten sonra söylediği mübah sözlerdendir. Cenâb-ı Hakk'ın "Ol" deyince oldurmasına iman etmekle beraber, bu gibi uzak görünen ihtimallere şaşırmak olağandır. Hatta İbn Humeyr, bu konuyla alakalı, meşâyîhin "Garip olan, senin bir şeyi garip görmemendir. Şaşırmıyorsan asıl şaşırılacak olan senin şaşırmamandır." sözlerini nakleder ve bu gibi söylemlerin insanların, boş harabeleri ve harap olmuş manzaraları gördüklerinde öylesine söylemiş olduğu sözlerden biri olduğunu ifade eder.[236] Yoksa bu kimseler, Allah Teâlâ'nın çizmiş olduğu kaderde olan şeyleri, alışılmış olsun ya da olmasın, uzak görmez; onun emrinin hayata geçmesi ve iradesinin de nüfûzunu bildiklerinden dolayı bunu garipsemezler. Çünkü Cenâb-ı Hak bir şeyi istediğinde ona "Ol!" der ve o da hemen oluverir. Hz. Üzeyr'e yönelik hitap, tıpkı meleklerin, Hz. İbrâhim'in eşi "*Ben yaşımı almışken çocuk mu doğuracağım?!*" dediğinde ona "*Sen sıddîklardan iken Allah Teâlâ'nın bir fiiline mi şaşırıyorsun?!*" diye itâb edilmesine (Hûd 11/72-73) benzemektedir. Hz. Üzeyr de bunu âdeten neredeyse olmayacak bir şey gibi görünce Allah Teâlâ onu öldürüp yüz sene sonra tekrar dirilterek ona bunu kendi üzerinde göstermiştir.

Dolayısıyla Hz. Üzeyr'in bu sözü, sıradan bir insan için mübah olmakla beraber, onun makamına yaraşmayacağından ona bir kınama ve bir nevi azarlama söz konusu olmuştur. Hz. Üzeyr de beldenin ıslâhını âdeten uzak görünce Allah Teâlâ bunun imkânını kendisine ızhar etmek üzere onu öldürmüş ve yüz sene sonra diriltmiştir. Bineği ölmüş ve eti çürüyüp toprağa karışmışken onu da yeniden diriltmiştir. Ayrıca harap olmuş bağların üzümlerini de yüz yıl sonrasına kadar olduğu gibi muhafaza etmiştir. En nihayet Beytü'l-

[236] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 104-107.

Makdis'e doğru bakan Hz. Üzeyr onu da önceki hâlinden daha mamur şekilde görmüş, böylece söylediği sözden pişman olmuştur.

Allah Teâlâ bu şekilde onu, bir anlamda kendi kudreti dâhilinde olan şeylerin ister tabiî akış ile isterse hârikulâde biçimde vuku bulmasını uzak veya imkânsız görmemesi noktasında itâb ve terbiye etmiştir.[237]

Ayrıca ona göre Cenâb-ı Hakk'ın kendisine daha yakın kullarına olan muhabbetinden dolayı bu gibi ufak şeyler hususunda dahi uyarması caizdir. O bununla, habîblerinin kurbiyyet makamından düşmemelerini murâd etmektedir.[238]

2.1.5. Hz. Yûnus

Hz. Yûnus'un ismetine getirilen eleştirilerden biri "*Zünnûn'u da hatırla. Hani öfkelenerek (halkından ayrılıp) gitmişti de bizim kudretimizin kendisine yetmeyeceğini zannetmişti.*" (Enbiyâ 21/87) ayetinin delâletiyle, Hz. Yûnus'un Allah'ın hükmüne karşı öfkelendiği ve hükmü ve kazasına rıza göstermediğidir ki İbn Humeyr'e göre bir kulun Rabbi'ne öfkelenmesi O'nun hükmü ve iradesine rıza göstermemek anlamına gelir ve bu, açık bir küfürdür.[239]

İbn Humeyr'e göre Cebrâil (as), Hz. Yûnus'a tebliğ vazifesini getirdiğinde onun zorba ve kibirli olan Ninova halkına gönderilmesinden hoşnut olmadığı ve bu görevi kabul etmek istemediği iddiası, onun hakkındaki yanlış yoruma dayalı aslı olmayan bir ithamdır.[240]

Hz. Yûnus'un karşılaştığı nihaî muamelenin sebebi hakkında bir başka anlatım da şudur: O kavmine tebliğde bulunduğunda kavminin ona sövmesi, onu dövmesi ve ziyadesiyle

---

[237] İbn Humeyr, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 107.
[238] İbn Humeyr, *Mukaddimâtü'l-merâşid*, 310.
[239] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 115.
[240] bkz. İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 115 İbn Humeyr'in aktardığı iddia ve rivayet şu minvaldedir: Hz. Yûnus dağda ibadet ederken melek ona gelerek, Allah'ın kendisine onu Ninova şehrine onları uyarıp sakındırması için elçi olarak gönderdiğini bildirmesini emrettiğini söylemiştir. Hz. Yûnus da ona "Allah bana en şefkatli davranan ve benim miskinliğimi ve zayıflığımı da bana eziyet edip öldürecek bu zorba ve kibirli kavme beni yollamayacak kadar iyi bilendir. O hâlde Rabb'ine durumumu arz et; umulur ki beni bu işten affeder ve bana merhamet eder." demiştir. Bunun üzerine melek, kendisinin emrolunduğu hususta tekrar Rabb'ine dönerek emrine muhalif bir şey yapamayacağını, kendisinin üzerine düşen tebliği yaptığını, dilerse bizzat Yûnus'un hâlini arz edebileceğini söyleyerek makamına geri dönmüştür. Bunun üzerine Hz. Yûnus Rabb'ine kızgın bir şekilde denize yönelip gemiye binmiş, nihayetinde de balık onu yutmuştur.

eziyet etmesine karşı Hz. Yûnus onlara beddua etmiş, bunun üzerine Allah Teâlâ falan günde onların üzerine bela indireceğini buyurmuş, Hz. Yûnus da kavmine bunu haber vermiştir. O gün geldiğinde bir dağın tepesine çıkıp oturarak o cezayı beklemiştir. Tam da deniz tarafından o musibet ve helâki taşıyan bir kara bulut gelip beldeye yaklaştığında bir rüzgâr onu Ninova halkından uzaklaştırmıştır. Bunun üzerine Hz. Yûnus, kavminden helâki kaldırması sebebiyle Rabbi'ne kızarak kaçıp gitmiştir. İbn Humeyr, bunun da muhaliflerin Hz. Yûnus hakkında söylediği çirkin sözlerden biri olduğunu zikreder. Çünkü her iki anlatım da Hz. Yûnus'un Rabbi'nin hükmüne kızdığı, onun kaza ve iradesine rıza göstermediği ve hükmüne de boyun eğmediği anlamına gelmektedir ki bu açık bir küfürdür.[241] Bu ise, bundan daha küçük meselelerde bile olduğu gibi, onların nezahet ve ismet sıfatları gereği, peygamberler hakkında imkânsızdır.[242]

Dolayısıyla İbn Humeyr'e göre Hz. Yûnus'un, Rabbi'ne kızarak onun hükmüne karşı geldiği ya da razı olmadığı ithamı, doğru değildir.

Şayet Hz. Yûnus'un Rabbi'ne öfkelenmesi kabul edilmeyecek ise Allah'ın "*Kendisini (büyük bir) balık yuttu. Doğrusu o (bundan önce) kınanacak bir iş yapmıştı.*" (Sâffât 37/142) beyanıyla onu kınamasının, Hz. Peygamber'e yönelik "*Sen, Rabbin'in hükmüne sabret. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir hâlde Rabbi'ne yakarmıştı.*" (Kalem 68/48) ifadesinin ve Hz. Peygamber'in de "Kardeşim Yûnus, risâlet yüklerini yüklendi, lâkin taze yavru devenin ezildiği gibi bu yüklerin altında ezildi ve onun altından kalkamadı" hadisinin işaret ettiği hususların nasıl anlaşılması gerektiği sorusuna İbn Humeyr'in cevabı şu şekildedir:[243]

---

[241] Nitekim Allah Teâlâ "Hayır! Rabbin'e andolsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar." (Nisâ 4/65) ayetiyle, Allah'ın ve hatta Peygamber'in hükmüne rıza göstermeyen kimselerin mümin olamayacaklarını açıkça ifade etmiştir. İbn Humeyr, Tenzîhü'l-enbiyâ, 116.

[242] İbn Humeyr, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 116. Krş. Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 2/581. Buna göre onun kızmış olduğu Rabb'inin hükmü değil, kavminin inkârıdır. Bunu Allah için yaptığından o bunun caiz olacağını düşünmüştür. Çünkü bunu dinine olan bağlılığı, kafirlere ve küfre olan buğzu sebebiyle yapmıştır. Ancak yapması gereken sabretmek ve kavminden ayrılıp hicret etmek için Allah'tan izin gelmesini beklemekti. Sâbûnî, *el-Müntekā*, 172-173; Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 129-130.

[243] Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Tevilü müşkili'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Kâhire: Mektebetü Dâru't-Türâs, 1973), 408; Ebû Ca'fer Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kâhire: Dâru Hicr, 2001), 16/376; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 14/267.

> Hz. Yûnus'un kızgınlığı, zaten caiz olmayan bir biçimde Rabbi'ne değil, kavmine yöneliktir. Nitekim Hz. Peygamber'in "Nefsim elinde olana yemin olsun ki eğer bir peygamber, kavmine tebliğ görevini yerine getirmezse o, bütün kavminin azabıyla azaplanır." ifadesinin bildirdiği husus açık iken, bir peygamberin peygamberlik etme emrine karşı Rabbi'ne öfkelenmesi kesinlikle olabilecek bir şey değildir. Hz. Yûnus artık iyice gönlü daralıp kavminin kurtuluşundan ümidi kesinceye kadar onların eziyetine katlanmış, Allah'ın emrettiği üzere hakkıyla tebliğ görevini yerine getirdikten sonra başını alıp gitmiştir. Binaenaleyh kızgınlığı, onlardan mâruz kaldığı eziyet sebebiyle kavminedir.[244]

Bu şekilde Hz. Yûnus'un durumunda itikadî açıdan ismeti ihlal edecek bir durum olmadığı gibi tebliğ vazifesi ve dolayısıyla amelde ismet noktasında da Hz. Yûnus'a en azından ağır bir ithamda bulunulamayacağını zımnen ifade eden İbn Humeyr, bu noktada ayetteki "bizim kudretimizin kendisine yetmeyeceğini zannetmişti" beyanının Hz. Yûnus hakkında ima edebileceği problemin izahına yönelir. Buna göre Hz. Yûnus Allah'ın hilim vasfının genişliği ve kendisine de bu şekilde tecelli edeceği zann-ı gâlibiyle, Allah'ın, kaçmasından dolayı kendisini muaheze etmeyeceği, dolayısıyla da bir sıkıntı, bir darlık vermeyeceğini zannetmiştir.[245] Binaenaleyh Hz. Yûnus açısından Allah'ın kudretinin nüfuzu ve şümulüne ilişkin bir sorgulama ve yanlış inanış söz konusu değildir.

Bir ihtimal de Hz. Yûnus'un, Allah'ın kudretinin, lütuf ve ihsanının bir eseri olarak ona acı verme ve mahbus hâle düşürme şeklinde tecelli etmeyeceğini, O'nun bu firarı affedeceğini zannetmiş olmasıdır. Ancak durum bunun hilafına gerçekleşmiştir. Bu ise peygamberlerin inanması mümkün olan, onlar hakkında caiz olan bir şeydir. Fakat İbn Humeyr'e göre facirler bunu "Allah'ın ona güç yetiremeyeceğini zannetti." şeklinde yorumlamışlardır. Oysa bu, taklîdî imana sahip bir kimsenin bile inanması mümkün olmayan açık bir küfürdür ve bir peygamber için evleviyetle mümkün değildir. Zira ibareyi Allah'ın âciz kalması ya da kaza ve kaderinin tecellisinin gerçekleşmemesi anlamında almanın küfür olduğu tartışmasızdır.[246]

---

[244] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 117.

[245] bk. İbn Humeyr, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 117. Burada İbn Humeyr ayettlerden de örnekler getirerek "kadera" kökünün, daraltma, sıkıştırma vb. anlamlara geldiğine dair etimolojik tespitler yapar.

[246] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 118.

İbn Humeyr, "*Böylece, Yûnus kendini kınayıp dururken (ve hüve mulîm) [büyük bir] balık onu yuttu.*" (Sâffât 37/142) ayetini de "[bundan önce] kınanacak ya da kınamaya konu olacak bir iş yapmıştı" şeklinde yorumlar. Ona göre her kınanacak iş yapan kimsenin vakıada kınanması gerçekleşmez. Şayet bu kabul edilir ve Allah'ın Hz. Yûnus'u kınamadığı söylenirse, zaten ayetteki ifadeye dayanarak onun ismetine yönelik ileri sürülen eleştiriler boşa çıkmaktadır. İbn Humeyr, kuvvetli ihtimalin Hz. Yûnus'un kınanmadığı olduğu kanaatindedir. Çünkü eğer kınama vâki olsaydı Cenâb-ı Hak bunu "O kınanmıştır (*melûm*)." şeklinde ifade edecektir. Şayet kınama gerçekleşmiş olsa dahi kınamanın birisi uyarı ve tekdir (*itâb*), diğeri de kötüleme ve ayıplama (*zem*) tarzında iki şekilde olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir. Buna göre eğer kınama vâki ise bu kınama kötüleme ve ayıplama değil, kaçması sebebiyle onu uyarma kabilinden gerçekleşmiştir. Uyarılan kimse (*muâteb*) bu uyarı ile hatasının düzeltilmesinden dolayı sevinçli ve bir anlamda nimete mazhar olmuş iken, kötülenen ve ayıplanan kimse (*mezmûm*) ise kovulmuş ve Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmıştır.[247] "Umulur ki senin uyarının sonuçları güzel olur / Zira bazen bedenler hastalıklarla sıhhate kavuşur."; "Eğer artık uyarı yoksa, bu sevgi değildir / Uyarı olduğu müddetçe [bil ki] sevgi devam etmektedir." gibi beyitleri örnek veren İbn Humeyr, bunlardan hareketle kınama (*levm*) ile kötüleme (*zem*) arasında bir fark olduğunu, dolayısıyla kınamanın aslında sevgiye delâlet ettiğini ve Hz. Yûnus'a karşı Cenâb-ı Hakk'ın bir sitemi varsa bile bunun ona olan sevgisinden olduğunu ifade etmektedir.[248]

Allah Teâlâ'nın "*Eğer Rabbi'nin nimeti ona ulaşmasaydı o ıssız bir çöle atılırdı.*" (Kalem 68/49) beyanı "Ona koruyup ona merhamet etmeseydik zemmedilecek bir iş yapacaktı" anlamındadır. Bu ise vâki olanı değil, sadece bunun mümkün ve muhtemel olduğunu bildirmektedir. Nitekim Hz. İbrâhim'in böyle bir şeyin olmayacağı kendisine vahiyle bildirilmiş olmasına rağmen "*... beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.*" (İbrâhim 14/35) şeklinde dua etmesi, Hz. Şuayb'ın "*Rabbimiz Allah dilemedikçe sizin dininize dönmemiz bizim için olacak şey değildir!*" (A'râf 7/89) demesi ve Allah'ın, Hz. Peygamber'e, bunu dilemeyeceği yine vahiyle bildirilmiş olmasına rağmen "*Andolsun,*

---

[247] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 118. İbn Humeyr'in buradaki ibareler üzerindeki tahlillerinin Kur'ân'ın başka ayetlerindeki kullanımlardan mülhem olduğunu söylemek mümkündür. Bunun bir örneği "*Allah ile birlikte başka ilâh edinme. Sonra kınanmış ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş (melûmen medhûran) olarak cehenneme atılırsın.*" (İsrâ 17/39) ayetidir.

[248] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 118-119.

dileseydik biz sana vahyettiğimizi tamamen ortadan kaldırırdık." (İsrâ 17/86) buyurması da bu kabilden örneklerdir.[249]

İbn Humeyr'e göre Cenâb-ı Hakk'ın, Hz. Peygamber'e "*Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma.*" şeklindeki hitabı, "Gönlü daraldığında kaçan Yûnus gibi olma." anlamındadır. Nitekim Allah Teâlâ, "Tıpkı Yûnus'un gönlünün daraldığı gibi 'Onların söyledikleri şeyler yüzünden senin gönlünün daraldığını, andolsun, biliyoruz." (Hicr 15/97) ama sen onun yaptığı gibi kaçma." buyurmaktadır. Öte yandan Hz. Peygamber "Beni Yûnus b. Mettâ'dan üstün görmeyin."[250] buyurmuştur. Ayrıca İbn Humeyr burada "Hiçbir insanın "ben Yunus b. Mettâ'dan hayırlıyım." demesi caiz değildir." hadis-i şerifini de aktarmaktadır.[251] Hz. Peygamber'in buradaki endişesi, ümmetinin avamının buradaki beyanı olduğundan farklı anlaması ve ona sadece belirli ve sınırlı bir hususta Yûnus gibi olmaması emredilmişken bunu genel bir hüküm olarak algılamasıdır. Hâlbuki Cenâb-ı Hak, Hz. Yûnus ve diğer peygamberler hakkında Hz. Peygamber'e bir yandan "*Onlar Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir, onların hidayetine uy.*" (En'âm 6/90) buyurarak onların tavır ve ahlâkını benimsemesini ve bununla hidayet bulmasını emretmişken diğer yandan genelleyici bir hükümle hiçbir meselede Hz. Yûnus gibi olmamasını emretmesi mümkün değildir.[252]

2.2. Tebliğde İsmet

Peygamberlerin ismetine onların dini tebliğde zaafiyet gösterdiği, bu görevi aksattığı yahut yerine getirmediği hususunda birtakıım ithamlar söz konusudur. İbn Humeyr'in, peygamberleri bundan tezkiye metodu, onun Tenzîhü'l-enbiyâ'da zikrettiği peygamber kıssaları üzerinden incelenip tespit edilecektir.

2.2.1. Hz. İbrâhim

Hz. İbrahim'in ismeti konusunda tartışılan hususlardan birisi onun İslâm hakkında üç kez yalan söylediği iddiasıdır.

---

[249] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 119.
[250] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 119; Bk. Buhârî, "Enbiyâ", 36 (3231).
[251] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 120.
[252] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 119-120.

İbn Humeyr, muârızlarının, Hz. İbrahim'in mahşerde kendisinden şefaat istendiği vakit "Ben üç yerde İslam hakkında yalan söyledim" demesi[253] sebebiyle onun masum olmadığını söylediklerini nakleder ve bu ithamları değerlendirir:

İlk "yalan"ı, kavmi, seher karanlığında onu mihrican festivaline çağırdığı esnada, onun aklında, ayetteki "*Allah'a yemin ederim ki siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!*" (Enbiyâ 21/57) beyanının ifade ettiği üzere onların putlarına yönelik bir ameliye olduğu için, başından onları savmak adına yıldızlara bakıp "*Ben hastayım*" demesidir (Sâffât 37/88-89).[254] Kavmi yıldızlara bakarak hüküm verme ve yıldızlardan birtakım hükümler çıkarma âdetinde olduğu için, onların inancına göre geçerli bir mazeret ortaya koymak adına böyle yapmıştır.[255] Böylece kavmi onun yıldızlardan hasta olacağı hükmünü çıkardığını zannederek ikna olmuş ve onu bırakmışlardır. İbn Humeyr'e göre Hz. İbrâhim'in bu sözleri de aslında gök cisimleri hakkındaki beyanlarında olduğu gibi devamında hakikati anlayabilirler ümidiyle onları açmaza sürüklemeye ve uyandırmaya yöneliktir. Mâtürîdî de bunun "ben hasta olacağım" manasında olup dilde kullanımı caiz bir söz olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Hz. İbrâhim'in üç yerde yalan söylemiş olduğu ona atılan bir iftiradan ibarettir. Zira peygamberlere yalan nispet edilmesi caiz değildir ve onlardan yalan, hiçbir şekilde vukû da bulmamıştır.[256]

Onun söylemiş olduğu ikinci "yalan"a gelince, putları paramparça ettiğinde "Putlarımıza bunu kim yaptı?" sorusuna vermiş olduğu "*Belki de en büyükleri yapmıştır.*" (Enbiyâ 21/63) cevabıdır. Halbuki o bu esnada o en büyüklerinin de burnunu kırmış ve gözünü de oymuştu. İşte bu da onun amacının kavminin putlara ve yıldızlara olan inancını nefyetmek olduğunu gösterir. Bu da metot bakımından, onun geçmişte gök cisimleri hakkında söylemiş olduğu üç söze benzer. Hz. İbrâhim'in buradaki amacı bu putların kendilerini korumaya da başkasına bir zarar veya fayda vermeye de gücü yetmeyen

---

253 bk. İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 92.

254 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 12/164-165.

255 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 26/147; Zemahşerî, *Keşşâf Tefsîri*, 3/344. Buna göre Hz. İbrâhim, yıldızbilimci olan kavminin indinde geçerli olsun diye onları sanki yıldızlardan bir işaret almışçasına onları yanılgıya düşürmüştü. Onun burada söylemiş olduğu yalan; savaştaki hile, takiyye ve eşlerin-davalıların arasını düzeltmede olduğu gibi caiz görülmüştür. Zemahşerî'ye göre tarizli ve tevriyeli konuşmak yalan sayılmaz. Hz. İbrâhim'in burada yaptığı ise "Kaderinde ölüm bulunan kimsenin bir tür hasta olduğu" niyetini taşıyan bir tarizden ibarettir. Yine Hz. İbrâhim'in "Sizin inkârınız sebebiyle mânen hastayım!" demeyi kastettiği de nakledilmiştir.

256 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 12/164.

faydasız varlıklar olduğunu ortaya koymaktır. Bunu yaparken de "farz edelim ki bu rabdir…" şeklinde bir akıl yürütme caiz olup istidlâlin tabiatı gereğidir.

Yine Hz. İbrâhim, "Ben doğru yola ermişken Allah hakkında benimle tartışıyor musunuz?" buyurmuştur. Allah Teâlâ da onun, kavmine açıkça "*Ben sizin ortak koştuklarınızdan uzağım.*" (En'âm 6/78) dediğini ve kavmiyle tartışıp onları reddettiğini ifade ettikten sonra bu tür iddiaların ortaya atılması gereksiz birer spekülasyondan ibarettir. Dolayısıyla İbn Humeyr'e göre Hz. İbrâhim'i bundan tenzih metodu da tıpkı daha önce geçen bahiste olduğu gibidir. Bu sebeple İbn Humeyr bunların tamamını aynı cinsten olmaları bakımından bir yalan gibi saymıştır -ki kendisi de bunu yalan değil, ancak bir nazar yöntemi olarak addetmektedir- zira o put hakkındaki sözü, muârızının mezhebine karşı hüccetini kanıtlama yollarından biri olan fâside fâsitle cevap verme cihetindendir.[257] Hz. İbrâhim bu yöntemle onları kendi silahlarıyla vurmuş, putların âciz yaratıklar olduğunu kendilerine itiraf ettirmek suretiyle inançları konusunda onları âciz bırakmıştır.[258]

Onun söylemiş olduğu üçüncü yalan ise onun, zorba melikin ceberutundan korkarak, eşi Sâre'yi, kızkardeşi olarak tanıtmasıdır.[259]

İbn Humeyr'e göre bunlar zaten birer nazar yöntemi olduğu için yalan değildir.[260] Ayrıca, bu özelliğinin dışında, bunlar Allah'ın emriyle söylenmiş olduğundan da yalan sayılamaz.

2.2.2. Hz. Muhammed

Hz. Peygamber'in tebliğ hususundaki ismetine getirilen eleştiri, "*Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de (azat etmek suretiyle) iyilikte bulunduğun kimseye, 'Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın' diyordun. İçinde, Allah'ın ortaya*

---

[257] Bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/577. Zemahşerî'ye göre bu sözler tariz ve tevriye içerir. Hz. İbrâhim'in buradaki kastı kendi yaptığı işi puta nispet etmek değildir. O, tariz cihetinden bunu kendisinin yaptığını bildirmek istemektedir. Nitekim bu tariz uslûbuyla da maksadına ulaşıp kesin delillerle muhataplarını ilzâm etmiştir. Bk. Enbiyâ 21/64-65.

[258] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 89-92; Bulut, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, 19; Zemahşerî, *Keşşâf,* 2/576. Hz. İbrâhim bu sözü onlar hakkındaki kanaatine binaen söylemiştir. Zira kavmi putların tasarruf edebileceğine inanmaktaydı. O da kavminin büyük puta gitmeyeceğini bilerek onlarla alay edip cehaletlerini ortaya koymak için böyle söylemiştir.

[259] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 93.

[260] Benzer yorum için bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 12/164-165. Mâtürîdî, Hz. İbrâhim'in bunu onlar gibi davrandığına delil olsun da kendisini rahat bıraksınlar diye yaptığını ve bu yöntemle istediği neticeyi daha iyi elde edeceğini ifade etmekte, bu bakımdan bu yöntemi bir davet metodu addetmektedir.

çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha lâyıktı." (Ahzâb 33/37) ayetinin de delâlet ettiği, onun Zeyneb bt. Cahş ile evlenme emrini gizlediği, ertelediği, bu emri yerine getirme konusunda tereddüt ettiği iddiasıdır.[261]

Bu aynı zamanda ismetin mihneti kaldırmadığına da delildir. Çünkü Hz. Muhammed bununla imtihan olmuştur. Bu mesele Hz. Peygamber için olduğu kadar diğer insanlar için de bir imtihandır. Çünkü Allah Teâlâ kendi azametli nefsine yemin ederek "*Hayır, Rabbin'e andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra, verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, onu kabullenip, boyun eğip, teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.*" (Nisâ 4/65) diyerek Peygamber'e koşulsuz ittibâyı buyurmuştur. İbn Humeyr bunu "Bu, ümmetin avamının, taklitçilerinin ve takipçilerinin kendisiyle imtihan olduğu kıssadır." sözleriyle ifade etmektedir.[262] Ona göre bu kıssa, hakkında yalan konuşulamayacak kadar zahir ve meşhurdur.[263] İbn Humeyr'in aktarımıyla, ayetin nüzulüne sebep olan hadise şu minvaldedir:

Ayette söz konusu edilen kadın, Hz. Peygamber'in halasının kızı Zeyneb bt. Cahş, kocası ise onun evlatlığı ve azatlısı olan Hz. Zeyd b. Hârise'dir. Hz. Peygamber onu evlat edinip yetiştirdiği için başlangıçta "Resulullah'ın oğlu" diye anılmaktadır. Ancak "*Allah, evlâtlıklarınızı da gerçek oğullarınız yapmamıştır. Bunlar sizin kendi iddianızdır... Evlâtlıklarınızı babalarının soy adlarıyla anın. Bu Allah katında adalete daha uygun bir davranıştır.*" (Ahzâb 33/4-5) ayetleri ile yasaklayınca bu isimlendirme terk edilmiştir. Evlilik çağı geldiğinde Hz. Peygamber Hz. Zeyd'i Hz. Zeyneb ile evlendirmiştir. Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e Zeyneb'le evlenmesini emredinceye veya bunu ona bildirinceye kadar da bu evlilik sürmüştür.[264]

Bazı müfessirler "*Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de (azat etmek suretiyle) iyilikte bulunduğun kimseye, 'Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın' diyordun.*" ayetinin başında geçen "diyordun (*iz tekūlü*) ifadesini, Zeyd'e "Eşini

---

[261] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 50; detaylı bilgi için bk. Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd*, 5/60.

[262] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 50.

[263] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 50. Zira ona göre peygamberlerin tebliğ hususunda bir şeyi gizlemesi mümkün değildir. Buna da Hz. Aişe'nin "Eğer Rasulullah (sav) vahiyden bir şey gizlemiş olsaydı "*Allah'ın kendisine nimet verdiği…*" (Ahzâb 33/37) ayetini gizlerdi…" hadisini delil göstermektedir.

[264] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 50.

nikâhında tut" demesinden dolayı Hz. Peygamber'e kınama ve azarlama (*itâb*) mahiyetinde bir uyarı olduğu şeklinde yorumlamaktadır. İbn Humeyr ise bunun, hitabın devamını anlamaya hazırlanması için Hz. Peygamber'in dikkatini çekmeye yönelik olduğu kanaatindedir. Ona göre "*Hani Rabbin İbrâhim'i bazı kelimelerle imtihan etmişti*" (Bakara 2/124) ve "*Hani biz meleklere Âdem'e secde edin demiştik*" (Bakara 2/34) ayetlerindeki kullanımlar da bu yorumu desteklemektedir.[265]

İbn Humeyr'e göre Hz. Peygamber'in Zeyd'e "Onu tut." demesinin sebebi, Hz. Zeyd'in ona Hz. Zeyneb'den şikâyet ederek gelmesidir. O, Efendimiz'e gelip Hz. Zeyneb'in kendisine sövdüğü, hakir gördüğü, ona karşı kibirlendiği ve şerefiyle övündüğünden şikâyet ederek onu boşamak istediğini söylemiştir. Bu durumda belki de evlâ olan Hz. Peygamber'in "Sen bilirsin." veya buna benzer bir şey demesi yahut da susması, ona herhangi bir şey emretmemesi yahut bir şeyi yasaklamamasıdır. Zira aslında bu esnada Allah, ona Hz. Zeyneb ile evlenmesini emretmiş ya da bu evliliğin gerçekleşeceğini bildirmiştir. Fakat İbn Humeyr'e göre Hz. Peygamber'in buradaki kaygısı ve bunu söylemeye onu sevk eden husus, sefih kimselerin bunu öğrendiklerinde ileri geri konuşmaları ihtimali ve ona eziyet etmeleri sebebiyle kendi helâklerini hazırlayacakları, böylece hem dünya hem de ahirette lanetlenmeyi hak edecekleri hususudur. Zira Allah Teâlâ "*Allah'ı ve Resulü'nü incitenleri Allah, dünyada ve âhirette lânetlemiş ve onlar için alçaltıcı bir ceza hazırlamıştır.*" (Ahzâb 33/57) buyurmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber Hz. Dâvûd'un çok sayıda hanımı varken bir tane daha alma niyet ve teşebbüsüne delâlet ettiği şeklinde yorumlanan "*Onu da bana ver*" (Sâd 38/23) kabilinden beyanı sebebiyle Allah tarafından azarlanıp kınandığını bildiğinden Hz. Zeyd'e "Onu tut." demiş ve böylelikle bir itâba mâruz kalmaktan kurtulmuştur.[266]

Hz. Zeyd, Efendimiz'e gelip Hz. Zeyneb'in gıyabında onunla ilgili konuşurken Resûlullah'ın ona "Allah'tan kork." demesi, Hz. Peygamber'in bu konudaki masumiyetini kabul etmeyenler tarafından, Zeyd'i Zeyneb'i boşamasından sakındırmak olarak anlaşılmıştır; fakat İbn Humeyr'e göre bu, gıybet olacağı endişesiyle onun

[265] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 54-55.
[266] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 55.

bulunmadığı ortamda onunla ilgili anlatımlarına dikkat etmesi hususunda Peygamber tarafından kendisine yapılan bir uyarıdan ibarettir.[267]

Cenâb-ı Hakk'ın, Hz. Peygamber'e hitaben "Zamanı gelince Allah'ın ortaya çıkaracağı şeyi sen içinde saklıyor ve insanlardan korkuyordun." sözüne gelince İbn Humeyr'e göre burada "min" harf-i cerri hazfedilmiştir. Buna göre burada "İnsanların senin hakkında bir şeyler söyleyip günah işlemelerinden ve helâk olmalarından korkuyordun. Fakat Allah Teâlâ, senin korkmana en lâyık olandır." manası kastedilmektedir. Yani burada Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e "Senin ve diğer insanların hakkındaki muradımın gerçekleşmesinden korkuyorsun. Ancak senin tedbirin o insanları, Allah'tan gelecek herhangi bir şeyden korumaz. Günah işleyen ve herhangi bir şey söyleyen kimse yüzünden de senin üzerine bir şey yoktur. Çünkü biz kimin ne söylediğini ve onların karşılığının da ne olduğunu en iyi bileniz." demiş gibidir.[268]

İbn Humeyr, Efendimiz'in kaderi ve ona müteallik şeyleri gözetmeksizin insanlardan korkmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Allah Teâlâ'nın "*Allah'ın vahyini insanlara ulaştıran, O'ndan çekinen, Allah'tan başka hiçbir kimseden çekinmeyen peygamberler*" (Ahzâb 33/39) nitelemesi, onun bundan uzak olduğuna en büyük delildir.[269] Allah Teâlâ, peygamberlerini korku konusunda tezkiye etmiştir. Onlar, yalnızca Allah'tan korkarlar. Dolayısıyla ilgili ayeti, Efendimiz'in insanlardan korktuğu şeklinde anlamak ayetler arasında tenâkuz olduğu anlamına gelecektir; hâlbuki Allah'ın ve Peygamberi'nin haber verdiği şeyde çelişki imkânsızdır.[270]

Bütün bu anlatılanlardan çıkan, onların Hz. Peygamber'e isnad ettiği bu iddiaların ve Hz. Peygamber'in vahyi gizleme gayesi güttüğünün asılsız olduğudur. O yalnızca, insanların kendi hakkında yanlış düşüncelere kapılıp yakışıksız beyanlarda bulunacaklarından ve bununla da kendi helâklerini celbedeceklerinden korkmuştur. İbn Humeyr, bu sözlerin "sahibini cehenneme taşıyacak sözler" olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü bunlar "*Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının.*" (Haşr

---

[267] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 55.
[268] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 56. Benzer yorumlar için bk. Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 145-147; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd,* 5/60. Teftâzânî de bu gizlemenin münafıklardan korktuğu için değil, onların bu durum karşısında sergileyeceği tavırları sebebiyle azabı celbedeceklerinden kaynaklandığını belirtmiştir.
[269] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 56.
[270] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 57.

59/7), "*Resûlullah'a itaat eden Allah'a itaat etmiş olur.*" (Nisâ 4/80) ve "*De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.*" (Âl-i İmrân 3/31) ayetlerine muârızdır. Yine Cenâb-ı Hakk'ın "*Hayır, Rabbin'e andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.*" (Nisâ 4/65) beyanı da Peygamber'e itaati, kesin olarak emretmektedir. Hz. Peygamber de bu ayetlerin delâlet ettiği mana sebebiyle insanların başına bundan dolayı bir bela gelmesinden endişelenmiştir.[271]

Sonuç itibariyle, Hz. Peygamber'in, Zeyd'e "Eşini tut." sözü sebebiyle bir kınama ve azarlamanın vâki olmadığı da belirtilmelidir. İbn Humeyr'e göre böyle bir durumun varlığı kabul edilse bile bunun "mübahlar içerisinde daha evlâ olanın terki" kabilinden görülmesi gerekmektedir.[272]

2.2.3. Hz. Eyyûb

Hz. Eyyûb'un ismetine getirilen eleştiri, onun bir gün zorba bir kralın yanında gördüğü bir kötülüğe sessiz kaldığı iddiasıdır. O bu sebeple teblîğ görevini yerine getirmemekle itham edilmiştir.[273]

İbn Humeyr bu kimselerden ilk istenenin, iddialarını ispat etmek olduğunu, fakat onların, uydurdukları hikâyeler dışında, Kitap veya Sünnet'ten herhangi bir şeyle bunu ispatlayamadıklarından söz eder. Üstelik uydurdukları hikâyeler de sübût konusunda örümcek ağından daha dayanıksızdır. Şayet bunların sübûtları sahih olsaydı Hz. Eyyûb'u bundan tenzih etmenin çok kolay olduğunu ifade eden İbn Humeyr, bu ifadelerin zaten rivayeten de sıkıntılı, mesnetsiz olduğunu ifade etmektedir.

Onun, zorba kralın münkerini değiştirmediği iddiası, ismeti açısından mümkündür. Çünkü münker davranışın düzeltilmesi, mümkün olduğu takdirde gereklidir. Bunun delili

---

271 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 58.

272 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 55. Ayrıca bk. Teftâzânî, *Şerhu'l-Makāsıd*, 5/60; Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 147.

273 Bu iddiada bulunanlar, bunu onun cilt rahatsızlığına düçâr olmasının da sebeplerinden saymışlardır. İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 121.

de Cenâb-ı Hakk'ın "*Biz onlara yeryüzünde bir imkân verdiğimizde namazı kılarlar, zekâtı verirler ve ma'rufu emredip münkerden nehyederler.*" (Hac 22/41) sözüdür.

İbn Humeyr'e göre "imkânı olduğu takdirde" Hz. Eyyûb, bunu muhakkak düzeltecekti fakat bunun imkânına dair şu ihtimaller söz konusu olabilmektedir:

O, kralın zorbalığını öğrendiğinde kendi canı hakkında endişelenmiş olabilir. Bu sebeple onun işlediği münkerden daha büyük bir münker işlememesi için, onu zâhiren düzeltmekten çekinip, kalbiyle değiştirmiş olması mümkündür.

Bu kralın, Hz. Eyyûb'un ümmetinden olmaması da muhtemeldir. Eğer böyleyse de zaten onun bir şeyi değiştirmesi ona gerekli değildir. Bu, Hz. Mûsâ'nın putlara tapan bir kavme denk geldiğinde -kendi kavmine müdahale etmişken- onlara müdahale etmemesine benzer. Çünkü her peygamber, ancak kendi kavminden sorumludur.

Ona göre, rivayet sahihse, yalnızca zikredilen bu iki söz sayesinde bu meseleden en güzel şekilde çıkış sağlanabilmektedir.[274] Ancak bu rivayet zaten sahih değildir. Dolayısıyla o, Hz. Eyyûb'u bu iddiadan tenzih etmiş, bu iddiayı ona hiç yaklaştırmamıştır.

2.2.4. Hz. Yûnus

Hz. Yûnus'un ismetine, tebliğ hususunda getirilen eleştiri onun kendisine peygamberlik vazifesi verildikten sonra kavmini bırakıp gittiği iddiasıdır.

İbn Humeyr, öncelikle, Efendimiz "Nefsim elinde olana yemin olsun ki eğer bir peygamber, kavmine tebliğ görevini yerine getirmezse bütün kavminin azabıyla azaplanır." demişken Hz. Yûnus'un kavmine tebliğden geri durmasının mümkün olmayacağını söylemekle bu iddiayı reddetmiş ve Hz. Yunus'un tebliğ vazifesini yerine getirmekten çekindiğinin sahih olmadığını belirtmiştir.[275] Ona göre Hz. Yunus, göğsü daralana kadar kavminin eziyetlerine katlanmış, yapabileceğinin en iyisiyle tebliğini yapmış fakat bundan sonra kavminin kurtuluşundan ümidi kesip Allah'ın emrettiği gibi kendini o kavmin başına gelecek felaketten kaçırmıştır. Allah'ın hilminin genişliği

[274] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 122.
[275] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 117.

sebebiyle de bu kaçmasından dolayı kendisinden bir şey talep edilmeyeceğini zannetmiştir.

"*Zannetti ki biz ona güç yetiremeyiz.*" (Enbiyâ 21/87) ayetinin "Ona bir sıkıntı, bir darlık vermeyeceğimizi zannetti" manasına geldiğini ifade eden İbn Humeyr, *kadera* fiilinin *dayyeka* ile aynı anlama geldiğini deliller öne sürerek ispatlar.[276]

Buna göre Hz. Yûnus, Allah'ın kudretinin kendisine taalluk etmeyeceğini değil de kendisine sıkıntı ve darlığın ilişmeyeceğini zannetmiş olur. Bu, peygamberler hakkında caiz olan bir şeydir. Fâcirler ise bunu "Allah'ın ona güç yetiremeyeceğini zannetti" şeklinde anlamlandırmışlardır. Bunun bir peygamber için mümkün olmayacağı açık olmakla birlikte peygambere böyle bir isnadda bulunmak da fâcirliktir. İbn Humeyr'e göre, takliden iman etmiş biri için bile mümkün olmayan bu şey, peygamberler hakkında muhaldir.[277]

Onun *"mülîm"* olarak adlandırılmasına gelince; İbn Humeyr bu ayeti "O kınanacak bir iş yapmışken balık onu yuttu." şeklinde tefsir etmiş ve her başına kınanacak iş gelenin kınanmış olmadığını söylemiştir.[278] Buna göre biri hakkında kınanacak bir şey yaptı denilmesi onun hakkında kınamanın vâki olmasını gerektirmez. Eğer Allah Teâlâ onu kınamadıysa, kınamanın olmadığına dair yapılan itiraz defedilmiş olur. Apaçık olan ise onun kınanmadığıdır. Çünkü eğer kınama vâki olsaydı "O melûmdur" (azarlanan) denilmesi gerekirdi. Oysa ayet-i kerîmede *"mülîm" (azarlanmayı hak edecek iş yapmış)* şeklinde gelmiştir.

Şayet onu kınamış olsaydı bu kınama, itâb ya da zemm şeklinde olabilirdi ve eğer Allah'tan ona bir kınama olsaydı da bu kaçmasına bir sitem olarak gelirdi. Dolayısıyla o, yine zemme uğramamış olurdu. Zira "Muâteb mahburdur (sevinçli, nimet verilmiş);

---

[276] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 118. Benzer yorumlar için bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 9/315-317.

[277] Endülüslü bir talebe ile müzakeresinde, talebenin ona bazı kimselerin "Allah'ın ona güç yetiremeyeceğini zannetti" mealindeki ayeti, "Allah'ın ondan âciz kaldığı, kazasını kaçırdığı vs." şeklinde anladığını, bunun ise icmâen küfür olduğunu ilettiğini aktarır. İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 118.

[278] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 118.

mezhûr (küçük düşürülmüş) da medburdur." Yani kişi sevdiğine sitem eder ve sitem ile yerme arasında fark vardır.[279]

Tüm bunlardan çıkan sonuç Cenâb-ı Hakk'ın ona sevgisi sebebiyle sitem ettiğidir; o yerilmemiştir.

"Rabbi'nin lütfu imdadına yetişmeseydi o mutlaka kınanmayı hak etmiş olarak ıssız bir sahaya atılacaktı." ayetine gelince, İbn Humeyr'e göre, burada vâki olandan değil de mümkün olandan bahsedilmiştir. Yani onun kınanacak bir iş yapması sebebiyle değil de özünde mümkün olması sebebiyle böyle denilmiştir. Nitekim bu ifadeler onun, Cenâb-ı Hakk'ın lütfuyla, zemme uğramadığını da gösterir. Bu ismetin gereğidir ve Hz. Yûnus'un -tıpkı daha önce bahsi geçen peygamberlerde olduğu gibi- korunmuş olduğunu gösterir; nitekim Hz. İbrâhim'in, Cenâb-ı Allah'a "*Beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut!*" (İbrâhim 14/35) demesi ve ardından bundan emin bir şekilde güvenceye alınması ve korunması; aynı şekilde Hz. Şuayb'ın, kâfirlere "*Rabbimiz Allah dilemedikçe sizin dininize dönmemiz bizim için olacak şey değildir!*" (A'râf 7/89) sözleri, peygamberlerin günahlardan korunduğunun en bariz delilleridir. Yine Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e "*Gerçek şu ki, biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız.*" (İsrâ 17/86) hitabını da ismetin delili olarak yorumlamıştır. Şöyle ki Cenâb-ı Hak, dileseydik bunu kaldırırdık demiş fakat kaldırmamıştır. Bu, haberle sabittir.[280]

Allah Teâlâ'nın, Efendimiz'e, "*Sen Rabbin'in hükmüne sabret; balığın yuttuğu (Yûnus) gibi olma.*"[281] (Kalem 68/48) buyruğuna gelince, burada kastedilen onun göğsü daraldığında kaçmasıdır. "*Söyledikleri yüzünden canının sıkıldığını muhakkak ki biliyoruz.*"[282] (Hicr 15/97) ayeti buna delildir. Buna göre Cenâb-ı Hak, "Biz onların söylediği şeyler yüzünden senin de -tıpkı Yûnus gibi- göğsünün daraldığını biliyoruz. Fakat sen onun yaptığı gibi bunalıp kaçma" demiş gibidir. İbn Humeyr, bu ayeti bu şekilde

[279] İbn Humeyr, kızmanın sevgiye delâlet ettiğine beyitlerden örnekler gösterir: "Şair, "Umulur ki senin sitemin övülmüştür. Belki de bedenin sıhhati, hastalıktadır." İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 118.
[280] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 119.

tefsir eder ve Hz. Peygamber'in bu ayet sebebiyle "Beni Yûnus b. Mettâ'dan üstün görmeyin" buyurduğunu ifade eder. Efendimiz'in sözlerinden, Hz. Yûnus'un, ismet bakımından, Efendimiz'den daha üstün bir konumda olduğu, daha iyi korunduğu sonucu çıkmaktadır. Zira Hz. Yûnus'a tanınan -tabir yerindeyse- iltimas, ona tanınmamış ve onun kavminden uzaklaşması ona yasaklanmıştır. Elbette bunu, ismet bakımından daha üstün olmak olarak değil de Allah'ın lütfuna daha fazla mazhar olmak şeklinde görmek de mümkündür. Efendimiz'in "Kimsenin "Ben, Yûnus b. Mettâ'dan hayırlıyım" demesi caiz değildir." manasındaki sözü de bunu ifade eder.

İbn Humeyr de bu bağlamda meseleyi "Seven sevdiğinin nazına katlanır" gibi bir bakış açısıyla ele almış görünmektedir. Buna göre Resûl-i Ekrem Efendimiz'e tanınmayan iltimasın, Hz. Yûnus'a tanınmış olması, onun Cenâb-ı Hak katındaki değerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu meyanda sevilene yapılan sitem de zem sayılmaz. Eğer yerecek olsaydı Allah Teâlâ, ayet-i kerîmede, Hz. Yûnus için "*mülîm* (kınanacak iş yapan)" değil de "*mülâm* (kınanan)" lafzını kullanırdı. Dolayısıyla Allah Teâlâ'nın "Yûnus gibi olma" uyarısı, yalnızca onun ümmetinin sıkıntısından kaçma işine mahsus kılınmıştır; umuma şamil bir nehiy değildir. Yani İbn Humeyr'e göre, Allah Teâlâ "Yûnus gibi olma" derken "onun gibi kaçma" demeyi kastetmiştir. Çünkü O'nun, Hz. Yunus'un ahlâkına uyup onunla hidayet bulmasını emretmişken, Hz. Peygamber'i bundan nehyetmesi mümkün değildir. Nitekim "İşte o peygamberler, Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir. Şu hâlde onların rehberliğine uy." âyeti buna delâlet eder.[283]

2.3. Amelî Konularda İsmet

2.3.1. Hz. Nûh

Hz. Nûh'un ismetine dair yapılan eleştiri "*Derken gemi onları, dağlar gibi dalgalar arasında götürmeye başladı. Nûh, uzak duran oğluna, 'Haydi yavrum gel, sen de bizimle birlikte gemiye bin, kâfirlerle beraber olma!' diye seslendi. Oğlu, 'Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım' diye cevap verdi. Nûh 'Bugün Allah'ın hükmünden ancak O'nun esirgedikleri kurtulacaktır.' derken aralarına dalga giriverdi, böylece o da boğulanlardan oldu.*" (Hûd 11/42-47) ayetlerinin delâletiyle onun, kendisine iman etmeyen oğlunu kendi

[283] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 120.

ehlinden sayması ve onu da iman edenlerle birlikte gemiye davet etmesine dairdir. Tefsir kaynaklarında, bu hâdisenin, şu şekilde gerçekleştiği bilgisi yer almaktadır: Nihayet sular Allah'ın takdir ettiği seviyeye geldiğinde (Kamer 54/12) gemi dağlar gibi dalgalar arasında yüzmeye başladı. Bu arada Hz. Nûh, kendisini yalanlayanlardan olup yalnız olarak bir kenara çekilmiş bulunan dördüncü oğlu Yâm'a babalık şefkat ve merhametiyle son olarak bir daha seslenip gemiye çağırdı. Oğlu babasının bu çağrısına kulak vermedi; çünkü olayın diğer tabiî afetler gibi bir afet olduğunu düşünüyor ve yüksek yerlere çıkarak kurtulabileceğini sanıyordu. Bu sebeple babasının çağrısına, "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" diye cevap verdi. Hz. Nûh da ona "Bugün, Allah'ın rahmet ettikleri dışında, onun emrinden koruyacak kimse yoktur" dedi ve aralarına bir dalga girdi, o da boğulanlardan oldu.

İbn Humeyr, onun ismetine muhalefet edenlerin, bu meseleye dair "Hz. Nûh'un oğlu gemiye binmekten çekinmiş ve kendisini dalgalardan koruyacağına inanmışken, bir de ona 'kâfirlerle beraber olma' şeklindeki uyarısına rağmen hâlâ ona 'bizimle gel' demesi ne kadar doğrudur? Halbuki onun gemiye binme konusunda babasına karşı gelmesi ve başka bir şeye sığınması onun kâfir olduğunun bir göstergesidir. O, imkân bulamadığı için değil, inanmadığı için gemiye binmemiştir.[284] Ayrıca bunda babasının ona olan hoşgörü ve şefkatine karşı bir tahkir de vardır; şayet geminin dışında da kurtuluş olsaydı o hâlde gemiye sığınmak, zorluk ve darlıktan dolayı ahmaklık olurdu… Bütün bu durumlarda onun küfrüne bir karine varken Hz. Nûh, nasıl olur da onun hakkında 'Rabbim şüphesiz o benim ehlimdendir ve senin va'din de gerçektir.' diyebilir?" dediklerini nakleder. Binaenaleyh ayette geçen "O, senin ehlinden değildir." ifadesi dinde ehlinden sayılmadığı anlamına gelmektedir.[285] Cenâb-ı Hak, bu ifadeyle onun iman hususunda babasının ehlinden olmadığını dolayısıyla kâfir olduğunu kastetmiştir.[286] Hz.

[284] Sâbûnî, *el-Müntekā*, 47-48. Sâbûnî'ye göre de Hz. Nûh, oğlunun kâfir olduğu halde gemiye binmesini beklememiştir. Onun oğluna yönelik "*Kâfirlerle birlikte olma.*" (Hûd 11/42) hitabı, onu önce imana davet edip sonra da onun kendileriyle (iman edenlerle) birlikte gemiye binmesini dilediğinin delilidir.

[285] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 78-79. Ayrıca bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 18/2-3.

[286] Şerîf el-Murtazâ, *Emâli'l-Murtazâ: Gureru'l-fevâid ve dürerü'l-kalâid*, ed. İbrâhim M. Ebu'l-Fazl (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1954), 502.

Nûh ise bundan önce kendisinden söz aldığı için onun kurtulmasını istemiştir.[287] Nitekim peygamberler, zahirle mükelleftir; bâtınları ise ancak Allah bilir.

Yine Hz. Nûh'un oğlunun "Beni tufandan bu dağ korur." beyanı üzerine "Demek ki tufanın geleceğine inanıyor yani beni yalanlamadı; doğruluyor." şeklinde onun imanına dair bir hüsnü zannı söz konusudur. "Şüphesiz mümin imanıyla selamete erer." diyen İbn Humeyr, Hz. Nûh'un, oğlunun, kendisinin helâk va'dini doğrulayıp mü'minlerin de bundan imanıyla kurtulacağına inandığı için geminin içindekiler gibi geminin dışında olup da bu va'de inananların da kurtulabileceğini düşünmüş olabileceğini söylemektedir.[288] "*Bugün Allah'ın emrinden başka koruyacak yoktur…*" (Hûd 11/43) ayetini "Yani kâfirlerin helâkini dilemesinden, onun rahmet ettikleri hariç, koruyacak kimse yoktur." şeklinde açıklayan İbn Humeyr, sanki "Hz. Nûh'un, 'imanıyla selamete erenleri' ve 'Allah'ın merhamet ettikleri'ni iki ayrı sınıf olarak ele aldığı" yorumunu yapmaktadır. Dolayısıyla imanı sayesinde kurtuluşu istihkak edenlerden başka, Allah'ın rahmetiyle kurtuluşa erenlerin de bulunabileceğini[289] ve Hz. Nûh'un da oğlu hakkında bu ikinci gruba dâhil olup da kurtulması ümidi taşıdığını ifade etmektedir.[290]

İbn Humeyr burada, Hz. Nûh'un oğlunun açık bir inkârı henüz vâki olmadığı için, bu sözlerin tevil edilebilir olduğunu söyler. Nitekim Hz. Nûh, o anda aralarına dalga girmemiş olsaydı, oğlunun da gemiye bineceğini düşünüyordu. Bunun delili de onun, nesebi ve zâhiren mümin görünmesi sebebiyle, "Rabbim, şüphesiz oğlum benim ehlimdendir." ve kendi ehlinin ve müminlerin selâmeti hakkında da "Şüphesiz senin va'din haktır, ailemin mü'min olmasından dolayı onların kurtulacağına dair bir va'din var, oğlum da benim ehlimdendir. Sen hikmetlilerin en hikmetlisisin." demesidir.[291]

---

[287] Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/272-273. Hakîm olan Allah, daha önce, haklarında hüküm kesinleşmiş olanlar hariç ailesini kurtaracağına dair Hz. Nûh'a söz vermişti. Onun sözünden dönmesinin mümkün olmadığını bilen Hz. Nûh ise oğlunun boğulmak üzere olduğunu gördüğü hâlde hâlâ onun bu istisnâ edilen gruba dâhil olmadığını anlamayıp onun kurtuluşunu umduğu için itâba uğramıştır.

[288] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 79.

[289] Fakat bu grubun da yine Allah'ın va'dini yalanlamamış olması gerekmektedir. Nitekim Hz. Nûh'un oğlunun "Tufandan beni bu dağ korur." ifadesi tufanın geleceğine inandığı, dolayısıyla peygamberi yalanlamadığı anlamını barındırır. Bu sebeple Hz. Nûh'un oğlunun iman ettiğine dair hüsnü zan beslemesi tabii görülmüştür. Bk. İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 79.

[290] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 79.

[291] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 80. Benzer yorumlar için bk. Şerîf el-Murtazâ, *Emâli'l-Murtazâ*, 502-503; Seyyid Sâbık, *el-Akâidü'l-İslâmiyye* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbü'l-Arabî, 1985), 185-186.

İbn Humeyr buradaki "hikmet (hükm)" kelimesi için şu izahta bulunmuştur:

> Eğer hüküm kelimesi burada "sebep olan hikmet" manasındaysa ayetin manası "Onun inandığı şeyi ve halini en iyi bilen sensin" demektir; ama eğer buradaki hüküm "kudretle ve isteyerek cezalandırmak" ise ayetin manası "Sen kahredenlerin en büyüğüsün, senin emrettiğin şeyi geri çevirecek, senin hükmünü değiştirecek bir şey de yoktur" anlamındadır.[292]

Bu durumda iki ihtimal ortaya çıkar: Onun Rabbi'ne duasında oğlunun akıbetine muttali olma isteği var ise Allah Teâlâ onu, bu bilgiye "Ey Nûh, o senin ailenden değildir, şüphesiz o sâlih olmayan bir iştir." diyerek muttali kılmakta ve onun dağa sığınmakla salih olmayan bir iş yaptığından dolayı dinde kendi ehlinden olmadığını Hz. Nûh'a bildirmektedir.

"*İnnehû amel(un) ğayru sâlih(in)*" ayetinin "*İnnehû amile ğayra sâlih(in)*" şeklinde (lâm'ın fethalı olduğu) bir kıraati de mevcuttur ki o zaman "O sâlih olmayan bir iş yaptı." şeklinde onun yaptığı işten haber verilmiş olur. Böylece Allah Teâlâ Nûh'a oğlunun durumunu ve varacağı yeri de haber vermiş, ardından da Hz. Nûh'u tedib ederek ona "Hakkında bilgin olmayan şeyi benden isteme" diye nasihatte bulunmuş ve bilmekle mükellef olmadığı bir bilginin tahsilini istemekten onu nehyetmiştir.[293] Dolayısıyla burada Hz. Nûh'un kınandığı bir nokta var ise o da bilmekle mükellef olmadığı şeyi bilmek istemesidir.[294] Fakat bu da hazr cihetinden değil, nezâhet cihetinden bir nasihattir.[295] Bundan dolayı Cenâb-ı Hak, akrabasına olan düşkünlüğünden dolayı kendisini bilmekle mükellef olmadığı şeyi isteme hususunda "*Ben cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum.*" (Hûd 11/46) buyurmuş, bununla hakkında izin verilmeyen konularda soru sormaması tavsiye edilmiştir. Nitekim "İsmet, bir şeyden nehyedilmeye engel değildir. Bilakis ismet, ancak nehyin olduğu yerde mümkündür." denilmiştir. [296]

Sonra Hz. Nûh'un Allah'a olan hamdıyla, özrüne ve oğlunun akıbetini öğrenmesine Cenâb-ı Hak icabet etmiştir. O da buna icabet ederek böyle bir şeyi yapmaktan Rabbi'ne

---

[292] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 80.
[293] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 81.
[294] Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 41.
[295] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 81.
[296] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 7/180.

sığınmıştır. Allah Teâlâ'nın itâb etmeksizin, herhangi bir günah söz konusu olmadan, peygamberlerini tedib etmesi, onları uyarması da mümkündür. Onun da herhangi bir azar veya itâba uğramaksızın, yalnızca daha faziletli olanı terk etmesi sebebiyle istiğfar etmesi mümkündür. Onun "*Rabbim, hakkında bilgi sahibi olmadığım şeyi sormaktan sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz, bana acımazsan ziyâna uğrayanlardan olurum.*" (Hûd 11/47) demesi de "ismetle beni tekrar ona dönmekten korumazsan hüsrana uğrayanlardan olurum" anlamında anlaşılmıştır.[297]

Hz. Nûh'un ismetine yapılan bir diğer eleştiri de onun kavmine beddua etmiş olduğuna dair rivayet sebebiyledir. İbn Humeyr bu meseleye dair: "Mü'minin kafir için yaptığı beddua mübahtır" diyerek Hz. Nûh'a bu konuda küçük veya büyük herhangi bir günahın olmadığını ifade etmektedir.[298] Özellikle de Cenâb-ı Hakk'ın "Kavminden daha önce iman etmiş olanlardan başkası artık inanmayacak." haberini duyduktan sonra küfrü mutlak olana yapılan beddua mübah kabul edilmiştir. Hz. Nûh da onların küfürleri kesinleşince onlara bedduada bulunmuştur." diyen İbn Humeyr, bu meseleye Hz. Peygamber'in Mudar Kabilesi'nin önde gelenlerine, Hz. Mûsâ'nın da Firavun ve avânesine bedduada bulunmalarını misal getirir.[299] Sonuçta bahsi geçen her grubun ortak paydası onların küfürleridir. Hz. Nûh'un kavminden olmaları bu konuda onlar için ayrıcalık sağlayacak bir husus değildir; kâfir kâfirdir.

Hz. Nûh, kavminden haddi aşanlar için, Cenâb-ı Hakk'a "Eğer onları yeryüzünde bırakırsan senin kullarını saptırırlar" demiştir. Bu, onların iman edenlere eziyet ederek onları da saptıracakları endişesiyle söylenmiş bir sözdür. Hz. Nûh bu bedduayı onların iman etmeyecekleri haberinin doğruluğu sebebiyle yapmıştır. Yine o, her gelen neslin küfür bakımından bir önceki nesli geçeceği ve böylece de kendi kavminin, cehennem ehlini çoğaltmaya sebep olacağı endişesiyle Allah'a böyle duada bulunmuştur. Bu sebeple İbn Humeyr, Hz. Nûh'un bu duasını, esasen uzak menfaati ve selameti düşünmesi bakımından rifkat ve rahmet olarak değerlendirmiştir. Çünkü o, kâfir kimselerin kâfir nesiller yetiştireceğini tasavvur etmiş, bu sebeple de nesillerin çoğalmasındansa onların toptan helâk olmasını dilemiştir. Aksi takdirde kâfir babalar ve dedeler, küfür bakımından

[297] Sinanoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti*, 42.
[298] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 82.
[299] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 82

kendilerinden daha azgın çocuklar, torunlar yetiştirecek; bu böylece sürüp gidecek, her bir nesil de bir sonrakinin atası olması sebebiyle, bir sonraki neslin küfrüne de vesile olmuş olacağından, ondan da bir pay sahibi olacaktır. Bundan dolayı Hz. Nûh'un bu sözü mübah bir söz olmakla beraber kendisinden daha mübah bir davranış bulunduğu için, evlânın terki kabilinden bir günah sayılmıştır. Yani belki de Hz. Nûh'un, tüm bu bahsedilenlere rağmen, Rabbi onlar hakkındaki hükmü dilediği gibi cereyan ettirene kadar sabredip susması evlâ olandı, fakat o bunu terk ettiğinden dolayı hata etmiştir. Buna göre buradaki günah, kâfire beddua etmekten dolayı değil de evlâ olan şeyi terk etmek sebebiyle gerçekleşmiş olan bir günah olmuş olur. Esasen bunun günah olarak addedilmesi de "İyilerin hasenâtı, mukarrabînin seyyiâtı gibidir"[300] deyişi gereği ve Hz. Nûh'un bundan dolayı şefaatten imtina etmesi sebebiyledir.[301]

Onun şefaatten imtinası hususunda da İbn Humeyr, muhtemelen Hz. Nûh'un bunu günah saymasının onunla emrolunmaması sebebiyle olduğunu ifade etmektedir. Tıpkı Hz. Mûsâ'nın emrolunmadığı hâlde bir adamı öldürmesi hadisesinde "Allah'ın bana öldürmeyi emretmediği birini öldürdüm" diyerek kendisini günahkâr sayması gibidir. Büyük şahsiyetler, bazı mübahları, kendisinden daha doğru olanı bulunması sebebiyle günah gibi görmüştür. Ancak İbn Humeyr, kâfirlere yapılan bedduanın icmâen mübah olduğunu belirtir.[302]

Allah Teâlâ'nın, peygamberlerini ve sâfî kullarını edeplendirmek cihetinden, onlara itâb etmesi mümkündür. Bu onların potansiyellerini daha doğru kullanabilmeleri, kendilerinde bilkuvve bulunan iyilik istidadını bilfiile dökmek ve onları kemal noktalarına ulaştırmak cihetindendir. Bundan dolayı da bu durum onlara herhangi bir eksiklik iliştirmez, onların kıymetlerinden de bir şey azaltmaz. Bilakis kullukta daha ileri gidip ümmetlerine daha iyi örnekler olmaları sebebiyle hem peygamberlerin kendileri hem de gönderilmiş oldukları ümmetler için bir rahmet olarak tasavvur edilebilir.

İbn Humeyr buna Allah Teâla'nın Efendimiz'i bazı mübahlardan menetmesini misal getirir. Ve bunları günah addetmenin de "*De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü, temiz*

[300] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 85; ayrıca bk. Sâbık, *el-Akāidü'l-İslâmiyye*, 185.
[301] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 82-84.
[302] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 84.

ve iyi rızıkları kim haram kıldı?" ayeti ile bağdaşmayacağını açıklar. Fakat meşâyihin de dediği gibi: "Ebrârın hasenâtı, mukarrabînin seyyiatıdır."[303]

Bu ifadelerden, diğer insanların peygamberlere yönelttiği günah ithamının içinin boş olduğuna giden bir sonuç çıkar. Şöyle ki bu ithamlar esasında diğer kulların günahı gibi günahlar olmayıp peygamberlerin konumlarına yaraşmayacak davranışlar olduğu için günah addedilmiştir. Zira onların mertebeleri, mükellefler içerisindeki mertebelerin en yücesidir. O hâlde onlardan beklenen davranışlar da en kâmil, en evlâ olan davranışlardır. Bundan dolayı onların mübahlar arasında daha mübah olanı terk etmeleri; mübahı, daha mübah olana tercih etmeleri onlar için birer kınama vesilesi olarak görülmüştür. İşte peygamberler, mertebelerinin yüceliği gereği, sıradan bir insan yaptığında kınamaya ve siteme maruz kalmayacağı bir fiili işlediklerinde, muhtemelen bu sebeple siteme uğramışlardır. İbn Humeyr es-Sebtî'nin de peygamberleri, kendilerine nispet edilen günahlardan tenzih etme yöntemi, genel olarak budur.

2.3.2. Hz. Mûsâ

Hz. Mûsâ'nın ismetine yapılan eleştiri, onun "*Mûsâ, ahalisinin fark edemeyeceği bir vakitte şehre girdi. Orada, biri kendi tarafından, diğeri düşmanı olan taraftan iki adamın birbirleriyle kavga ettiğini gördü. Kendi tarafından olan kişi, düşman taraftan olana karşı ondan yardım istedi. Bunun üzerine Mûsâ ötekine bir yumruk vurup ölümüne sebep oldu.*" (Kasas 28/15) ayetinde ifade edilen adam öldürmesinin kabile taassubundan kaynaklandığı iddiasıdır.

İbn Humeyr'e göre öncelikle Hz. Mûsâ hakkında kabile taassubu tasavvur edilemeyecektir; zira bu, cahiliye âdeti ve ahlâkıdır. Gerçekleşen olay, İbn Humeyr'in yorumuyla, Hz. Mûsâ'nın, birinin mümin, ötekinin de kâfir olduğunu bildiği, dövüşen iki adama rastlaması, mümin olanın, kâfire karşı ondan yardım istemesi üzerine onun mümini korumak için kâfire yumruk atması, darbenin maktulün hayatî uzuvlarından birine denk gelmesiyle de onun ölümüne sebep olmasıdır.

[303] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 29; Sâbûnî, *(Kur'ân Işığında) Peygamberlik ve Peygamberler*, 67.

İbn Humeyr, burada, ayette zikredilen sadece biri Hz. Mûsâ'nın tarafından, diğeri ise onun düşmanı olan taraftan iki adam iken, yalnız bundan hareketle birinin imanına, ötekinin küfrüne nereden hükmedilebileceği şeklinde bir itirazın gelebileceğinin bilincindedir. Buna da ilzamî bir yaklaşımla "Ayette yalnızca bu şekilde iki adamdan söz ediliyorken, itirazda bulunan muhatabın nasıl olup da onların birinin İsrâiloğulları'ndan (Sıbtî), ötekinin Kıptî olduğu sonucuna varılabildiği" cevabını verir.

Muhatap, ayette "taraf (*şîʿa*)" tabirinin geçtiğini, bunun ise doğrudan ve yakın anlamının kabile ve soy bağı olan taraf olduğunu, hâl böyle iken hakiki anlamı terk edip mecazî anlama yönelmenin, buna dayanarak da birinin imanını diğerinin küfrünü bilmenin nasıl mümkün olduğunu sorabilecektir. Bunun üç yönden bilinebileceğini söyleyen İbn Humeyr, bu üç vechi de şu şekilde açıklar:

İlk olarak, kâfirin taraf ve grubu, onun kabilesi, onunla soy bağı olanlar ve sınıfıdır. Müminin tarafı ise, kendi kabilesinden olsun veya olmasın, onunla aynı imanı paylaşan kimsedir. "*Müminler ancak kardeştirler*" (Hucurât 49/10) ayeti ile Hz. İbrâhim'in babasının Allah düşmanı bir kâfir olduğu açığa çıkınca ondan uzaklaştığını (Tevbe 9/114), Sûr'a üflendiğinde müminlerle kâfirler arasında ne akrabalık bağı kalacağını ve ne de birbirlerine soru sorabileceklerini (Mü'minûn 23/101) bildiren ayetler ve daha pek çok ayetin[304] bu hususu ifade ettiğini belirtir. İbn Humeyr'e göre bu ayetler, Hz. Mûsâ'dan yardım isteyenin, Hz. Yûsuf'un dininden kalanlara iman ve ittiba eden bir mümin olduğunu göstermektedir. Allah Teâlâ'nın, "*Firavun ailesinden olup imanını gizleyen bir mümin kişi şöyle dedi*" (Mü'min 40/28) beyanına göre İsrâiloğulları içerisinde de Kıptîler arasında da imanını gizleyen mümin kimseler vardır. İşte Hz. Mûsâ'dan yardım isteyen bu adam da onlardan birisidir.

İkinci delil, Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'nın annesine, Firavun hakkında "*benim de onun da düşmanı olan biri*" (Tâhâ 20/39) buyurmasıdır. Allah'ın Firavun'u kendisinin ve peygamberinin düşmanı olarak nitelemesinin sebebinin Firavun'un kâfir olması olduğu

[304] Bu meyanda örnek olarak zikrettiği diğer ayetler şunlardır: Abese 80/34-36; Zuhruf 43/67; Hicr 15/47; Furkān 25/27-28.

kesin biçimde bilinmektedir. Buradan da tartışma konusu ayette zikredilen karşı tarafın Hz. Mûsâ'ya düşman olmasının sebebinin de kâfir olması olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Üçüncü delil de Allah Teâlâ'nın "O, Mûsâ'nın tarafından, öteki de düşmanlarındandı." beyanıdır. Eğer buradaki "taraf"tan (*şîa*) kasıt kabile olsaydı; bunun karşısına zıddı olarak "düşman" değil, "başka bir kabile" tabirinin kullanılması gerekirdi. Zira aynı kabileden olmayan kişinin illaki düşman olması gerekmez; düşman, kişinin kendi kabilesinden, hatta kardeşi, çocuğu dahi olabilir. Nitekim Cenâb-ı Hakk "*Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan da size düşman olanlar vardır, onlardan sakının.*" (Tegābün 64/14) buyurarak, kişinin kendi soyundan olmasına rağmen dinde düşman olanlar bulunabileceğine işaret etmiştir. Dolayısıyla İbn Humeyr, Hz. Mûsâ'nın ve Allah'ın düşman olarak gördüğü ve nitelediği kimse ancak bir kâfir olabilir düşüncesiyle bu kişinin kâfir bir kimse olduğu çıkarımında bulunmuştur. Binaenaleyh İbn Humeyr'e göre buradaki "düşman" tabiri, Allah Teâlâ'nın Firavun hakkındaki *"... benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri onu alsın.*" (Tâhâ 20/39) beyanında geçen "düşman" ifadesiyle tamamen aynı anlamda alınmak durumundadır. "Kendi tarafından olan kişi, düşman taraftan olana karşı ondan yardım istedi." ayetinden anlaşılan, Hz. Mûsâ'nın, düşman kâfire başka bir sebeple değil, sırf küfründen dolayı yumruk attığıdır. Nitekim Allah'ın bir tarafı ya da akrabası olmadığı için bunlar üzerinden bir düşman tanımlaması yapmış olması mümkün değildir.[305]

Burada gelebilecek muhtemel bir itiraz şudur: Şayet bu adam kâfirse, o hâlde niçin Hz. Mûsâ onu öldürdüğüne pişman olup hüzünlenerek Allah'tan bağışlanma dilemiş ve Allah da onu bağışlamıştır? Ve bağışlanmış da olmasına rağmen niçin "Allah'ın bana öldürmemi emretmediği birini öldürdüm" diye mazeret beyan ederek bu maktul sebebiyle kıyamet günü mahşerde insanlar için hesabın görülmesi hususunda Allah'a şefaatçi olmaktan imtina etmiştir? Ayrıca Allah Teâlâ dünyada ona "*Sen bir insanı öldürdün, biz de seni kederden kurtardık.*" (Tâhâ 20/40) buyurarak onu itâb etmiştir. Öldürdüğü kişi bir kâfirse Allah'ın, bir kâfir yüzünden Kelîm'ine kızmasının sebebi nedir? Üstelik Firavun Hz. Mûsâ'ya "Sonunda yapacağını yaptın. Sen nankörün birisin!" diyerek Kıptî'yi

[305] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 110-111.

öldürmesi hususunda tarizde bulunduğunda o, "*ben o işi yaptığımda gafillerden idim (le-mine'd-dâllîn)*" (Şuarâ 26/19-20) demiştir.

İbn Humeyr'e göre öncelikle Hz. Mûsâ, tıpkı diğer peygamberlerde örnekleri görüldüğü gibi, mübah olan şeyler arasında evlâ olanı terk ettiği için üzülüp pişman olmuş, bağışlanma dilemiş ve affedilmiştir. Kaldı ki aslında Hz. Mûsâ'nın pişmanlığı, mübahlar arasında daha az tercihe şayan olanı yapmaktan dolayı da değil, emrolunmadığı bir şeyi yapmış olması sebebiyledir. Zira vahiy ve şeriat gelmeden önce fiillere bir değer yüklenmiş değildir. Bir fiilin mübah olması, onu mübah kılan bir otoriteyi gerektirir. Ortada bir şeriat yoksa ne bir mübahtan ne de bir mübah kılıcıdan bahsedilebilecektir.[306] Şeriat gelmeden önce, fiillerin kendiliğinden bir değeri olmadığını, onlara hüsün-kubuh değerlerini ancak ilâhî irade ve vahiyle şeriatin yüklediğini ifade eden İbn Humeyr'in bu ifadeleri, esasen şeriatten önce günahtan söz edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Günahın olmadığı bir yerde ise ismetten söz edilemez. Dolayısıyla İbn Humeyr, esasen bu adam öldürme hadisesi Hz. Mûsâ'nın peygamberliği öncesi dönemde gerçekleştiği için ismet bağlamında tartışma konusu dahi olmayacağı kanaatinde görünmektedir. Zira henüz şer'î bir hüküm olarak ona adam öldürme yasağı ortaya konulmuş değildir. Ancak onun bir şekilde Hz. Yûsuf şeriatine tâbi olduğu ve bu şeriatin onun için bağlayıcı olması gerektiği şeklinde bir itiraz gelirse, bu durumda da daha önce yapmış olduğu yorumlar doğrultusunda işlediği fiilin bir günah olmadığı çözümüne geri dönülecektir.[307]

İbn Humeyr'e göre Allah'ın, Kıptî'yi öldürmesi sebebiyle Hz. Mûsâ'ya itâbda bulunduğu iddiası da geçersizdir. Bu itâb edilme iddiasına temel teşkil eden beyanın da içinde yer aldığı ayetlerde Cenâb-ı Hak, annesine onu nehre bırakmasını vahyettiğini, Firavun'un sarayına vardığında yine annesine kavuşturulduğunu, adam öldürmesinden sonra korkarak Firavun'dan kaçtığını, böylece muhtelif imtihanlarla onu sınadığını ve onun da Medyen halkı arasında yıllarca ikamet ettiğini, ancak en nihayet onu kendisi için peygamber olmak üzere seçip yetiştirdiğini buyurmakta (Tâhâ 20/37-41) ve böylelikle ona olan geçmiş nimetlerini sayıp hatırlatmaktadır. Bu bağlamda zikrettiği nimetlerden birisi de onu Firavun'un ceza ve olası kötü muamelesinden kurtarması ve Firavun'dan kaçtığında onun kendisini yakalamaya çalışmasından doğan kalbindeki hüznü izale

[306] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 111-112.
[307] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 112.

etmesidir. Binaenaleyh, Hz. Mûsâ'nın kederi adamı öldürmesinden kaynaklanmamaktadır. Şayet iddia edildiği gibi burada illa bir itâb, yani kınama olduğu kabul edilecekse dahi, bunun, Allah Teâlâ'nın, peygamberlerine, herhangi bir günah izafesi söz konusu olmaksızın bazı mübahlardan dolayı uyarısı kabilinden bir itâb olarak yorumlanması gerekmektedir.[308]

Hz. Mûsâ Firavun'a "*o işi yaptığımda gafillerden idim (le-mine'd-dâllîn).*" derken fiil gerçekleştiğinde mükellef olmayan gafillerden olduğunu kasdetmekte ve bir anlamda "şer'î mükellefiyet oluşturan hükümler gelmeden önce bu fiili yaptım, o esnada mükellef olmadığım için de kınama ve azarlanmayı hak etmiyorum" demektedir. Zira günah ve itaat ise ancak emir ve nehiy sabit olduktan sonra olabilir. Peygamberlerin dalaletinin cehalet değil de gaflet olduğunun delili ise Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e "*Seni, dalaletteyken bulup hidayete erdirdi.*" (Duhâ 93/7) buyurmasıdır ki "seni, şeriatten gafil ve nasıl ibadet edileceğini bilmez bir hâlde iken emir ve nehiyler koymak suretiyle bunun yolunu gösterdik" manasındadır. Nitekim Allah Teâlâ'nın "*Sana vahyettiğimiz Kur'ân ile ... bundan önce sen gafillerdendin*" (Yûsuf 12/3) buyurması da bunun teyididir. Kaldı ki cahil, kendisinde cehalet vasfı bulunduğundan dolayı, "gafil" tabiri onun için hakiki anlamda kullanılmaz. Buna göre peygamberlerin "dalâlet"i cehalet değil gaflettir.

İslâm âlimleri, peygamberlerin günah işlemedikleri anlamında ismetlerini savunmanın ötesinde, onlar hakkında yanlış intiba uyandırabilecek ve edebe mugayir görülebilecek birtakım nispetlerin de onlara yapılmasının önüne geçmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda, İbn Humeyr de kendisinin çok tercihe şayan bir yorum olarak görmediği anlaşılmakla birlikte, Hz. Mûsâ'ya ve Hz. Peygamber'e ayetlerde nispet edilen "dalalet" kavramına ilişkin bir başka yorumu aktarır. Bazı sufiler ayetteki "Seni, dalaletteyken bulup" ifadesini "Seni Allah'ı ve hidayeti sever gördük", "hidayete erdirdi" ifadesini de "özel bir hidayet ve dostluk ilişkisi için hususen seni kendisine seçti" şeklinde yorumlamışlardır. Bir diğer ayette Hz. Yûsuf'un kardeşlerinden nakledilen "*Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanılgı (dalâl) içinde!*" (Yûsuf 12/8) beyanı da bunu desteklemektedir ve "babamız bariz bir biçimde ona sevgi besliyor" anlamındadır. Yine onlar "Vallahi sen hâlâ eski

[308] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 112.

şaşkınlığındasın (*dalâl*)" demişlerdir ve bu da "eskiden beri ona olan sevgin üzeresin" demektir. Kaldı ki Araplar sevgiye "dalâl" adını da vermektedir. [309]

İbn Humeyr yukarıdaki bütün tespit ve yorumların ötesinde Hz. Mûsâ'nın adam öldürmesinin günah teşkil etmediğine dair son bir yorum daha aktarır. Buna göre Hz. Mûsâ'nın o kâfiri öldürmesi hataen olmuştur; taammüden değildir. Zira Hz. Mûsâ, ona bir demirle vurmuş, ok atmış ya da taş veya başka bir şeyle dövmüş değildir. O yalnızca bir yumruk atmıştır. Yumrukla ölmek de mutat bir şey olmayıp, bir yumruğun kişinin ölümüne sebebiyet vermesi istisna kabilindendir. İstisnalar üzerine de hüküm bina edilemez. Dolayısıyla Hz. Mûsâ kâfiri öldürme hususunda, kurdun Hz. Yûsuf'un kanı denilen şeyde günahsız olduğu kadar günahsızdır.[310]

2.4. Ahlâkî Konularda İsmet

2.4.1. Hz. Muhammed

Hz. Peygamber'in ahlâkî boyutta ismetine ilişkin gündeme getirilen mesele, daha önce tebliğde ismet bağlamında dile getirilen Hz. Zeyneb'le evliliği meselesidir. Fakat cahiller ve münafıklar Peygamberimiz'in Hz. Zeyneb'i görüp beğendiği, ona âşık olduğu hatta elini Kâbe'ye koyup "Ey kalpleri çeviren, peygamberinin kalbini sabit kıl." dediğini, Hz. Zeyd mescide girdiğinde Hz. Peygamber'in ona karşı "Yaklaş bana Ey Zeyd!" sözünün de onun Hz. Zeyneb'e olan özleminden kaynaklandığı dedikodusunu çıkarmışlardır.[311] Peygamberi son derece düşük ahlâklı bir insan gibi göstermeye, tasvir etmeye çalışan bu gibi anlatımlar onun hakkında kesinlikle mümkün değildir.

İbn Humeyr, "Efendimiz'in Hz. Zeyneb'i beğendiği" sözünün de bu fâsid niyetli kimselerin tıpkı daha önce zikrettikleri gibi uydurulmuş bâtıl sözlerinden ibaret olduğunu söylemektedir.[312] Zira o, Efendimiz'in hicrinde yetişmiştir. Hz. Zeyneb'i Hz. Zeyd ile evlendiren de yine Efendimiz'dir. Bu bakımdan İbn Humeyr, Hz. Peygamber eğer Hz. Zeyneb'i seviyor olsaydı kendisinin onunla evlenebileceğini ve eğer bu mümkünken

---

309 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 113.
310 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 113-114.
311 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 51. İbn Humeyr bu kimselerin, Müslümanlar'ın salihlerinin razı gelmeyeceği bunun gibi daha pek çok hezeyanlar ürettiğinden söz eder, lakin durumun vehametini anlatmak bakımından burada bu kadarını zikretmenin kâfî olduğu kanaatindeyiz.
312 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 50.

onunla evlenmeyi tercih etmediyse aklen ona karşı böyle bir ithamda bulunmanın dayanaksız olduğunu ifade etmektedir.[313] O, sahabeden bu hususta nakledilen tüm rivayetlerin yalan, uydurma ve cehaletten kaynaklandığını, peygamberlik makamının ve ayetlerin muktezasına ters düşen bu türden rivayetlerin münafıkların uydurması ve iftirasından ibaret olduğunu ifade etmektedir.[314]

İbn Humeyr bu iddiaların butlanına hükmetmekle beraber, şayet onların uydurdukları gibi Efendimiz onu seviyor olsaydı da ona bir kınama ulaşmayacağını ifade etmektedir. Bunu da "Çünkü aşk, kendisinde iradenin dahlinin bulunmadığı, kaçınılmaz bir durumdur. Resûlullah'ın "Rabbim, ben elimde olanlar konusunda âdil davrandım. Elimde olmayanlar için de beni affet." duası, insanın kesbinin dâhil olmadığı durumlardan sorumlu olmadığına delildir."[315] sözleriyle ifade etmektedir.

Nitekim âkil insanlar da uçarılık ve umursamazlık hali dışında, aşkı ve meyli kerih görmemişlerdir. Ancak fuzûlî sözleri ve sevilen kişiye fâsid yollarla ulaşmayı kerih görmüşlerdir.[316] "Bunlar, Müslümanlar'ın salihlerine yakışmayan şeylerdir. Hal böyleyken bu veya bundan daha fazlasının gönderilmiş masum efendilere yaraşması ne mümkün?!" diyen İbn Humeyr, bu örnekleri çoğaltmakta[317] ve Hz. Peygamber'e isnad edilen bu iddiayı kesin bir dille reddetmektedir.

---

313 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 51.

314 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 53; Detaylı bilgi için bk. H. Musa Bağcı, "Hz. Peygamber'i Ahlâkî Açıdan Zaaf İçerisinde Gösteren Bir Rivayetin Mahiyeti ve Bunun İstismarının Eleştirisi", *EKEV Akademi Dergisi* 8/18 (Kış 2004), 161-178.

315 İbn Humeyr, bununla ilgili bir rivayette şöyle geldiğini aktarmıştır: "Allah Resûlü bir gün "Onun felâhına yöneldim… o dönüp gitti. Ben de ona dedim ki "kalbim alev içinde". Hükmü O vermişken eğer âşık olduysam benim üzerime bir günah var mı?" diye şiir okuyan bir adam gördü ve ona "Sana bir şey yoktur inşallah." şeklinde cevap verdi.
Bunun manası "Eğer sabreder ve gizler, sevdiğine de bir sözle ya da bir fiille eziyet etmezsen, onun aşkı ve zikri seni üzerine farz kılınmış olan şeylerden de engellemediği sürece sana bir günah yoktur." demektir.

316 Efendimiz "Kim âşık olur ve bunu gizler, iffetini korur ve bu hal üzere ölürse şehid olur. Şehadetinin sebebi, nefs-i emmârenin şehveti sevmesi ve onu fiile dökmek istemesidir… Müttakîler, susarak ve iffetle; o, kendilerini öldürene kadar onunla harb ederler." demiştir.

317 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 153-155: "Âdetler bunun üzerine gelip geçmiş, hikâyeler böylece birbirine benzemiştir. Bu konuda ihtisar geçme amacı olmasaydı sana uzun uzun mütedeyyin âşıkların zariflerinden haller, şiirler ve haberler işittirmek ve Arap gençlerinden himmet ehlinin şiirlerini ulaştırmak isterdim... Âmiroğulları'ndan Kays'ın karşısına çölde Leylâ çıktı ve ona 'İşte, senin arzuladığın ve imtihanının sebebi olan Leylâ'yım. Bir gözetleyici ve aracı olmadan sana geldim, yapacağını yap.' dedi. O da ona 'Bana ne senden... sen beni ilgilendirmiyorsun.' diyerek cevap verdi ve onu orada bırakıp gitti. Bu, âşıkların zariflerindendir. Bir başkası, sevdiğinin eteğinin tozunu görmüş ve bunun üzerine bayılmıştır. Bu ondan daha zariftir."

Hz. Peygamber'in, insanların söylemesiyle helâk olacağından korktuğu şeylere gelince İbn Humeyr bunları şöylece sıralar:

Mevâliye kibirlenen cahillerin üzere olduğu fikirdir ki bunlar "Hz. Peygamber'in kerîmelerinden birini, o neseben kendisine daha yakın olduğu halde, kölesi ile evlendirmesi nasıl caiz olur?" diyenlerdir.

Bu kimselerin "Kölesinden sonra onunla evlenmeye nasıl razı oldu?" demeleridir. İbn Humeyr bunu, inkâr hususunda onların en şiddetli fikri olarak saymaktadır.

"Peygamber'i buna, Zeyneb'e olan aşkı ve hayranlığı sürüklemiştir." demeleridir.

Bu kimselerin, Allah'ın emrini gözetme konusundaki mütesâhilliği ve onun hükmüne teslimiyetsiz oluşlarıdır. Buna göre onlar, şayet Allah'ın hükmüne boyun eğip ona teslim olsalardı Hz. Peygamber'in yaptığı hiçbir şeyi de inkâr etmezlerdi.

Bu kimselerin başkasının övgüsünü ve yergisini çok gözetmesi ve bu işi de yarım akıllara tevdî etmeleri, örfün saçma kurallarına kulak asmaları sebebiyledir. İbn Humeyr bunu, bütün rezilliklerin aslı olarak değerlendirmekte ve "cahil, sapkın kalpleri ifsâd eden yerleşmiş bir hastalık" olarak nitelemektedir. Böylece bu kimseler, Allah'ın hükmünü yalanlamış ve O'nun yarattıklarına olan muamelesine de itiraz etmişlerdir.

İbn Humeyr "bütün rezilliklerin aslı" olarak değerlendirdiği son maddedeki durumu ilk sünnet edinen kişinin İblîs olduğunu söyler. O, Cenâb-ı Hakk'ın açık buyruğuna karşı "Topraktan yarattığına mı secde edeceğim?", "Ona secde etmeyeceğim. Çünkü beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan…", "Ben ondan daha hayırlıyım." gibi birçok saçma sözle karşı çıkmıştır. O bu ifadelerle, Cenâb-ı Hakk'ın emrinin bulunduğu yerde aklını kullanan kimseleri, bu konuda adi, rezil ve aşağılık bir varlığa uyan "hasîs mezhep ehli" olarak nitelemiştir.

2.4.2. Hz. Dâvûd

Hz. Dâvûd'a nispet edilen günah, "*Davalaşanlara dair bilgi sana ulaştı mı? Bu adamlar mâbedin duvarına tırmanıp Dâvûd'un yanına girmişlerdi. Dâvûd onları görünce telâşlanmıştı. 'Korkma' dediler, 'Birimizin diğerini haksızlık etmekle suçladığı iki*

davacıyız biz. Aramızda âdil bir hüküm ver; doğruluktan sapma, bize de doğru yolu göster.' İçlerinden biri şöyle dedi: 'Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken 'Onu da bana ver' dedi ve tartışmada beni bastırdı.' Dâvûd dedi ki: 'Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır.' Dâvûd, bizim kendisini imtihan ettiğimizi zannetti. Derken Rabbi'nden bağışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi." (Sâd 88/21-24) ayetlerinin nüzul sebebi ya da işaret ettiği kıssa olarak isrâiliyat türü rivayetlerde geçmekte ve başta tefsirler olmak üzere muhtelif kaynaklarda yer almaktadır. Allah'ın Hz. Dâvûd'a verdiği lütuf ve üstün hususiyetleri sayan İbn Humeyr, bu kıssada geçen anlatımların onun bu üstün vasıflarını idrak edemeyen ya da hakkıyla gözetmeyen kimselerin uydurma ve iftirası olduğunu kaydettikten sonra kıssayı şu şekilde nakleder:

> O bir gün mihrabındaki bir pencereden bakarken yıkanan bir kadın görüp güzelliğini beğenmiş ve ona tutulmuştur. Kadın ona dönmüş ve kendini gizlemek için saçıyla bedenini örtmüştür. Kadının bu çekimserliği onun şevkini daha da arttırmıştır. Birini gönderip kocasının kim olduğunu sorunca kadın Ûriyâ olduğunu söylemiştir. Hz. Dâvûd bu sefer de Ûriyâ'ya bir elçi gönderip karısını boşamasını istemiş ancak o reddetmiştir. Hz. Dâvûd da onu bir savaşa yollamış ve ordu komutanına onu sürekli ön saflara ve en şiddetli çatışmaların olduğu yerlere göndermesini ferman etmiştir. Görevlendirilen komutan bunu defalarca yapmış ve nihayet Ûriyâ öldürülmüştür. Onun öldürüldüğü haberini alan Hz. Dâvûd kadına evlilik teklifiyle bir elçi göndermiş, kadın da kabul edince onunla evlenmiştir. Hz. Dâvûd'un daha önce doksan dokuz hanımı varken bu kadınla yüze ulaşmıştır. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Dâvûd'a iki melek yollamış ve bunlar onun huzurunda davalaşmışlardır. Hz. Dâvûd verdiği fetvanın sonucu kendisini de bağlayacak tarzda bir fetva vermiştir. Bunun üzerine onlar Hz. Dâvûd'u bununla ilzam etmişler ve birisi diğerine "Kalk, bu adam kendi aleyhine hüküm verdi" demiştir. Gözü önünde göğe yükseldiklerinde Hz. Dâvûd onların melek olduğunu, kendisinin imtihan edildiğini ve hata yaptığını anlamış, Rabbi'nden bağışlanma dileyip hemen rükûa kapanmış ve tövbe etmiştir.[318]

[318] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 27.

Hz. Dâvûd'a burada zikrettiğinden çok daha ağır itham ve yakışıksız nispetler içeren rivayetler bulunduğunu belirten İbn Humeyr, bu rivayetin isrâiliyat kabilinden olduğunu ima edecek biçimde bu gibi meselelerde itimat edilmesi caiz olan şeyin sadece ayetler ya da sahih hadislerde geçen rivayetler olduğunu, bunların dışında kalan şeyleri uyduran ve nakledenlerin helâke uğrayacaklarını vurgular.[319]

Bu kıssa hakkında Hz. Dâvûd'a caiz ve mümkün olan veya olmayan şeyler nispet ederek değerlendirmede bulunanlar müştereken beş hususa odaklanmaktadır ki bunlardan ilki Hz. Dâvûd'un söylediği düşünülen "Onu da bana ver" cümlesidir. İbn Humeyr'e göre bu "Onu benim için boşa ki senden sonra onunla ben evleneyim" anlamındadır. Bu ise terkine veya yapmasına izin verilmiş olan mübah sözlerdendir; bir adamın kardeşine ya da arkadaşına "istersen" lafzını gizleyip "Karını boşa, onunla ben evleneyim" demesi mübahtır ve "İstersen cariyeni bana sat" demek mesabesindedir. Bu mübah bir söz olup şer'an yasaklanmış veya mekruh da değildir. Yasak veya mekruh olduğunu iddia eden delil getirmek durumundadır, ancak bir delil de bulunamayacaktır. Hz. Peygamber'in hicretten sonra Ensâr ile Muhâcirler'i eşleştirip kardeşlik tesis etmesinden sonra Sa'd b. Rebî'in Abdurrahman b. Avf'a iki hanımından birisini kendisi için boşayıp sonra onun evlenmesini teklif etmesi bunu göstermektedir.[320] İbn Humeyr'e göre bu hâdise Hz. Peygamber'in huzurunda gerçekleşmiş, Hz. Peygamber de itiraz etmeyerek durumu onaylamıştır. Hâlbuki onun haram veya mekruh olan çirkin bir işi onaylaması düşünülemeyecektir. Ancak bu mübah bir davranış olmakla birlikte, yapılmaması Hz. Dâvûd gibi bir peygamberin konumuna daha çok yaraşacaktır.

İkinci husus, "tartışmada beni bastırdı." beyanıdır ki bu, İbn Humeyr'e göre bu, ayetteki beyan açısından düşünüldüğünde "bana baskın geldi ve ben de koyunumu ona bıraktım", Hz. Dâvûd kıssası bağlamında düşünüldüğünde ise "bana baskın geldi ve ben de hanımımı onun için bıraktım" anlamına gelmektedir. O, buradaki "baskın gelme"nin, bir zorlama ve icbar anlamında olmadığını, talebe muhatap olan kimsenin gönlünde talepte bulunanın çok üstün ve değerli bir yere sahip olmasından kaynaklandığını, dolayısıyla da

---

319 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 28.

320 Buhârî, "Nikâh", 7; "Buyû'", 1; "Menâkıbü'l-Ensâr", 3; Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), "Birr", 22; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdülgaffar Süleyman Bündârî - Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevî b. Hasen (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991/1411), "Menâkıb", 64.

isteyene karşı edep ve hayânın gereği olarak böyle yapmak durumunda hissettiğini söyler. Fiziksel olarak zorlamayla ortaya çıkan bir baskın gelme de değildir, zira bu zulüm olup şer'an yasaklanmıştır ve peygamberler böyle bir şeyi yapmaktan münezzehtir. İbn Humeyr'in ifadesiyle, burada şöyle bir itiraz vâki olabilecektir: Hz. Dâvûd halife olup silahlı güç ve otorite sahibidir; talepte bulunduğu ise tebaasından bir kimsedir. Tebaa hükümdardan korkar ve kendileri üzerinde zorlayıcı bir otorite sahibi olduğu için, baskı ve icbarla karşılaşmamak adına onun taleplerini derhal boyun eğerek yerine getirmeye yönelir. Hz. Dâvûd'un talebinde de bu kabilden bir zorlama ve mecbur bırakma söz konusudur. İbn Humeyr'e göre böyle bir itiraz bir açıdan doğru görünmektedir; mamafih talepte bulunulan kimseyi bu tarzda zorlama, ancak gasp ve zulmedebileceği bilinen idareciler için tasavvur edilebilir. Sahabi halifeler ve tam anlamıyla onların izinden gidenler gibi adalet ve iyilikle muamele edeceği bilinen kimseler mübah olan bir şeyi yapmadıkları ya da engelledikleri onlar için böyle bir durum düşünülemez. İsmet sıfatı olmayan kimseler için bile böyle bir şey düşünülemiyorsa, zorunlu biçimde hatadan münezzeh olan mâsum peygamberler hakkında evleviyetle düşünülemeyecektir. Dolayısıyla Hz. Dâvûd'a bu meyanda yöneltilen bir eleştirinin geçerliği yoktur.[321]

Hz. Dâvûd'un ismetine mugayir görülen bir diğer husus, Allah onu yeryüzünde halife, yani hükümdar kılmış iken (Sâd 88/26), "Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir" diyerek nasıl olup da diğerinin ifadesini dinlemeden, yalnız birinin beyanıyla ortada bir zulüm olduğuna hükmettiğidir.

İbn Humeyr bu konuda iki ihtimalden söz eder: Birincisi, Hz. Dâvûd'un ya ikinci taraftan kendisini ithamdan kurtaramayacak bir savunma işittiği ya da ikincinin, şikâyetçinin beyanını doğruladığı ve buna binaen Hz. Dâvûd'un şikâyetçiye "sana zulmetmiştir" dediğidir. İkinci ihtimal ise Hz. Dâvûd'un "eğer dediğin doğruysa" şeklinde açık bir ifade kullanmaksızın "sana zulmetmiştir" demesidir ki bu cari bir kullanımdır. Davalının savunmasını dinlemeden bu hükmü vermiş olması ihtimaline gelince, âkil ve âdil sıradan bir kimse için dahi mümkün görülemeyecek böyle bir şey, kendisine hikmet ve hakla

[321] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 33.

bâtılı ayıran hüküm verme yeteneği bahşedilen (Sâd 88/20) Hz. Dâvûd hakkında kesinlikle mümkün değildir.[322]

Hz. Dâvûd şikâyetçiye "sana zulmetmiştir." derken ise, "mümkün ve mübah olanı başka bir şekilde ifade etse senin için daha uygun olacak iken bu şekilde konuşup ifade tarzıyla seni aldatmıştır"ı kasdetmiştir; nitekim dilde zulmün tanımı "bir şeyi olması gerekenden başka yere koymak, olması gerekenden başka türlü yapmak" şeklindedir. Bu temsilde Hz. Dâvûd zulmeden adamın konumunda olduğundan sanki kendisi hakkında "Ben zulmettim" hükmüne varmış gibidir. Ancak böyle olsa bile buna göre buradaki zulmü, onun için de mübah olan başka bir tarzda mümkün iken böyle bir ifade kullanması şeklinde anlamak gerekmektedir. Öte yandan İbn Humeyr "Hanımını benim için boşa" demenin de daha önce ifade ettiği gibi şer'an yasaklanmış bir zulüm olmadığını, dolayısıyla da Hz. Dâvûd'un kınanacak bir durumda olmadığını ifade eder.

Allah Teâla'nın *"Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder (bağy)*." beyanı da öyle görünüyor ki İbn Humeyr'e göre ilk bakışta Hz. Dâvûd'a zulüm isnadını mümkün kılan bir ifadedir. Zira haksızlık (*bağy*) bire bir zulme de karşılık gelebilmektedir. Nitekim çok malı olan kimse az malı olandan bu az şeyi istediğinde zalim olarak nitelendirilmesi dilde cari ve mutat bir kullanımdır; şu hâlde haksızlık yapan (*bâğī*) olarak nitelenmesi de son derece doğaldır. Bu noktada İbn Humeyr, böyle bir "haksızlık" veya "zulm"ün yine de Hz. Dâvûd açısından günah teşkil etmeyeceği ve ismetine halel getirmeyeceğini bir misalle açıklamaya yönelir. Buna göre son derece itaatkâr ve dürüst iki köleye sahip bir adam o iki köleden birine ihsanda bulunsa, ona hediyeler verse, ona karşı müsamahakâr olsa, diğerine de ancak Allah'ın kendisine farz kıldığı kadarını verse bu adamı aklı başında insanlar zalim ve bâğī diye isimlendirir. Çünkü o efendi, kullarından birine ihsanda bulunmuş, ama samimiyet ve itaat konusunda eşit şartlarda olmalarına rağmen ötekine ihsanda bulunmamıştır. İhsanı özel olarak ve sadece o iki köleden birine yapan efendi, sonuçta şer'an yasak veya mekruh bir iş yapmış olmaz. Bilakis her birine yaptığı muamele kendisi için mübahtır.[323] İbn Humeyr'in pek çok bağlamda ısrarla vurguladığı

[322] İbn Humeyr buna, Hz. Yâkub'un akşam vakti oğulları kendisine ağlar vaziyette geldiğinde onları dinleyip "*Nefsiniz sizi ayarttı*" (Yûsuf 12/18) demesini ve delil olmaksızın onların sözlerini ve gözyaşlarını kabul etmemesini misal getirir. Aynı şekilde Hz. Dâvûd için de delilsiz beyanı kabulünün mümkün olmadığını söyler; İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 34.

[323] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 34-35.

üzere, günah ancak şer‘î bildirimle sabit olduğundan, mübahı işleyen kişiye de dinî anlamda bir kötü niteleme ya da ismete aykırı nispet terettüp etmeyecektir. Kaldı ki İbn Humeyr’e göre, ayette geçen ifadelerde, Allah Teâlâ -tabir caizse- yalnızca Hz. Dâvûd ile hasımlar arasında geçen konuşma ve müzakerenin bir nâkili konumundadır ve boşama talebini ifade ettiği düşünülen “onu da bana ver” ifadesi ile “tartışmada beni bastırdı” ifadesi Allah’a ait olmayıp hasımların sözleridir. Allah’ın bir başkasının ağzından aktardığı söz ise kendisi ve kendi hükmü hakkında bizzat kendisine ait beyanları gibi bağlayıcı ve hüküm kaynağı olma haysiyetinde değildir.

Şayet Allah Teâlâ birinin, hakkında şer‘î hüküm olan bir meselede zulmettiğini, haksızca galebe çaldığını ve haksızlık ettiğini söylerse o kişi şer‘an zalim, haksızca galebe çalan ve bâğīdir. Ancak kendisi için “zulmettim, haksızlık ettim” ya da üçüncü bir şahıs hakkında “Zeyd zulmetti, haksızca galebe çaldı ve haksızlık etti” diyen kişinin beyanını aktardığı durumda Allah Teâlâ şer‘î bir hakikati ifade etmiş olabileceği gibi mecazî ve günlük dildeki kullanılan anlamıyla bir durumu bildiriyor olması da pekâlâ mümkündür.

Hz. Dâvûd ile iki hasım arasında geçen konuşmaların, mecazî ve günlük dildeki kullanılan anlamda olduğu anlaşılmaktadır ki bu durumda bu beyanlar doğrudan Allah Teâlâ’nın hüküm ve beyanı olmadığı için şer‘î bir hüküm sabit olmayacaktır. Şer‘î hükmün olmadığı yerde de taat veya mâsiyetten söz edilemez.[324]

Tartışmaya temel teşkil eden ayetlerde Hz. Dâvûd’un günah işlediği intibaı oluşturabilecek son bir husus, onun Rabbi’nden bağışlanma dileyip secdeye kapanması ve tövbe etmesidir. Burada geçen “onu imtihan ettiğimizi zannetti” beyanındaki “zan”nın bilgi anlamında olması kadar “iki ihtimalden birine meyletmekle birlikte şüphe içinde kararsız kalmak” anlamında gerçek bir zan olması da muhtemeldir. Şayet “bilme” anlamı kabul edilirse, o, bu iki hasmın melek olduğunu ve aktardıkları temsil ile kendisinin kastedildiğini, dolayısıyla bazı mübahlarla imtihan edildiğini ve başkasını kendisine tercih eden, yani îsâr ahlâkına sahip kimselerin yaptığı gibi sabır göstermediği için itâba uğradığını anlamış demektir. Bunun için secdeye kapanıp tövbe etmiş, Allah Teâlâ da evlâ olanı terk etmesi sebebiyle kendisi için günah olduğunu düşündüğü bu hususta onu bağışlamıştır. Bu bağışlama ise davranışına karşı Allah’ın onu muaheze etmeyeceğinin

[324] İbn Humeyr, *Tenzîhü’l-enbiyâ*, 35-36.

bildirilmesidir. Yani gerçek anlamda bir günah, tövbe ve dolayısıyla bağışlanmadan söz etmek mümkün değildir. Eğer ayetteki "zan" gerçek anlamıyla alınırsa, o takdirde Hz. Dâvûd'da kendisinin muaheze edileceği bir imtihana uğradığı ve bunu kaybettiği zann-ı gâlibi oluşmuş demektir. Zira Allah Teâlâ dilediği hususta muaheze etme dilediğinde ise bunu yapmama yönünde mutlak ve sınırlanamaz bir iradeye sahiptir. Buna karşılık Cenâb-ı Hak ona muaheze edilmeyeceğini bildirmiş demektir.

2.4.3. Hz. Yûsuf

Hz. Yûsuf'un ismetine yapılan eleştirilerin en büyüğü onun "*Evinde bulunduğu kadın, onunla birlikte olmak istedi ... Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbi'nin işaret ve ikazını (burhân) görmeseydi o da kadına meyletmişti.*" (Yûsuf 12/23-24) ayetlerinde ifade edildiği üzere Züleyha'ya "hemmetmesi"[325] olmuştur.

Hz. Yûsuf'un ismetini savunanlardan bir kısmı, bu hadisenin onun peygamberliğinden önce olduğunu iddia ederek bunun ismete halel getirmeyeceğini iddia etmektedir. İbn Humeyr ise Hz. Yûsuf'un olay gerçekleştiği esnada peygamber olduğu kanaatindedir. Ona göre öncelikle ümmetin bu "meyletme" meselesini bir gündem hâline getirmesi, olayın nübüvvetten sonra olduğunu göstermektedir; zira peygamberler için zorunlu olduğu icmâen kabul edilen ismet, nübüvvet öncesinde değil, sonrasında gereklidir. Mamafih, İbn Humeyr, herhangi bir peygamberin, ilâhî bildirim ve şer'î hükümle yasaklanmış bir günahı peygamberlik öncesinde de işlemeyeceğini yeniden vurgular. Peygambere, kendi peygamberliği öncesinde doğrudan bir şer'î hükmün bizzat bildirilmesi mümkün olmadığına göre, muhtemelen burada İbn Humeyr'in zihninde peygamberin, kendisinden önce bazı yasak hükümlerinin konulduğu başka bir peygamberin şeriatine tâbi olması hususu vardır ve bu durumda dahi peygamberin o günahı işlemekten korunduğunu kasdetmektedir. İbn Humeyr'e göre Hz. Yûsuf'un bu olay esnasında peygamber olduğunun delili *"...olgunluk çağına erişince, ona hikmet ve ilim verdik*" (Yûsuf 12/22) ayetidir ki buradaki ilim ve hikmetin peygamberlik olduğu

[325] Detaylı bilgi için bk. Celil Kiraz, "Vâni Mehmed Efendi'ye Göre Hz. Yusuf Kıssası'ndan Çıkarılacak Dersler ve İncelikler", *Ulusal Vânî Mehmed Efendi Sempozyumu 7-8 Kasım 2009, Kestel-Bursa -Bildiriler-*, ed. Mehmet Yalar- Celil Kiraz (Bursa: Emin Yayınları, 2011), 1/97- 116.

hususunda icmâ edilmiştir.[326] "Evinde bulunduğu kadın onunla birlikte olmak istedi" beyanının bundan sonra gelmesi de onun bu olay esnasında peygamber olduğunu göstermektedir.[327]

İbn Humeyr, Hz. Yûsuf hakkındaki savunusuna, ona günah isnadına temel teşkil eden, ayetteki "hemm" kavramının tahlili ile başlar. Dilde bu kavramın doğrudan anlamı "yönelme (irade)"den ibarettir. Bir fiil için "hemm" tabiri kullanıldığında ise, iki şeyden birinin diğeri ile yakın ve bir arada olduğu ya da birisi diğerinin sebebini teşkil ettiğinde, birisinin isminin diğeri için kullanılması şeklinde bir mecazın söz konusu olduğunu belirtir. Fiiller "hemm" adı verilen yöneliş ve iradeye bağlı olduğu için fiile de "hemm" denilmiştir. Nitekim şarap kadehlerini hazırlayan kimseye "yöneldi/hemmetti" denir. Bir kadınla baş başa kalıp oynaşan kimse için de aynı tabir kullanılır. Zira gerçek anlamda iradenin mahalli kalp olup bunun duyularla algılanması mümkün değildir. Duyularla idrak edilmeyince, iradenin gerçek anlamda bilinmesi de söz konusu olamaz. Ancak bu iradenin sebep teşkil ettiği eylemler görüldüğünde o kişi için, "ona içten içe meylettiğini gösteren fiiller yaptı" anlamında "irade etti/meyletti" tabiri kullanılır. Buna göre gerçek anlamda "hemm/yönelme" fiil değil, iradedir. Hz. Peygamber'in "Kim bir hayra meyleder de onu yapmazsa, kendisine bir sevap yazılır. Yaparsa on sevap yazılır. Kim de bir kötülüğe meyleder ama yapmazsa, ona hiçbir şey yazılmaz. Yaparsa bir tek günah yazılır." hadisi[328] ile "Aklıma düştü (*hememtü*), neredeyse yapacaktım, lâkin yapamadım / Keşke Osman'ı eşleri ağlıyor hâlde bırakabilseydim" beyiti de bunun teyididir. Kaldı ki bazı müfessirler "hemm"in "ilk anda akla gelen şey (*el-hâtıru'l-evvel*)"[329] olduğunu, ancak bunun zihinde süreklilik arz etmesi hâlinde "irade ve azm (yönelme)" denebileceğini, eğer zihinde aksi yönde bir düşünce ve yöneliş oluşup da bundan alıkoymazsa "niyet"

[326] Bu olayın Hz. Yûsuf'un peygamberliğinden önce gerçekleştiğini söyleyenler de yine bu ayeti delil göstermiştir. bk. İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 44. İbn Humeyr, *el-Muharraru'l-vecîz*'in yazarı İbn Atıyye el-Endelüsî'nin aynı ayeti bu görüşü nakzederken delil olarak kullandığını ve "Bu nâzile vaktinde Hz. Yûsuf'un peygamber olduğu doğru değildir, bunu gösteren bir rivayet de yoktur." dediğini nakleder. Kurtubî de bu konuda İbn Humeyr gibi düşünmektedir; ona göre de bu söz onun peygamber olduğuna delâlet eder. Bundan dolayı da onun hemmetmesi ancak kendi kendine düşünmesinden ibarettir ve bu da gönlüne inmemiştir. Allah Teâlâ da aklına gelenden sorumluluğu kaldırmıştır.

[327] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 44.

[328] Buhârî, "Rikāk", 31; Müslim, "Îmân", 207, 259.

[329] Yusuf Şevki Yavuz, "Havâtır (Kelâm)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/523-525.

adını alacağını belirtmişler, "hemm"e doğrudan irade ve yöneliş anlamı vermekten kaçınmışlardır.[330]

İbn Humeyr'e göre, böylece Allah Teâlâ, bunun Hz. Yûsuf'un aklına düştüğünü ama yapmadığını haber verirken dilin inceliklerini bilmeyen, hakikatler konusunda cüretkâr ve hadsiz bazı mukallitler Hz. Yûsuf'un "Eğer Rabbi'nin işaret ve ikazını görmeseydi" beyanının işaret ettiği üzere bazen babasının bazen de meleğin vizyonunu görmesine rağmen kadına uçkur çözdüğü iddiasında bulunduklarını belirterek şu beyanda bulunur:

> Bizler bunca cehalet içerisindeyken, bu kötü edebimizle, ismetimiz de bulunmazken bu hâlde bulunsaydık, cariyemiz de bizi soymaya kalkışsaydı, keyfimiz kaçardı, hoşnut olmazdık. O hâlde büyüklerimiz ve üstün vasıflı kişiler hakkında bu nasıl mümkün olabilir?.. Allah Teâlâ bunu "ilk akla gelen" olarak vasıflandırmış ve "hemme" demişken onlar Yûsuf (as) bunu yaptı derler… Doğru yola ve selamete ulaşamayasıcalar!"[331]

Bu izahlar muvacehesinde İbn Humeyr'in izah etmesi gereken husus, "hemm" kelimesi ve ayetteki ifadeye nasıl bir doğru yorum getirileceğidir. Zira onun ifadesiyle "peygamberlerin fiillerinde olduğu gibi, şer'an yasaklanmış olan şeylerin zihinlerine doğmasından korunmak anlamında iç dünyaları açısından da ismet sıfatına sahip oldukları" hususunda icmâ bulunmaktadır.

Bu meyanda ayete yönelik ilk yorum ve çözüm önerisi, ayetteki ifadelerde bir takdim-tehir olduğudur. Yani her ne kadar zahir ifade "Andolsun ki, kadın ona meyletti. O da kadına meyletti; eğer Rabbi'nin işaret ve ikazını (*burhân*) görmemiş olsaydı" şeklinde olsa da sözün asıl tertibi "Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbi'nin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti." şeklindedir. Takdim-tehir Arap dilinde yaygın olan bir hususdur. İbn Humeyr, buradaki "burhân"a, nübüvvet, ismet ve Hz. Yûsuf'un keşfen müşahede ettiği olağanüstü hâller anlamı yükler.

İkinci yorum, Hz. Yûsuf'un insan olmak haysiyetiyle günaha, onu işleme konusunda gaflete düşerek, meylettiğidir. Ancak Allah ona imanı ve günahın haramlık ve

---

330 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 45-46.
331 İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 45-46.

kötülüğünü, ona dair vaîdi hatırlatmış -ki bu, en üstün ve etkili burhândır- ve böylelikle onu bu kötü ve çirkin işten uzaklaştırmıştır. Nitekim bu bağlamda "Meyletti, ama tamama erdirmedi, zira orada ilâhî inayet vardı." denilmiştir.

Bir diğer yorum, "şayet önceden verili ismeti olmasaydı neredeyse meyledecekti." şeklindedir ki, bu takdirde ayette geçen "meyletti" ifadesi bir mecazdan ibaret olmaktadır.

Son yorum da "kâmil bir erkek tabiatının yönelişinden ibaret olduğu" yönündedir. Buna göre Hz. Yûsuf, güzel ve işveli bir kadınla baş başa kalan genç bir erkektir ve kadın onu arzulayıp kendisini arz etmiştir. Onun da tercih etmediği, elinde olmayan ve zorunlu bir biçimde nefsi kabarmıştır. Yönelmenin sebebini teşkil ettiği için de bu nefis kabarmasına burada "hemm" tabiri kullanılmıştır. Bu yoruma göre buradaki hemm, içgüdüsel, gayr-ı iradî ve zorunlu bir şeydir; zorunlu olan şeylerden dolayı ise kul sorumlu değildir ve muaheze edilmez. İbn Humeyr'e göre ise bu Hz. Yûsuf'un kendi kesbi sonucu oluşan bir hemm olsa bile düşünceden öteye geçmemiş olduğundan, yine yukarıda bahsi geçen hadisin delâletiyle bu konuda ona herhangi bir kınama ve günah yoktur.[332] Nitekim başka bir hadiste de günahtan Allah rızası için vazgeçene bir iyilik yazılacağı buyurulmuştur[333] ve bu, "*Onlar öyle kimselerdir ki Allah onların kötülüklerini iyiliğe çevirir.*" (Furkān 25/70) ayetindeki anlamı çağrıştırmaktadır. Sıradan insanlar için bile hâl böyle iken peygamberler açısından günahtan vazgeçme durumu evleviyetle geçerlidir. Zaten Allah Teâlâ "*Hadi gel!" diyene "Hâşâ, Allah'a sığınırım! Kocan benim velînimetimdir, bana iyilik edip evini açtı. Gerçek şu ki zalimler iflah olmaz!*" diye cevap vermesi (Yûsuf 12/23) sebebiyle Hz. Yûsuf'u övmüş ve onu günahtan tenzih etmiştir. Bu durum, onun sırf Allah rızası için günahtan geri durduğu ve bundan dolayı da ecir aldığına delâlet etmektedir.

Bütün bu yorumların peygamberlerin şanına lâyık ve sonuç itibariyle isabetli olduğunu belirten İbn Humeyr'e göre, ayet ve hadislerle desteklenmesi açısından son yorum daha tercihe şâyandır.

Bu noktada itiraz gelebilecek tek bir husus kalmaktadır ki o da şayet Hz. Yûsuf için bir günah veya itâb söz konusu değil ise ve bir yandan da kadın "*Ben onunla birlikte olmak*

[332] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 47.
[333] Müslim, "Îmân", 205.

istedim. Fakat o iffetini korudu." (Yûsuf 12/32) diyerek onun hakkını teslim etmiş ve itirafta bulunmuş iken, Hz. Yûsuf'un niçin "*Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, Rabbim'in acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder.*" (Yûsuf 12/53) dediğidir. İbn Humeyr'e göre, öncelikle bu beyanın Hz. Yûsuf'a ait olduğunu söylemek zordur; zira ayetin muktezası, sözün söyleyeni olarak kadına işaret etmeye daha elverişlidir. Şayet söz Hz. Yûsuf'a nispet edilecekse bile, bunu gerçekleşmiş veya gerçekleşecek değil, farz-ı muhal kabilinden bir şeye yönelik söylemiş olduğu kabul edilmelidir. Hz. İbrâhim'in, putlara tapmaktan mutlak bir ismetle korunmuş olduğu hâlde "*Rabbim! ... beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut!*" (İbrâhim 14/35) demesi ve ve Allah Teâlâ'nın bunu yapmamayı mutlak olarak dilemiş olmasına rağmen Hz. Peygamber'e hitaben "*Gerçek şu ki, biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız*" (İsrâ 17/86) buyurması buna örnek olarak zikredilebilecektir.[334]

Son tahlilde İbn Humeyr'e göre Hz. Yûsuf, Allah rızası için bu günahı terk etmiştir. Dolayısıyla bu işte ona büyük veya küçük herhangi bir günah yoktur; bilakis bu işi terk ettiği için kendisine ecir verilecektir.

[334] İbn Humeyr, *Tenzîhü'l-enbiyâ*, 48-49.

SONUÇ

İbn Humeyr es-Sebtî'nin, peygamberlerin ismetine bakışı hakkında önceki bölümlerde de zikrettiğimiz şu üç ilke ön plana çıkmaktadır:

1. Peygamberlerin, peygamberliklerinden önce de sonra da büyük günah işlemeleri mümkün değildir.

2. Her nehyedilmiş olan büyüktür. Yani yasaklamış olmak bakımından her yasak birdir. Dolayısıyla İbn Humeyr'e göre her yasak büyük gibidir, günahın küçüğü-büyüğü söz konusu değildir. Bu bakış açısı, büyük günaha imkânın yolunu kapatırken onların küçük günah işlemeleri konusundaki imkânı da ortadan kaldırmaktadır.

3. Allah'ın, peygamberlerin bazılarına sitem ettiği izlenimini veren bazı ayetlerden hareketle onların günahkâr olduğu veya hata yaptığı izlenimine düşmemek gerekmektedir. Zira "ebrârın hasenâtı, mukarrabînin seyyiâtı gibidir". Buna göre sıradan insanlar yaptığında tolere edilebilecek bazı davranışlar nübüvvet gibi âlî bir makamda tolere edilemez. Çünkü bu makamın şânına yaraşmaz.

İbn Humeyr'in, peygamberleri, onlara yöneltilen ithâmlardan tenzih metodunun genelde bu üç ilke üzerinden olduğu tespit edilmiştir. Bu üç ilke arasında ise en çok başvurmuş olduğu ilkenin üçüncü ilke olduğu görülmektedir. Zira ona göre makamlarına nispetle yüce olan peygamberler, kendilerine birtakım sapkın fırka ve grupların çer çöpünün bulaşmasından, ilişmesinden pâk ve nezihtir. Zâhiren onlara karşı birer itâb içerdiği sezilen âyetlere gelince ise İbn Humeyr'e göre bu gibi âyetler incelendiğinde esasında peygamberlere birer kınama söz konusu olmadığı görülür. Ona göre bu ayetler peygamberlere ve ümmetlerine olan rahmetin birer tecellisidir. Zira Cenâb-ı Hakk, sâfî ve seçkin kullarını bu ifadelerle uyarmış, bu vesileyle de onlara ve ümmetlerine doğru yolu göstermiştir. Dolayısıyla bu türden âyetler birer hidayet vesilesi sayılmaktadır.

Yukarıda zikredilen bu özelliği dışında bu âyetler, peygamberin mertebesinin Cenâb-ı Hakk'a olan kurbiyyetini de göstermesi bakımından önemlidir. Zira kişi ancak sevdiğine

sitem eder. Allah Teâlâ'nın habîplerine olan bu türden muamelesi ve sitemi de böyle anlaşılmalıdır. Çünkü nübüvvet mansıbının gereği budur. Peygamberler Allah'a kurbiyyet makamındaki kullardır, bu makamın korunması da dâimi bir müşâhede ve uyarı ile mümkündür. İşte nübüvvetin doğasında olan, onun gereği olan bu husus da İbn Humeyr tarafından peygamberlerin Cenâb-ı Hakk'a olan kurbiyyetini göstermesi bakımından değerlendirilmiştir.

Onun bir ehl-i sünnet kelâmcısı olarak itikâdî manada birtakım ön kabullerle yola çıkıp bunlara âyetlerden deliller sunduğu ve zâhiri itibariyle buna muhalif görünen ayetleri tefsir ve tevil ettiği görülmektedir. Bu sebeple baştan zaten kendi ön kabulü olan "peygamberler masumdur" ilkesini ispat etmeye çalıştığı eserinde yer yer zorlama yorumlara gitmiş olduğu görülebilmekle beraber görüşlerini genel itibariyle bir tutarlılık çerçevesinde bina ettiği görülmektedir. Bahsi geçen bu husus ise onun cedel hususunda ne denli iyi bir kelâmcı olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Bu hususlardan çıkan sonuç onun, peygamberlere, günahın küçük-büyük hiçbir türlüsünü, peygamberlikten önce de sonra da iliştirmediği, hatta bunu iliştirmeye çalışan kimseleri de "boynuna şeriat urganı geçirilmesinin caiz olduğu kimseler" olarak nitelediğidir.

O, kendisinin "çileli devir" diye tavsif ettiği devrinde, iktidara yakın duran birtakım kıssacı ve taklitçi vaiz grubunun, peygamberlere dair olmadık şeyleri anlatmakla halkın zihinlerindeki peygamber imajını ifsâd edip halkın zihnindeki ve kendi zihinlerindeki günah algısını da örselediklerinden söz etmektedir. Bunun üzerine kendisinin de bu safsataları ve asılsız rivayetleri yaymak istemediğini fakat onların bu nevi söylemlerine karşı da bir köşeye çekilemeyeceğini, adetâ bir mağaraya kapanamayacağını ifade etmiş ve Tenzîhü'l-enbiyâ'yı telif etmiştir.

Tenzîhü'l-enbiyâ'yı, genel ismetü'l-enbiyâ literatürü içerisinde değerlendirdiğimizde diğer sünnî müelliflerin eserleriyle çoğu yönden benzerlikleri bulunmakla beraber birkaç yönden onlardan ayrıldığı görülmektedir. Mesela İbn Humeyr es-Sebtî, eserinde, diğer ismetü'l-enbiyâ müelliflerinden farklı olarak, istidrâd kabilinden de olsa, "Hz. Meryem Kıssası Hakkında Birkaç Söz ve Onun Hurma Ağacının Gövdesini Salladığı Andaki Makamının Odadaki Makamından Daha Aşağıda Olmadığının Açıklanması" ve "Hz. Yûsuf'un Kardeşleri Peygamber miydi?", "Efendimiz'e Has Kılınmış Bazı Şeyler

Hakkında Nükteler" başlıklarına da yer vermiş olduğu görülmektedir. Bu başlıklar peygamberlerin ismetiyle alakalı olmadığından çalışmanın kapsamı dışında kalıp, çalışmada bunlarla ilgili geniş izahata yer verilmemekle beraber bu hususlar dikkate şâyandır.

Tenzîhü'l-enbiyâ'da göze çarpan bir diğer husus, İbn Humeyr'in, Hz. Üzeyr'in peygamberliğini kabul ve ispat edip, onu direkt olarak peygamberlerin ismetine tahsis etmiş olduğu eserine dâhil etmiş, eserinde onun için müstakil bir başlık açmış olmasıdır.

Bununla beraber o, "Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin peygamberliğini" sorgulayan kimselere karşı onların peygamber olmadığını da yine uzun izâh ve delillerle ispat etmektedir.

Yine eserinde Hz. Meryem için de istidrad kabilinden de olsa bir başlık açmış, Eş'arî bir müellif olan İbn Humeyr'in bu başlık altında yahut eserin herhangi bir bölümünde, Hz. Meryem özelinde, kadınların peygamberliğine dair fikrini beyan etmediği görülmektedir. O Hz. Meryem hakkındaki meseleleri tartıştığı başlıkta onun peygamberliğine dair fikrini açıkça beyan etmemekle beraber, Hz. Meryem ile alakalı olarak saydığı hususların mucize olmadığını ifade etmesi daha ziyade onun kadınlardan peygamberlerin gelebileceği görüşünde olmadığını göstermektedir. Bununla beraber onun ismet anlayışına dair çıkarılan genel sonuç onun ismet anlayışında genelde ehl-i sünnete, özelde ise Eş'ariyye'ye mensubiyetini korumuş olduğudur.

Yine Tenzîhü'l-enbiyâ'dan çıkarılabilmekle beraber İbn Humeyr'in ismet anlayışıyla alakalı olmayan bir başka husus da onun, spesifik olarak, yeniden dirilmenin keyfiyeti gibi sem'iyyât konularında ehl-i sünetin genelinin benimsemediği hususları benimsemekle ehl-i sünnet içerisinde marjinal kalacak söylemleri de ehl-i sünnete, bir bakıma, kazandırmış olduğudur.

Diğer tefsirler de göz önüne alındığında, Tenzîhü'l-enbiyâ'daki İsrâiliyyat kaynaklı rivayetlere verilen cevaplardan çıkarılan sonuç bu eserin kaleme alındığı dönemde tefsirlerdeki bu tür rivayetlerin dönemin peygamber algısı ve ismet inancını etkilediğidir. İbn Humeyr'in savunuları da tefsirlerde ve ismetü'l-enbiya eserlerinde geçen savunulara büyük oranda benzemektedir. Bununla beraber onun yer yer zorlama yorumlara gitmek

pahasına peygamberlerin masumiyetini savunmaktan taviz vermediğini yinelemek gerekmektedir.

Tenzîhü'l-enbiyâ'nın ismetü'l-enbiyâ literatürü arasındaki yerine gelince onun da, sırf müellifinin ifadelerinden ve "ismet" anlayışından bile yola çıkılacak olsa, yine Eş'arî bir metin olma özelliğinin ortada olduğunu ifade etmek gerekir. Yani elimizde İbn Humeyr'in mezhebine dair bir veri olmasaydı da Tenzîhü'l-enbiyâ'ya bakarak onun bir Eş'arî müellife ait olduğunu söyleyebilmek mümkün olurdu.

KAYNAKÇA

Abdülhamid, İrfan. "İslam'da İsmet İnancı". çev. Avni İlhan. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 9/96-97 (Mayıs-Haziran 1970), 178-180.

Abdülhamid, İrfan. "İslam'da İsmet İnancı". çev. Avni İlhan. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 9/98-99 (Temmuz-Ağustos 1970), 240-243.

Akgül, Muhittin. "Hz. Peygamberin İsmetiyle İlgili Bazı Âyetlerin Yorumu". *Diyanet İlmi Dergi* Özel Sayı (2003), 245-270.

Bağcı, Musa. "Hz. Peygamber'i Ahlâkî Açıdan Zaaf İçerisinde Gösteren Bir Rivayetin Mahiyeti ve Bunun İstismarının Eleştirisi". *EKEV Akademi Dergisi* 8/18 (Kış 2004), 161-178.

Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkāhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî. *Usûlü'd-dîn*. Beyrut: Dârü'l-Âfâkı'l-Cedîde, 1981.

Bebek, Adil. "Peygamberlerin Korunmuşluklarına Dair". *MÜİF Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 17 (2006), 19-39.

Beyâzîzâde Ahmed Efendi. *İşârâtü'l-merâm min ibârâti'l-imâm*. thk. Yusuf Abdürrezzâk. İstanbul: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1949/1368.

Beyzâvî, Kâdî Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Kelâm Metafiziği: Tavâliu'l-envâr min Metâlii'l-enzâr*. nşr. ve çev. İlyas Çelebi - Mahmut Çınar. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

Boran, Mustafa. "'Berâet-i Zimmet Asıldır' Kaidesinin Temelleri, Kapsamı ve Evrenselliği", *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 10 (Ekim 2022), 91-108.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahîhü'l-Buhârî.* thk. Mustafa Dib Boğa. Dımaşk: Daru İbn Kesir – Dâru'l-Yemame, 1993.

Bulut, İsmail. *Nübüvvete Çağdaş Bir Yaklaşım Muhammed Ferid Vecdi'nin (1878-1954) Nübüvvet Anlayışı.* Ankara: Berikan Yayınevi, 2018.

Bulut, Mehmet. *Ehl-i Sünnet ve Şîa'da İsmet İnancı.* İstanbul: Risâle Yayınları,1991.

Bulut, Mehmet. "İsmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 23/134-136. Ankara: TDV Yayınları, 2001.

Bulut, Mehmet. *Peygamberlerin İsmeti ve el-Müntekâ min ismeti'l-enbiya*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Öğretim Üyeliği Tezi, 1981.

Canbulat, Mehmet vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. ed. İsmail Karagöz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020.

Cerrahoğlu, İsmail. "Garânîk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/361-366. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sıhâh: Tâcü'l-lüga ve sıhâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafur Attâr. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1376/1957.

Cürcânî, Ebü'l-Hasen es-Seyyid eş-Şerîf Alî b. Muhammed b. Alî. *et-Taʿrîfât*. İstanbul: Ahmed Kâmil Matbaası, 1909.

Cürcânî, Ebü'l-Hasen es-Seyyid eş-Şerîf Alî b. Muhammed b. Alî. *Mevâkıf Şerhi: Şerhu'l-Mevâkıf*. nşr. ve çev. Ömer Türker. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh. *Kitâbü'l-İrşâd ilâ kavâtıı'l-edille fî usûli'l-i'tikād*. thk. Muhammed Yusuf Musa. Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1950.

Çelik, Ahmet. "Mağrib'de Dînî Düşüncenin Gelişimi ve Muhammed b. Yusuf es-Senûsi". *Tasavvuf Dergisi* 44 (2019), 23-48.

Çınar, Mahmut. "Peygamber'e İtaatin Dayanağı Olarak İsmet Meselesi". *İlâhiyat Akademi Dergisi* 7-8 (2018). 327-344.

Çınar, Mahmut. "Peygamberi Diğer İnsanlardan Ayıran Üç Özellik: Vahiy, Mucize ve İsmet". *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 21 (2011), 95-127.

Dalkıran, Sayın. *İbn-i Kemal ve Düşünce Tarihimiz*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1997.

Demircan, Adnan (ed.). *Nübüvvet ve Hz. Muhammed'in Nübüvveti*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.

Demireşik, Ömer Faruk. *İtâb Âyetleri Işığında Hz. Peygamber'in Dindeki Yeri ve İsmeti.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Eichner, Heidrun. "Müteahhir Doğu Eş'arî Geleneğinde Başvuru Kitapları". çev. Ulvi Murat Kılavuz. *Başlangıçtan Günümüze İslâm Kelâmı*. ed. M. Cüneyt Kaya. İstanbul: Küre Yayınları, 2016.

Elbânî, Muhammed Nâsırüddin. *Sahîhu Süneni Ebî Dâvûd*. ihtisâr: Muhammed Züheyr eş-Şâvîş. 2 Cilt. Riyad: Mektebü't-Terbiyeti'l-Arabî, 1989.

Esposito, John L. *Oxford İslam Sözlüğü*. çev. Nurullah Koltaş. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.

Fazlurrahmân. *İslâm*. çev. Mehmet Dağ - Mehmet Aydın. Ankara: Selçuk Yayınları, 2000.

Hakyemez, Cemil. "İmamiyye Şiasında İsmet İnancı -İlk Tezahürleri, Teşekkülü ve İtikadîleşmesi". *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 7/1 (2007), 167-192

Harpûtî, Abdüllatif. *Tenkīhu'l-kelâm.* Dersaâdet: Necm-i İstiklâl Matbaası, 1330.

Isfahanî, Rağıb. *Müfredât: Kur'ân Kavramları Sözlüğü*. çev. Abdulbaki Güneş - Mehmet Yolcu. 2 Cilt. İstanbul: Çıra, 2010.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz. *Ref'u'l-iştibâh an ibâreti'l-Eşbâh*. *Mecmûatü resâili İbn Âbidîn*. 1/306-313. İstanbul: Şirket-i Sahâfiyye-i Osmâniyye Matbaası, 1325.

İbn Ebî Şerîf, Ebü'l-Meali Kemaleddin Muhammed b. Muhammed b. Ebi Bekr. *el-Müsâmere [bi-şerhi'l-Müsâyere fi'l-akāidi'l-münciye fi'l-âhire]*. Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1317.

İbn Furek, Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Furek el-Ensârî. *Mücerred makalati'ş-şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'ari,* thk.: Daniel Gimaret. Beyrut: Dârü'l-Meşrik (Dar el-Machreq), 1987.

İbn Humeyr, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Humeyr el-Emevî es-Sebtî. *Mukaddimâtü'l-merâşid ilâ ilmi'l-akāid fî def'i şübühâti'l-mübtılîn ve'l-mülhidîn*. thk. Cemâl Allâl el-Bahtî. Tıtvân: Matbaâtü'l-Halîci'l-Arabî, 1425.

İbn Humeyr, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Humeyr el-Emevî es-Sebtî. *Tenzîhü'l-enbiyâ ammâ nesebe ileyhim husâletü'l-ağbiyâ*. nşr. Muhammed Rıdvân ed- Dâye. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1410/1990.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâmüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, çev. Bekir Karlığa- Bedrettin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Tevilü Müşkilü'l-Kur'ân*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Kâhire: Mektebetü Dâru't-Türâs, 1973

İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrem. *Lisânü'l-Arab*, nşr. Emin Muhammed Abdülvehhab - Muhammed es-Sadık el-Ubeydî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997/1418.

İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seadat Mecdüddin el-Mübarek b. Esirüddin Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*. thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî - Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 3 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1963.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 3 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006.

Kazancı, Ahmet Lütfi. *Çeşitli Yönleriyle Nübüvvet Kavramı*. İstanbul: Marifet, 1997.

Kādî Abdülcebbar, Ebü'l-Hasen Kādı'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî. *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*. Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye, 1965.

Kādî Abdülcebbar, Ebü'l-Hasen Kādı'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî. *Mutezile'nin Beş İlkesi: Şerhu'l-Usûli'l-hamse*. nşr. ve çev. İlyas Çelebi. 2. Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.

Kemâlpaşazâde, Şemseddin Ahmed b. Süleymân, *Risâle fî elfâzi'l-küfr*. İstanbul: Süleymâniye, Kasidecizade, 292496.

Kılavuz, Ahmet Saim. *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1987.

Kiraz, Celil. "Vâni Mehmed Efendi'ye Göre Hz. Yusuf Kıssası'ndan Çıkarılacak Dersler ve İncelikler", *Ulusal Vânî Mehmed Efendi Sempozyumu 7-8 Kasım 2009, Kestel-Bursa -Bildiriler-*, ed. Mehmet Yalar- Celil Kiraz (Bursa: Emin Yayınları, 2011), 1/97- 116.

Koloğlu, Orhan Şener. "Fenâ Son Dönem Mutezilesinde Teklifin Sonlandırılması Üzerine Tartışmalar". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 18/1 (Ocak 2009).

Koloğlu, Orhan Şener. "Mutezile Kelâmında Yeniden Yaratma İâde". *Usûl: İslam Araştırmaları Dergisi*, 9/1 (Haziran 2008).

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 14 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.

Kutsal Kitap. Erişim 10 Şubat 2025. https://www.kutsalkitap.org

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Ertuğrul Boynukalın v.dğr. ed. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2006.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî. *Kitâbu't-Tevhîd Tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: İSAM Yayınları, 2002.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî. *Kitâbü't-tevhîd*. thk. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003.

Meydânî, Abdurrahman Hasen Habenneke. *el-Akīdetü'l-İslâmiyye ve üsûsühâ*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1994.

Mohamed, Aisah. "Şîa'nın İmâmette İsmet Doktrininin Eleştirisi". çev. Ömer Aydın. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2003), 231-246.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâburî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuad Abdulbaki. Beyrut: Dâru İhyâü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Ali b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübra*. thk. Abdülgaffar Süleyman Bündari, Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevi b. Hasen. 6. Cilt. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye 1991/1411.

Nesefi, Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed. *Tebsıratü'l-edille fî usûli'd-dîn*. thk. Hüseyin Atay - Şaban Ali Düzgün. 2 cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.

Nesefî, Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed. *Tevhîdin Esasları: Kitâbü't-temhîd li-kavâidi't-tevhîd*. çev. Hülya Alper. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.

Okumuş, Bünyamin. "Garanik Hadisesi Bağlamında İbn Teymiyye'ye Göre İsmet Kavramı: Nebevi Metinlerin Neshi ve Tebdili Meselesi (I)". *Kelâm Araştırmaları Dergisi Kader* 8/1 (2010), 237-260.

Okumuş, Bünyamin. "İbn Teymiyye'ye Göre İsmet Kavramı Bağlamında Nebevî Metinlerin Neshi ve Tebdili Meselesi (II)". *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2010), 147-168.

Oral, Osman. "Fahreddin Razi'ye Göre Hz. Âdem ile Hz. Nuh'un İsmeti Problemi", *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/10 (2017), 252-269.

Örsdemir, Fatmanur. *İbn Humeyr es-Sebtî'nin Kelâm Düşüncesinde Sem'iyyât*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Özervarlı, M. Sait. "Melek (İslâm İnancında Melek)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/40-42. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

Öztürk, Yener. *Bir Peygamber Sıfatı: İsmet*. İzmir: Işık Yayınları, 2015.

Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn. *et-Tefsîru'l-kebîr = Mefâtîhu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.

Râzî, Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn. *İsmetü'l-enbiyâ*. thk. Ahmed Hicâzî es-Sekā. Kahire: Mektebetü's-Sekāfeti'd-Dîniyye, 1406/1986.

Râzî, Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn. *Kelâm'a Giriş: Muhassalü efkâri'l-mütekaddimîn ve'l-müteahhirîn*. çev. Hüseyin Atay. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1978.

Sâbık, Seyyid. *el-Akāidü'l-İslâmiyye.* Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1985.

Sâbûnî, Ebû Muhammed Nûreddin Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr. *el-Müntekā min ismeti'l-enbiyâ*. thk. Mehmet Bulut. Beyrut - İstanbul: Daru İbn Hazm - Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1435/2014.

Sâbûnî, Ebû Muhammed Nûreddin Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr. *Mâtürîdiyye Akâidi: el-Bidâye fî usûli'd-dîn*, thk. ve çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *(Kur'ân Işığında) Peygamberlik ve Peygamberler*. çev. Suat Cebeci - Bilâl Delice. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022.

Sezen, Melikşah. *Peygamberlerin Vasıfları ve İsmet Sıfatı*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2019.

Sinanoğlu, Mustafa. "Kelâmcıların İsmet Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi". *Dinî Araştırmalar Dergisi* 3/8 (2000), 163-188.

Sinanoğlu, Mustafa. *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti.* Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.

Sönmez, Vecihi. *Nübüvvet Tartışmaları ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî ile Seyfuddîn el-Âmidî'nin Nübüvveti İspat Metodları*. İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2005.

Şahin, Necati. *Peygamberlik ve İsmet Sıfatı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Şehristânî, Ebü'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed. *Nihayetü'l-ikdam fî ilmi'l-kelam.* thk. Alfred Guillaume. Londra: Oxford University Press, 1934.

Şerîf el-Murtazâ, Ebü'l-Kâsım Alemülhüda Ali b. Hüseyn. *Emâlî es-Seyyid el-Murtazâ: Gurerü'l-fevâid ve dürerü'l-kalâ'id*. tsh. Ebû Firâs Bedreddin en-Na'sânî. Kahire: Matbaatü's-Saade, 1907.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed İbn Cerîr. *Câmiu'l-Beyân*. 16 Cilt. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Kâhire: Dâru Hicr, 2001.

Teftâzânî, Sa'düddin Mesud b. Ömer b. Abdullah. *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi: Şerhü'l-Akâid.* çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.

Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer. *Kelâm İlminin Maksatları: Makâsıdu'l-Kelâm fî Akâidi'l-İslâm*. nşr. ve çev. İrfan Eyibil. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.

Teftazânî, Sa'düddin Mesud b. Ömer b. Abdullah. *Şerhu'l-Makāsıd*. thk. Abdurrahman Umeyre. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1989.

Tehânevî, Muhammed b. A'la b. Ali el-Fârûkī el-Hanefi. *Keşşâfü ıstılâhâti'l-fünûn*. 2 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984/1404.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.

Topaloğlu, Bekir (ed.). *İslâm'da İman Esasları.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.

Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2022.

Türcan, Galip. "Peygamberlerin İsmeti Meselesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2003), 91-94.

Ünverdi, Veysi. "Mu'tezile'de Peygamberlerin İsmeti". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15/1 (2015), 71-111.

Wensinck, Arent Jan [vd.]. el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfazi'l-hadisi'n-nebevi. 4 Cilt. Leiden: E. J. Brill, 1962.

Yaşar, Yahya. *Kur'an'ın Bütünlüğü Bağlamında Kur'an Kıssalarında Peygamberlerin İsmeti*. Ankara: Fecr Yayınları, 2020.

Yavuz, Salih Sabri. "İmamet-İsmet İlişkisi Çerçevesinde İbn Teymiyye'nin Ehl-i Beyt'e Yaklaşımı". *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 4/3 (2004 Kış), 189-198.

Yavuz, Salih Sabri. *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*. İstanbul: İnsan Yayınları. 2020.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Havâtır (Kelâm)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/523-525. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Yavuz, Yusuf Şevki. "İsmetü'l-Enbiyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/141-142. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 7. Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.

Yıldırım, Zeki. "Kurân'da Peygamberlerin İsmeti". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2003), 87-118.

Zâvî, Tâhir Ahmed. *Tertîbü'l-Kāmûsi'l-muhît alâ tarîkati'l-Misbâhi'l-münîr*. 3 Cilt. Kahire: İsa el-Babi el-Halebi, 1973.

Zebîdî, Murtazâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kāmûs*. 8. Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1975.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *Keşşâf Tefsiri = el-Keşşâf an hakāiki gavâmidı't-tenzîl ve uyûni'l-ekāvîl fî vücûhi't-te'vîl (metin-çeviri)*. çev. Abdulaziz Hatip [ve dgr.]. ed. Murat Sülün. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.